

## Franckesche Stiftungen zu Halle

### Pavli Manvtii Commentariivs In M. Tvllii Ciceronis Epistolas Ad Diversos

Accedvnt Eivsdem Scholia Et Hieronymi Ragazonii In Easdem Ciceronis  
Epistolas Commentariivs

**Manuzio, Paolo**

**Lipsiae, A.C. MDCCLXXIX**

**VD18 90852230**

Librum II.

---

#### Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle ([studienzentrum@francke-halle.de](mailto:studienzentrum@francke-halle.de))

#### Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle ([studienzentrum@francke-halle.de](mailto:studienzentrum@francke-halle.de))

[urn:nbn:de:hbz:5:1-219543](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:5:1-219543)

PAVLLI MANVTII  
COMMENTARIVS

IN  
M. TVLLII CICERONIS  
EPISTOLARVM  
QVAE FAMILIARES VOCANTVR  
LIBRVM II.

---

EPISTOLAE I.  
ARGVMENTVM.

*Distribuitur hoc argumentum in quattuor partes, morales omnes. in singulis enim tum officii, tum amoris quaedam elucet significatio: negotii prorsus abest mentio. quae sit autem cuiusque partis sententia, videamus. In prima, accusante Cicronem Curione, quia raro admodum litteras mitteret, ita se purgat, ut culpam a se remotam, in eum transferat: officiumque suum, si non contemni a Curione senserit, in eo genere pollicetur. In secunda, abesse tam diu Curionem dolet, quod eius consuetudine careat; laetatur, quod absens maximam laudem consequatur. In tertia, cum in excitando et aciendo plurimum valeat, si laudes eum, quem cohortere; aditum sibi aperit ad cohortandum, laudatione praeposita. Et quoniam naturae bona summas res gerentibus adiumento maxime sunt, laudandi materiam capit ab animi ingeniique praestantia: quae cum omnibus cognita sit, expectationem concitatam non tueri turpissimum est: excusantur enim, quibus desunt instrumenta naturae: at, quibus abunde adsunt, vitio datur, nisi voluntatem cum natura coniungant, et aliquid magna laude dignum aut gerant, aut conentur saltem. Nec mirum, laudari eum a natura, cum et in libro de clar. orat. c. 81. ita scriptum Cicero reliquerit: hic (C. Curio) a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum. In quarta, cum et ipse Curioni, et ei Curio plurimum debeat, modeste petit, ut imitetur suam consuetudinem in praestanda meritorum memoria, seque iam iam senescentem complectatur, ac foueat officiis suis. Scripta videtur Calurno et Messalla coss.*

EXPLA.

## EXPLANATIO.

**C**urioni] Cognomen fuit Scriboniae gentis, plebeiae, ortum a quodam Scribonio, Curione maximo, vt ex Liuiο lib. 41. c. 21. cognoscitur. Hic autem Curio, et pater, et auus, locum inter oratores, nulla, aut exigua litterarum ope, domestica tantum bene et accurate loquendi consuetudine, sunt adepti. Cicero in Bruto c. 32. 49. 59. et Plinius lib. 7. c. 41. Erat in Asia quaestor, vt opinor: quod cum ex epist. 5. non obscure cognoscitur, tum ex eo, quia tribunatum plebis postea gessit. Romam reuersus populo munus exhibuit admirandum, vt mortui patris memoriam honoraret. Plinius lib. 36. c. 15. Tribunus plebis L. Paullo, C. Marcello coff. ab optimatibus ad Caesaris partes transiit, amplius M.D. talentis a Caesare corruptus. Orto civili bello Siciliae praepositus, pulso M. Catone, mox in Africam profectus, contra Iubam Mauritaniae regem, et Pompeianarum partium ducem, P. Atium Varum, pugnans, interemptus est, Caesar lib. 2. de bell. ciu. c. 42. et alii. Eius filium, secutum Antonii partes contra Octavianum, post Octauiani victoriam ad Actium promontorium esse interfectum, Dio tradidit lib. 42. Huius autem, ad quem sunt Ciceronis epistolae, ingenium ac mores optime Velleius expressit lib. 2. c. 48. cuius verba libuit subscribere: *Bello civili, et tot, quae deinde per continuos xx. annos consecuta sunt, malis, non alius maiorem flagrantiorumque, quam C. Curio, tribunus plebis, subiecit faciem: vir nobilis, eloquens, audax, suae alienaeque*

*et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam, et facundus malo publico. Huius animo, voluptatibus vel libidinibus, neque opes ullae, neque cupiditates sufficere possent. Hic primo pro Pompeii partibus, id est, vt tunc habebatur, pro republica, mox simulatione contra Pompeium et Caesarem, sed animo pro Caesare stetit. id gratis, an accepto centies H. S. fecerit, vt accepinus, in medio relinqueremus. ad vltimum saluberrimas adolescentis conditiones pacis, quas et Caesar iustissimo animo postulabat, et Pompeius aequo recipiebat, discussit ac rupit, vnice cauente Cicerone concordiae publicae.*

*Quamquam]* Hic, et alibi iungitur indicandi modo, interdum subiunctiuo, vt vocant Grammatici. pro Plancio c. 2. *Quamquam non me id magnopere conturbet.* Infra ibidem c. 3. *Quamquam, quae nolui, ianua sim ingressus in causam.* Haec nonnullis fortasse leuiores videbuntur: mihi nulla pars omnino Latinae linguae videtur contemnenda.

*Nomine negligentiae]* Negligentiae causa, vt lib. 12. epist. 12. *Haec a te peto, non solum reipublicae, quae tibi semper fuit carissima, sed etiam amicitiae nostrae nomine.* et lib. 14. epist. 3. *Ego eo nomine sum Dyrrachii hoc tempore, vt quam celerrime, quid agatur, audiam.* Et de Amicitia c. 21. *Ab amicitia Q. Pompeii meo nomine se remouerat Scipio.*

*Suspectum esse]* Non enim aperte negligentiam nominauerat Curio: fed,

fed, cum quereretur de infrequentia litterarum, caufam videlicet indicabat effe negligentiam.

*Doleo*] Qui negligentiae nomine fufpectus eft, eius nimirum amor in dubium vocatur. iure igitur Cicero dolet.

*Accufari abs te officium meum*] Nemo accufat officium: nemo enim negat, officium laude dignum effe. fed accufatur is, qui officio defit: quod hic Cicero fignificat. Aut, *officium accufari* dixit, hoc fenfu: accufas hoc ipfum, quod raro admodum, vt tibi quidem videor, ad te fcribam, quod officii quidem nomine non caret, fed ita exiguum, ac leue eft, vt accufandum, tamquam amicitia noftra minime dignum, exiftimes.

*Iucundum, requiri*] In quo veretur, ne Curionis animum offenderit, in eo ipfo beneuolentiam eius aucupatur. qui enim amari cupit, facile, vt ametur, confequitur. cupit autem Cicero, quia subiungit: ideo iucundum eft, requiri abs te officium meum, quia prae te fers perfectum mihi quidem, fed tamen dulcem, et optatum amorem tuum. Antitheta pofuit, *iucundum* et *moleftum*. vt lib. I. de Orat. c. 62. *Neque enim tam mihi moleftus fuit, quod ius noftrum ciuile peruellit, quam iucundus, quod fe id nefcire confeffus eft.*

*Culpa vacarem*] Cum neminem praetermiferim, cui litteras ad te non dederim.

*Perfectum*] Tempore exulii mei. nam haec ad eundem fcripfit epift. 6. *Tua in me vel nota omnibus, vel ipfa nouitate meorum temporum clariffima et maxima beneficia exftiterunt.*

*Dulcem et optatum*] Tua, inquit, querela hoc attulit iucunditatis, quod recognoui amorem in me tuum: quo nihil dulcius, nihil optatius. Non diffimilem fententiam vfurpauit lib. 10. epift. 19. quam vt augeatur Latine fcribentibus copia, fubfcribemus. *Sic vidi, inquit, quafi ea, quae oculis cernuntur, me a te amari. Dices, quid antea? Semper equidem; fed nunquam illuftrius.*

*Tam in fcribendo impiger*] Non dixit *diligens*, fed *impiger*; magis vt excuset fe, quam vt laudet. *Impigritas* etiam lib. 3. de republ. dixit. Plerique veteres libri habent, *tam fcribendo*. Vtro modo legatur, parui refert. Particulam tamen, *in*, delendam non putauim, cum eam viderem in antiquo libro, quem mihi nobiliffimus iuuenis, eruditione, ingenio, humanitate excellens, Io. Vincentius Pinellus dono dedit: cum quo et Alberti Ferri, egregii adolefcentis, et alter meus liber confentit.

*Summum* ERN. *Ad summum*] Omnino. utroque modo dicitur, *summum*, et *ad summum*. hic antiqui libri, quibus nunc vtor, omnes habent *ad summum*.

*Condemnabo*] Et iufte quidem: tu autem iniufte me accufas.

*Te mihi aequum praebere*] Non accufare me, cum omnino culpa vacem. Lib. 5. epift. 2. *A te peto, vt tu quoque aequum te iudicem dolori meo praebas.*

*De litteris haftenus*] Dixi iam, nihil effe in Latina lingua contemnendum; fi modo ea proprie, recteque vti cogitamus. quare subiungam, quae nonnullis fortaffe leuia videantur: fed, quo turpius in minimis

nimis labimur, eo diligentior esse debet animaduersio. *Haftenus*, et *adhuc*, aequae continuationem significant; sed hoc differunt, quod, *haftenus* de re semper vsurpatur; *adhuc* de tempore. non enim recte dixeris, *haftenus ita sensi*; sed, *adhuc ita sensi*. contraque proprie non dicitur, *de litteris adhuc*; sed, *de litteris haftenus*. Eriam illud obseruauimus, non eandem utroque continuationem significari. nam *haftenus*, absolutae rei continuationem semper indicat; *adhuc*, interdum etiam non absolutae: vt lib. 2. ad Attic. epist. 20. *Clodius adhuc mihi denunciat periculum*. Exemplorum refertus est Cicero.

*Non enim vereor, ne non scribendo te expleam*] Non dubito, inquit, quin scribendo te expleam. nam et, *non vereor*, exploratum, minimeque dubiam opinionem significat: et sequentes duae negationes, *ne non*, vim habent affirmandi. Sic epist. 5. *Non, quo vereor, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat*. Et epist. 6. *Neque sum veritus, ne sustinere tua in me vel innumerabilia non possem*. Et lib. 4. in Ver. c. 38. *Non vereor, ne hoc officium meum P. Seruilio iudici non probem*. Hoc autem verbo multis modis veteres utebantur. dicebant enim, *vereor ut*, *vereor ne*, *vereor ut ne*, *non vereor ut*, *non vereor ne*, *non vereor ne non*. quae singulatim examinemus. *Vereor ut*, et *vereor ne*, contrarium significant. prius illud timorem in ea re indicat, quae si accideret, doleamus. exempla subscribemus vtriusque modi. Lib. 12. epist. 19. *Non dubitabam, quin eas*

*lubenter lecturus esses. vereor, ut redderentur*. Fore suspicabatur, vt non redderentur, sed reddi cupiebat. item lib. 14. epist. 14. *Sin homo amens diripiendam urbem daturus est, vereor, ut Dolabella ipse satis vobis prodesse possit*. Cupiebat suas mulieres tuto Romae esse per Dolabellam: sed incertus timebat, vtrum eas, nec ne, Dolabella seruare posset. et Tusc. 2. c. 20. *Veremur, ut hoc natura patiatur*? Huc pertinet locus ille pro Marcello c. 4. *Vereor, ut hoc, quod dicturus sum, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio*: quod enim ita, vt ipse sentit, intelligi vellet, id ne non perinde intelligatur, timet. Hoc in vulgatis libris aliter legitur, mendose, vt opinor, et vt iam, explicata sententia, videor probasse. tollit autem dubitationem omnem Pediani testimonium, ita plane legentis, vt nos recitauimus, in explanatione orationis, quae inscribitur Diuinatio: cui subscribit antiquus liber optimi Cardinalis, Caroli Borromei. Terentius quoque in Andr. Aët. 1. sc. 5. v. 41.

— *Haud vereor, si in te solo sit situm*:

*Sed vim ut queas ferre.* —

Quo loco Donatus hic, inquit, *vereor*, subauditur: *ut, pro ne non, posuit: ut sit: sed vereor, ne non queas vim patris ferre*. Contra, *vereor ne desideres officium meum*, lib. 6. epist. 6. *verebatur enim id, quod esse nollet*. Et lib. 9. epist. 16. *Amant amorem tuum, qui te ad scribendam incitauit, verentem, ne Silus suo nuncio aliquid mihi sollicitudinis attulisset*. et lib. 15. epist. 17. *Caesarem putabant*

putabant moleste laturum, verentem, ne hasta refrixisset. et pro Milone c. 1. Vereor, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere. Quibus in locis timetur id, quod si accadat, molestia consequatur. Vereor ut ne, valet vereor ne: nam ut ne, pro ne, saepe usurpatur. Pergamus ad ea, quae restant. Non vereor, ut: affirmat. nam si, vereor ut, dubitationem habet: sequitur, ut, non vereor ut, dubitatione careat. exemplum addo, quo res fiat illustrior. Non vereor, ut, quod cogitas, possis perficere: nihil differt ab hoc: non dubito, quin possis perficere, quod cogitas. quale illud Ciceronis Phil. 5. c. 18. Ne verendum quidem est, ut tenere se possit; id est: ne dubitandum quidem est, quin se tenere possit: credendum est, eum tenere se posse. Non vereor ne, dubitationem tollit: ut si dicam: non vereor, ne filius meus male viuat: hoc dicam: non puto fore, ut male viuat filius meus. Et Cicero, cum scripsit ad eundem Curionem, epist. 7. non vereor, ne quid timeam, ne quid stulte facias: hoc dixit: nihil timeam, nihil stulte facies. Et ad Lucceium lib. 5. epist. 12. Non vereor, ne assentariuncula quadam aucupari tuam gratiam videar: id est, certe non videor tibi assentari. Non vereor, ne non, affirmat omnino, ut probatur hoc ipso loco, non vereor, ne non scribendo te expleam, pro, non dubito, quin scribendo te expleam. Verbum explere, plus est, quam, satisfacere; cum saepe satisfiat multis, licet non expleantur.

In eo genere] Notanda Ciceronis consuetudo in significanda re, proxime nominata. nam, cum dixe-

rit, scribendo, intulit, in eo genere. sic epist. 4. cum dixisset, nihil posse grauius scribi, nisi de republica, subiunxit, atque in hoc genere haec mea causa est, ut neque ea, quae non sentio, velim scribere. Epist. 6. Habemus, inquit, iuuentutis et gratiosorum in suffragiis studia, propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam. Epist. 17. Quod scribis ad me de drachmis CCCIDCC, nihil est, quod in isto genere cuiquam possim commodare. et lib. 3. ad Attic. epist. 7. Ego et saepius ad te, et plura scriberem, nisi mihi dolor meus cum omnes partes mentis, tum maxime huius generis facultatem ademisset.

Studium meum] Plus est, quam diligentiam. nam studium cum animo iungitur; diligentia interdum opera tantum est.

Abfuisse] Erat Curio in Asia. epist. 6.

Tandiu] Multis mensibus: nam post annum e provincia decedebant.

Iucundissima] Proprie dicimus enim, adolescens semibus iucundus: non contra.

Consuetudinis] Consuetudinis tuae] Tuas, abest a sex antiquis libris: in vno tamen est; in alio, pro tuae, nostrae. quod quisque approbat, id sequatur.

Es consecutus] Nihil in provincia consequi Curio potuit a senatu, aut a populo Romano. nam si quaestor in Asia fuit; quod equidem arbitror, quia sequenti anno tribunatum plebis petiit: non intelligo, quid ei senatus, populusue Romanus absenti tribuere potuerit: nisi si, vel ut aliquid extra ordinem

nem posset agere, quod profuturum prouinciae videretur; vel, vt acta confirmarentur, Curio petierat. Aut, *es consecutus*, in ipsa prouincia: cum te istic omnes diligant, atque laudent: quod confirmatur iis verbis epist. 5. *Gratulor, quod excelso, et illustri loco sita est laus tua, in plurimorum et sociorum et ciuium conspectu: quae ad nos nec obscuro, nec vario sermone, sed et clarissima, et una omnium voce perfertur.*

*Meis optatis fortuna respondit* ERN. *responder*] Ea, quae optabam, ad exitum fortuna perducit. Nec tamen ideo *fortunam* Cicero nominat, vt eripiat eam laudem Curioni, quae a virtute proficiscitur: (nam, quae fortuna largitur, optabilia potius, quam laudabilia sunt) sed quia in rebus humanis plurimum fortuna valet. recte igitur dixit, *in omnibus tuis rebus meis optatis fortuna respondet*: quia nemini omnia possunt, aduersante fortuna, e sententia succedere.

*Breue est*] Ob ea, quae proxime dixit. breuitate autem promissa, amorisque sui mentione subiecta, id assequitur, vt ea, quae praecepit, Curio libenter legat.

*Cogit*] Amouet a se culpam temeritatis, quod ei praecipere audeat, cuius adiuncta virtuti fortuna sit. Necesse, inquit, non erat: sed amor coegit, nec mediocris amor, qui cogere non potest, sed incredibilis.

*Tanta est expectatio*] Fere in omnibus epistolis expectationem proponit; quia vehemens, ac turbulentum extimescit Curionis ingenium. vnde illud epist. 13. *Quid*

*ais? Caesarem nunc defendit Curio? quis hoc putaret praeter me? nam, ita viuam, putauit.* Hortatur igitur, ac laudat eum, a quo timet, id quod euenit, ne reipublicae causam deserat.

*Vel animi, vel ingenii tui*] Quem cohortamur, eum laudare debemus. in excitando enim, et in acuendo plurimum valet, si laudes eum, quem cohortere: quod ad Trebonium Cicero scripsit lib. 15. epist. vlt. Optime autem in laudatione coniunguntur *animus*, et *ingenium*: ne sine ingenio temere multa committantur, sine animo timide. Vtrumque etiam, cum de eodem Curione loqueretur, Cicero coniunxit in Phil. 2. c. 18. *Patri, inquit, persuasi, vt aes alienum filii dissolueret; redimeret adolescentem, summa spe et animi et ingenii praeditum.* Eiusdem ingenium laudat his verbis in libro de clar. orat. c. 81. *A magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum.* Velleius etiam lib. 2. c. 48. *audacem, et ingeniosissime nequam, maloque publico facundum vocat.*

*Obsecrare obtestarique*] *Obsecrare*, maiorem habet vim, quam, *rogare*, aut *orare*. itaque secundo loco ponitur; vt in oratione post red. ad Quir. c. 7. *Pro mea vos salute non rogauit solum, verum etiam obsecrauit.* Et lib. 2. in Ver. c. 17. *Cum multis lacrimis orare, atque obsecrare.* Est autem, *obsecrare*, quasi, ob sacra rogare: *obtestari*, vt ait Donatus ad Terent. Hec. Aet. 3. Sc. 3. v. 27. *precari*, cum mentione earum rerum, per quas petimus. vt lib. 5. in Ver. c. 72. *Deos, deasque omnes imploro,* atque

*atque obtestor.* Et hic, *te obtestari*, est, *per te ipsum precari*. Cum, *obsecro*, iunctum, modo sequitur, ut hic; modo antecedit, ut lib. II. ad Attic. epist. I. *Idque ut facias, te obtestor atque obsecro.*

*Non dubitem]* Quia futurum spero.

*Conformatus ERN. Confirmatus]* Translatio a ponderibus: quae non facile sustinent imbecilli. *Confirmatus* autem, animo firmo, et ad sustinendam exspectationem bene parato. epistola sequenti.

*Concitas]* Commouisti. sed vis maior est in verbo, *concitas]*. Latine autem utrumque dicitur.

*Tueri]* Conseruare. proprie enim, *tueri*, est, defendere: et, qui defendit, conseruat.

*Tuorum erga me]* Parem gratiam reposcit in memoria meritum. Quoniam, inquit, merita tua numquam obliuiscar; itidem debes, quae tibi olim puero praeceperim, quibus te rationibus ad laudem incitauerim, in omni vel fortunae, vel dignitatis accessione recordari.

*Delebit]* Obliuio memoriam delet, et obliuione memoriam delemus, Latine dicimus. ad animum transulit Terentius in Eun. Act. 2. Sc. 3. v. 5.

— *Deleo omnes dehinc ex animo mulieres.*

*Puer olim]* Quis credat, qua nos aetate pueros appellamus, ea in aetate Curioni praecepta Ciceronem dedisse? ego puerum hic vocari arbitror, post sumptam virilem togam, quae, praetexta deposita, sumebatur absoluto aetatis anno XVI. quo anno, a magistris discedentes, in forum una cum parentibus prodibant: a parentibus autem ad claros viros, vel ut ius ciuile, aut elo-

quentiae vias cognoscerent, vel etiam, ut eorum sermonibus, et consuetudine prudentiores fierent, deducebantur. Testimonio sunt ipsius verba Ciceronis in libro de Amicitia c. I. Ego, inquit, a patre ita eram deductus ad Scaeuolam, sumpta virili toga, ut, quoad possem, exliceret, a senis latere numquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breuiter, et commode dicta, memoriae mandabam: fierique studebam eius prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scaeuolam contuli: quem unum nostrae ciuitatis et ingenio, et iustitia praestantissimum audeo dicere. Ac, ne nouum, et inusitatum videatur, ut annum ingressi XVII. pueri nominentur, recitabo locum eiusdem ex lib. 12. epist. 25. ad Cornificium: *Puer egregius praesidium sibi primum et nobis; deinde summae reipublicae comparauit.* De Octauiano loquitur: qui, cum exercitum pro republica priuato consilio comparauit, annum vndeicesimum agebat: ut in Taciti historia lib. 13. c. 6. notauimus. Non distinxit scilicet nomen *pueri*, et *adolescentis*. nam in alia ad eundem epistola (23.) *adolescentem* vocat: *Perscribere* Caesaris Octauiani conatum: de quo multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, ut in pecuniam adolescentis impetum faceret. Et Phil. 4. c. I. *Laudo, laudo vos, Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius.*

*Aetas nostra iam ingrauescens]* Scripsit hanc epistolam annos natus LIV. id ex eo constat, quod in epist. 6. Milonem in petitione consulatus commendat Curioni Romam

K

reuer-

reuertenti. Milo autem consulatum petiit, quod Appianus, Dio, alii docent, Caluino et Messalla cons. annis LIV. post eos consules, quibus Cicero natus est, Serranum et Caepionem: quorum consulatum, et eum, quem Caluinus et Messalla gesserunt, hoc annorum numero comprehendimus. Anno autem petitionis potius, quam praefactionis, epistolam esse scriptam, declarant ea verba initio epistolae: *Cum has quam primum ad te perferri litteras magnopere vellemus.* Ingrauescit aetas, cum deficientibus iam corporis viribus, tardius moventur membra. hac usus est translatione in libro etiam de Senectute c. 2. *Quibus facillime rationibus ingrauescentem aetatem ferre possimus.* Et de Amicitia c. 10. *Mutari mores hominum saepe dicebat, alias aduersis rebus, alias aetate ingrauescente.* Graues aetate, dixit Liuius lib. 2. c. 19. et lib. 10. c. 34. *Gravior natu,* Terentius in Heaut. Act. 4. Sc. I. v. 32. *Gravior aeuo,* Virgilius lib. 2. Aen. v. 436. *Gravis annis,* Horatius lib. 1. Serm. Sat. I. v. 4.

*Adolescentia*] Non modo sumpta virili toga, quam sumi solitam esse ineunte anno aetatis XVII. proxime ostendimus, sed etiam post annum XXX. *adolescentes* vocabantur; et, qui *adolescentes*, iidem *iuuenes*. nam, quae hic *adolescentem* Cicero significat, eundem nominat *iuuenem* lib. 2. ad Attic. epist. 12. cum ea tamen epistola septem annis ante hanc scripta sit. nam in ea Clodii, tribunatum petentis, qui petiit Caesare et Bibulo cons. mentio fit: hae vero ad Curionem omnes, praeter ultimam, gratulationis officio fungentem,

Caluino et Messalla cons. scriptae sunt. quo certe anno videtur Curio maior annis XXX. fuisse, cum biennio post tribunus plebis fuerit, Sulpicio et Marcello cons. ut patet ex epist. 7. De eodem Curione, quadriennio post, dixit Caesar lib. 2. de bell. ciu. c. 38. *Mulum ad hanc rem probandam adiuvat adolescentia, magnitudo animi.* In oratione etiam pro Murena c. 26. vocatur *adolescent* Ser. Sulpicius, cum minor annis XXX. certe non esset. habita enim a Cicerone consule oratio illa: Sulpicius autem post annos XI. consulatum gessit. Et lib. 2. de Orat. c. 2. cum dixisset de L. Crasso, non multa eum, quae quidem exstarent, et ea ipsa adolescentem, scripta reliquisset: postea in lib. de claris orat. c. 43. eius orationem, quam habuit pro Seruilia lege annos natus XXXIV. exstare significat. Quid, quod Salustius in Coniuratione Catilinae c. 49. *adolescentulum* appellat C. Caesarem, quo anno pontificatum maximum est adeptus, qui cum pontifex creatus sit post aedilitatem, aedilitas autem a quaestura biennio distet, et quaesturam Caesar gesserit anno aetatis XXXIII. quod Suetonius c. 13. declarat; pontificatum consequi non potuit ante annum XXXVI. Quodque magis mirum, Phil. 2. c. 11. *adolescentes* Cicero vocat Brutum et Cassium, quo anno praeturam gerebant, id est, anno aetatis quadragesimo. eundemque Brutum eodem anno *adolescentem* appellat Cornelius Nepos in Attici vita c. 8. et 16. Liuius etiam lib. 9. c. 17. de Alexandro Magno, qui anno aetatis trigesimo tertio diem obiit, haec inquit: *Adolescent, in incremento rerum*

rerum, nondum alteram fortunam expertus, decessit.  
 Conquiescat] Vt me, curarum amoris, ac studio leues.

## EPISTOLAE II.

## ARGUMENTVM.

De Curionis patris interitu significat, ac se illi parentis loco futurum pollicetur. Verum, cui credibile videatur, ad Curionem in Asiam de patris eius obitu tantulam epistolam esse conscriptam? mihi quidem non sit verisimile. itaque libenter et hanc, et eam, quae sequitur, epistolam coniunxerim, argumento etiam postulante: nam, ea munera declarari a Rupa liberto, id est, ostendi, et promitti populo, Curio filius exoptabat, quae ipse postea, in urbem reuersus, patri mortuo daret. in quo tamen veterum librorum consensu deterreor, qui a sententia mea plane omnes discrepant. Eodem anno.

## EXPLANATIO.

Gravi teste] Curionem enim adolescentem in gratiam irati patris Cicero sua auctoritate reduxerat; qua de re scriptum est in Phil. 2. c. 18.

Clarissimo viro] Consulari et triumphali. post consulatum in Macedonia profectus, Dardanis, et Moesiis deuictis, primus Romanorum ducum ad Danubium vsque peruenit. Hoc Rufus c. 7. Epitome vero Liuiana 95. C. Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Ammianus Marcellinus lib. 29. c. 5. et Frontinus lib. 4. Strateg. c. 1. feuerissimum fuisse ducem ostendunt. Ammianus his verbis: Sagittariorum primoribus manus incidit; residuos supplicio capitali multauit: ad aemulationem Curionis, acerrimi illius ducis, qui Dardanorum ferociam, in modum Lernaee serpents aliquoties renascentem, hoc genere poenarum extinxit. Frontinus autem haec de Curione: Bello Dardanico, circa Dyrrachium, cum ex quinque le-

gionibus una, seditione facta, militiam detrectasset, secuturamque se temeritatem ducis in expeditionem asperam, et insidiosam negasset; quattuor legiones eduxit armatas, et consistere ordinibus, delectis armis, velut in acie, iussit. Post haec, seditiosam legionem inermem procedere, discinctam in conspectu armati exercitus, stramenta coegit secare. Postero autem die, similiter fossam discinctos milites facere, nullisque precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret, nomenque aboleret, milites autem in supplementum ceterarum legionum distribueret. Cicero nominat eum inter Pontifices in orat. de haruspicum responsis c. 6. in libro de clar. orat. c. 32. 49. 61. 81. non contemnendum ait oratorem fuisse, consuetudine tantum domestica bene, et emendate loquendi, nulla scientia litterarum, infirma etiam memoria. Lib. 3. de Offic. c. 22. reprehendit eum, quod in genere deliberatio-

solam spectaret vtilitatem, vt in causa Transpadanorum, quam esse aequam fatebatur, semper autem addebat, *vincat vtilitas*. lib. 1. de Inuent. c. 43. recitat haec verba ex eius oratione pro Fulvio: *Nemo potest vno adpectu, neque praeteriens, in amorem incidere*. Valerius Max. lib. 9. c. 1. frugalitatem in eo laudat, nequitiam in filio reprehendit.

*Te videret*] Reuersum ex Asia.

*A vita discederet*] Sic locutus est Tusc. 1. c. 34. in libro autem de Sen. c. 23. *ex vita discedere*: pro Rabir. perduell. reo c. 11. *de vita decedere*: Phil. 9. c. 2. *e vita excedere*: in Bruto c. 20. *vita excedere, et, vita cedere*, in prooemio eiusdem libri.

*Fortunent*] Lib. 15. epist. 7. *Eum honorem tibi deos fortunare volo*: id est, ne quid aduersi contingat.

*Carus et iucundus* ERN. *periucundus*] *Carus filio pater*, recte dicimus; *iucundus*, non item. *iucun-*

*us, et carus patri filius*, vfitatum. delectat enim, et hilaritate quadam, a*e* iucunditate afficit maiorem aetatem minor: contra, minor ex maiore sic afficitur, vt reuerentiam quandam aduersus eum adhibeat, cum amore coniunctam, non vt iucunditate perfruat. Epistola sequenti: *Cognosces, mihi te neque cario*re*m, neque iucundio*re*m esse quemquam*. Et lib. 3. epist. 10. *Cum, quam sis Cn. Pompeio carus, quamque iucundus, intelligam: quo tandem animo in te esse debeo?* Nonnullis, *iucundus*, non *periucundus*, placet, fortasse quod ad consuetudinem Latini sermonis aptius videatur, *aeque carus, et iucundus*, quam *aeque carus et periucundus*. vt enim, *ita periucundus*, eodem modo, *aeque periucundus*, respuere videtur Latina lingua. me tamen haec ratio non ita movet, vt contra veterum omnium librorum, quos quidem videre mihi licuerit, consensum, mutationem esse faciendam existinem.

### EPISTOLAE III.

### ARGVMENTVM.

*Excusat libertum Rupam, quia munera populo non promiserit: quod ei Curio mandauerat. totum consilium de dandis muneribus improbat, et quia nihil expediant male affectae reipublicae, et quia diuitias potius, quam virtutem, ostendant. Summam, ait, expectationem de eius virtute, ingenioque concitatam: quam si sustinuerit, id fore praestantius omnibus muneribus. Concludit significatione beneuolentiae suae. Tota moralis est epistola: dissuadet enim a muneribus dandis. Eodem anno.*

### EXPLANATIO.

*Rupas*] Liberti retinebant ea nomina, quae serui habuerant, assumpto praeterea patroni praenomine, et nomine: vnde M. Tullius

Tiro, M. Tullius Laurea, Cicero*n*is liberti; T. Caecilius Eutychedes, Attici libertus, lib. 4. ad Attic. epist. 15.

*Decla-*

*Declarandum]* Ostendendum, promittendum: vt lib. 9. epist. 8. *Munus flagitare, quamvis quis offenderit, ne populus quidem solet, nisi concitatus.*

*Munerum]* Munera populo dabant, gratiam eius aucupantes, cum vel gladiatorum certamina praeberent, vel nummos diuiderent, vel epulum darent, aut aliquid eiusmodi. Curio in funebri patris munere, praeter cetera, ludos dedit, et in iis pantheras: vt scripsit Coelius lib. 8. epist. 6. et 7. dedit etiam, admirandam illam, quae amphitheatri formam faceret, ligneam machinam, de qua Plinius lib. 36. c. 15. sed plerumque gladiatores dabantur, munusque gladiatorum dicebatur. Epist. 6. *magnificentiam munerum*, dixit de ludis scenicis, et munere gladiatorio Milonis. in orat. pro Sextio c. 58. *munus Scipionis* de gladiatoribus dixit: et addidit, eo spectaculi genere multitudinem maxime delectari. *Ἀγῶνα μονομαχίας*, quod est singulare certamen, Graeci vocant. interpres Dionis imperite vertit *ludos gladiatorios*: cum omnino a ludis gladiatores differre constet.

*Non esset integrum]* Vt, si consilium nostrum probares, mutare sententiam posses. Verebatur Cicero, ne muneribus dandis, aeris alieni plurimum Curio contraheret, eoque coactus, omnia reipublicae causa, cum improbis ciuibus, maximeque cum Caesare, societatem, bonis exitiosam, coiret. quod ita contigit, vt supra offendimus.

*Istam rationem]* Qua tu adductus, danda haec populo munera existimas.

*Meum]* Qua mihi non probantur huiusmodi munera. Et sane lib. 2. de Offic. c. 16. pecuniarum effusiones ad multitudinem delectandam, nec iis, quorum causa fiunt, honorificas, multis verbis ostendit. *Duo sunt, inquit, genera largorum: quorum alteri, prodigi; alteri, liberales. Prodigii, qui epulis, et viscerationibus, et gladiatorum muneribus, ludorum, venationumque apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam omnino sint relaturi. Liberales autem, qui suis facultatibus aut captos a praedonibus redimunt, aut aes alienum suscipiunt amicorum, aut in filiarum collocatione adiuuant, aut opitulantur vel in re quaerenda, vel augenda.* Itaque miror, quid in mentem venerit Theophrasto, in eo libro, quem de diuitiis scripsit: in quo multa praeclare; illud absurde. *Est enim multus in laudanda magnificentia, et apparatone popularium munerum: taliumque sumptuum facultatem, fructum diuitiarum putat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca posui, multo et maior videtur, et certior, et quae sequuntur.*

*Displicere]* Putat Cicero futurum, vt aliquando Curionem poeniteat eorum sumptuum, quos in his muneribus fecerit. nec aliter cecidit. nam, cum, praestituta die, creditoribus suis Curio satisfacere non posset, interkallationem, id est prorogationem temporis, a Pontificibus petiit: quam cum non obtinisset, addixit se, suamque sententiam Caesari, deserto reipublicae patrocinio. lib. 8. epist. 9.

K 3

In

*In eum statum temporum]* Cum respublica defensoribus egeret, paucis iam omnia tenentibus. Scripta enim est epistola Caluino et Messalla cossi. cum adhuc Caesaris potentiam Pompeius adiuuaret, nec optimatum vires ad resistendum sufficerent.

*Natura, studio, fortuna]* Pro rebus extraneis *fortunam*, id est, pro genere speciem vsurpauit: (si modo inter Curionis bona nobilitatem generis comprehendit: quod omnino verisimile videtur) quemadmodum et Cornelius Nepos in Attici vita c. 3. fortunæ munus ait fuisse, quod in ea potissimum vrbe natus esset, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii. vere fortunæ bona sunt, quæ tum ab ea dari, tum etiam eripi facile possunt, vt diuitiæ, quæ sæpe bello, incendio, alioque casu amittuntur: nobilitas autem generis, et patriæ splendor, cum semel data sunt, perpetuo retinentur: itaque malim ea in extraneis rebus numerare, quam, vt Cicero, et Nepos, fortunæ tribuere.

*Facultatem]* Cum dantur amplissima.

*Copiarum]* Nemo enim copias admiratur, quas facillime fordidi homines, atque improbi consequuntur, quibusque Africanos, et Laelios multi venalicii, mercatoresque

superarunt: quod egregie Cicero scripsit in Oratore c. 70. Fortasse hanc sententiam Cicero sumpsit ab Isocrate, cuius in primis lectione delectatus est. ait enim in oratione, qua Euagoram laudauit, mortuorum memoriam non sumptibus, verum oratione laudantium, immortalē fieri. Αἱ μὲν δαπάναι τῶν μὲν τοιάτων ἄδην ἐξεργάζονται, τὰ δὲ πάντα σιμεῖν εἰσιν.

*Satiēte]* Cum sæpe huiusmodi munera populo darentur.

*Summa virtute, summoque ingenio]* Virtutem tribuit adolescenti Curioni, cuius animum, et ingenium laudauit in proxima epistola. Vel ea dicit a Curione expectari, quæ ab iis, qui virtute, ingenioque excellunt, expectanda sunt.

*Paratus]* Voluntate, ac studio. in proxima epistola, sic ad nos confirmatus reuertare.

*Quod ita esse confido]* Cum aliquem admonemus, hoc subiungere artificii est: ne dubitare videamur, et in admonitione nostra totum constituere.

*Muneribus]* Tacite significat, non debere Curionem in iis muneribus, quæ populo dare cogitabat, spem suæ dignitatis collocare, sed in rempublicam sua studia conferre, quo sibi ciuitatis vniuersæ benevolentiam comparabit.

#### EPISTOLAE IV.

#### ARGVMENTVM.

*Epistolarum genera tria ponit; vnum, negotiale; alterum, iocosum; tertium, seuerum: quorum nullo sibi nunc vti licere demonstrat, vt ostendat se, cum nullum scribendi suppetat argumentum, facere conctum, quod fecit etiam in superioribus litteris, vt eum hortetur ad amplectendam rempublicam, in magnis difficultatibus constitutam: cuius*

*ius officii causam confert in benevolentiam suam. Nihil habet epistola, quod morale non sit. Eodem anno.*

## EXPLANATIO.

*Inuenta res]* Vt cum absentibus tamquam praesentibus colloqueretur. Pertinet huc versus ille trochaicus catalecticus, a Turpilio comico de litterarum vicissitudine prolatus. quem recitat beatus Hieronymus in epist. 42.

*Sola res est, quae homines absentes praesentes facit.*

*Certiores faceremus]* Monendus hic est lector, Latinum non esse, id est, scriptoribus optimis usitatum, certiores reddere: quod quibusdam placuit.

*Tuarum enim rerum domesticarum]* Satis erat, *tuarum rerum*: nec satis constat, utrum a Cicero, an ab aliis postea scriptum sit, *domesticarum*. Sed hoc leue est.

*Magnopere delectant]* Quae tamen mihi temporum ratio eripit.

*Temporibus his]* Ad exitium reipublicae spectantibus. nec sefellit coniectura Ciceronem.

*A Cicerone ad Curionem]* Inter quos mutuus amor, et summa familiaritas est, nulla maioris momenti negotia. Emphasis est in nominibus, ut lib. 15. epist. 4. *Cui negari a Catone fas esse non puto.*

*In hoc genere]* In hoc de republica argumento. eleganter Cicero usurpat, *in hoc genere*, pro, *in hoc*, ut epist. 1. *Si in eo genere studium meum non aspernabere.* Et epist. 6. *Propter ipsius excellentem in eo genere vel gratiam, vel diligentiam.*

*Haec mea causa est]* Hic status meus est.

*Quae non sentio]* Ita lego, cum antiquis libris omnibus, etiam illo Mediceo, omnium vetustissimo, non, ut est in recentioribus, *quae nunc sentio*. Nolo, inquit, de republica scribere ea, quae non proba.

*Velim scribere]* Non audet, quae de republica sentit, litteris mandare, ne Caesarem, et Pompeium, principes ciues, sibi amicos, offendat, si in alienas manus litterae inciderint. epist. sequenti: *Haec negotia quo modo se habeant, ne epistola quidem narrare audeo.*

*Ea clausula]* Quod epistolam claudit, ac terminat, *clausula* vocatur. Et omnino rerum omnium finis, *clausula* est. itaque lib. 6. ad Attic. epist. 3. *Clausula est difficilis in tradenda prouincia.*

*Ad studium summae laudis]* Ad tuendam rempublicam, ex quo manat summa laus.

*Gravis aduersaria]* Sic enim nobis, ut cum acerrimo inimico, cum expectatione pugnandum est: iis autem, qui nulla in expectatione sunt, licet esse otiosis.

*Incredibilis quaedam expectatio]* Mediocris enim expectatio mediocrem industriam, virtutemque postulat, sed incredibilem sine summa virtute nemo vincet, sic epist. 1. *Tanta est expectatio vel animi, vel ingenii tui.* In tertia vero: *Summa scito in expectatione te esse.* Epist. 5. *Mirabilis est expectatio redditus tui.* Quibus locis omnibus ad excitandum, commo-

vendumque Curionem, quasi quaedam faces adhibentur.

*Vinces]* Apte, et proprie, quia dixerat, *gravis aduersaria*.

*Quarum laudum gloriam adamaris]* Implicata quibusdam videtur haec sententia: quae patebit, hoc ordine demonstrata. Si statueris, in iis artibus esse elaborandum, quibus eae laudes comparantur, quarum gloriam adamaueris; facillime vinces grauem aduersariam expectationem.

*Quibus artibus]* Quae sunt haec artes? quae, nisi morales virtutes, iustitia, fortitudo, temperantia? quibus et nobis ipsis, et patriae consulimus.

*In hanc sententiam scriberem plura]* Sic locutus lib. 1. de Orat. c. 25. *Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi studio deterream.*

*Tua sponte satis incitatum]* Vel ita sentit Cicero, vel apte simulat, ne sit grauis admonitio adolescenti, cuius animi magnitudinem, quae interdum cohortationes respuit, optime nouerat. ideo quasi se ex-

cusans epist. 1. quod eum admonendum putauerit, breuiter se velle praecipere, et id ipsum, incredibili amore coactum, prudenter posuit. Et epist. 3. cum dixit: *Quod ita esse confido*. Eodemque spectat illud epist. 5. *Non, quo verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat*. *Incitatum* autem dixit, in optimarum actionum cursu, ut ad propositam egregiis ciuibz laudem perueniat. Contra, *languet iuuentus*, dixit in oratione in Pisonem c. 33. quae nihil de laude laboraret, ad nullam recte agendi excitaretur industriam.

*Inflammandi]* Translatum est verbum, sed ita usu tritum, ut transierit in naturam proprii: itaque solum vsurpatur, ut lib. 1. epist. 7. *ut omnem gloriam, ad quam a pueritia inflammatus fuisti, omni cura atque industria consequare*.

*Testificandi]* Testimonio declarandi, ut exempla demonstrant. eandem sententiam aliter expressit lib. 10. epist. 3. *Haec, amore magis impulsus, scribenda ad te putavi, quam quo arbitrarer te monitis et praeceptis egere*.

## EPISTOLAE V.

### ARGVMENTVM.

*Rempublicam domesticis malis laborare significat: Curioni gratulatur, quod absit; vel quia ciuiles miseras non videat; vel quod ibi sit, ubi magnam ex recte factis laudem consequatur. Postremo hortatur eum ad suscipiendam rempublicam, eius maxime patrocinio indigentem. Eodem anno.*

### EXPLANATIO.

*Haec negotia quomodo se habeant]* Quo in statu respublica sit, qui sit rerum vrbicarum, et reipublicae status.

*Ne epistola quidem]* Tantum abest, ut per nuncios audeam significare, qui saepe produnt eorum fidei commissa.

*Tibi]*

*Tibi]* Hoc alii cum sequentibus coniungunt: ego superioribus applicare malui. Vnus Sigonii liber habet: *narrare tibi audeo*, quod mihi non displicet.

*Vt scripsi ad te antea]* Quae litterae non exstant.

*In eadem es nauis]* Omnibus, eodem nauigio vestis, idem periculum impendit. ergo, *in eadem nauis*, in eodem periculo. Idque frequens Latini sermonis usus obtinuit. Livius lib. 44. c. 22. *Primum a prudentibus, et proprie rei militaris peritis, et usu doctis, monendi imperatores sunt: deinde ab his, qui hostem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut nauigio participes sunt periculi.* Tale illud ad Cornificium lib. 12. epist. 25. *Vna navis est iam bonorum omnium: quam quidem nos damus operam, ut rectam teneamus. utinam prospero cursu! Sed, quicumque venti erunt, ars nostra certe non aberit.*

*Vel quod excelso et illustri loco]* Ipse suorum verborum interpret est, cum subiungit: *In plurimorum et sociorum et civium conspectu.*

*Et sociorum et civium]* Imperium Romanum in ciues, et socios diuiditur. sociorum plura genera, Latini, Italici, prouinciales. quorum Latini iure, et conditione Italici reliquis praestabant, Itali vero prouincialibus. Porro socii non omnes foederati. aut enim sponcione, aut pactione, aut foedere socii fiebant. Foederati autem vel suis, vel Romanis legibus vinebant. foedere enim triplici exterae gentes amicitiam cum populo Romano iungebant, aequissimo, aequo, iniquo: aequissimo, qui numquam

hostes populi Romani amicitiam eius, neque datis, neque acceptis legibus, petierant: aequo, qui bello gesto, nondum victi, legibus non acceptis, pacem fecerant: iniquo, quibus bello victis leges, imposito tributo, dabantur. quae cum ex Liuio, tum ex aliis cognoscuntur. Ciues quoque distinguuntur, vel familiis, cum alii patricii, alii plebei sint; vel ordine, cum alii senatores, alii equites, alii de plebe; vel iure, cum alii ingenui, alii libertini.

*Nec obscuro, nec vario]* Intulit antitheta, et clarissima, et una.

*Respondeat]* Satisfaciat; ea sit, quam homines futuram putant. epist. 1. *Meis optatis fortuna responder.*

*Debilitata iam prope et exstincta]* Ad Luceium lib. 5. epist. 13. eandem sententiam sic enunciauit: *Circumspice omnia membra reipublicae, quae notissima sunt tibi, nullum reperies profecto, quod non fractum debilitatissime sit.*

*Siue desperas]* Vt omnino boni ciuis officio satisfacias, republica etiam desperata.

*Meditare, cogita]* Nemo est verborum copia, et ornamentis Latinae linguae, Cicerone florentior. *Meditamur* quieti, *cogitamus* maiore quodam mentis motu.

*Ciue ac viro]* Indiget enim publica non optimis tantum ciuibus, sed fortibus etiam viris. ideo vtrumque Cicero saepe coniunxit, vt lib. 4. ad Attic. epist. 15. *O virum! o ciuem! Mennumium.* Et in orat. pro Plancio c. 40. *Quid dicam? C. Virgilio, tali ciui ac viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem,*

*tatem, humanitatem, fidem de-  
fuisse?*

*Miseris temporibus, ac perditis  
moribus*] Tempora, et mores simul  
nominat, vt publicam calamitatem  
simul cum caussa significet. cur  
enim misera tempora? quia mores  
perditi. Sic lib. 3. epist. 12. Non  
horum temporum, non horum homi-  
num, atque morum negotium! Et  
lib. 2. de Diuin. c. 2. Quod munus  
reipublicae afferre maius, meliusue  
possumus, quam si docemus atque  
erudimus iuuentutem? his prae-  
sertim moribus atque temporibus:  
quibus ita prolapsa est, etc. Et in

Catilinam I. c. I. O tempora! o  
mores!

*Dignitatem ac libertatem*] Quae  
amissimus. lib. I. epist. 8. Quae  
proposita fuerant nobis, cum et ho-  
noribus amplissimis et laboribus  
maximis perfuncti essemus, digni-  
tas in sententiis dicendis, libertas  
in republica capeffenda; ea sublata  
tota.

*Vindicaturus*] Restitutus. In-  
epte quidam litigant, vindico, an  
vendico, dicamus: ego semper, vin-  
dico, ex antiquis monumentis, et  
analogia dicendum puto: vindex  
enim, non vendex; vindiciae, non,  
vendiciae reperitur.

## EPISTOLAE VI. ARGVMENTVM.

*Artificiofa commendatio, a summo erga Milonem studio deprompta.  
Partes multae sunt, omnes ad impetrandum accommodatae. Rei magni-  
tudinem ostendit: in Curionem officia modeste commemorat: Curionis  
in se amplificat, et in referenda gratia parem voluntatem pollicetur.  
Atque haec quasi prooemii loco sunt. Narratio autem, quaecumque ad  
impetrandum valent, omnia comprehendit: summa petentis cupiditas  
ostenditur in eo: ego omnia mea studia: cupiditas autem honestae rei,  
quia subiungitur: non officii solum fructum, sed etiam pietatis laudem.  
Et, quoniam aliena minus, quam nostra, nobis curae sunt, occurrit huic  
suspicioni, cum inquit: neque vero cuiquam salutem, ac fortunas suas.  
Petimus interdum, quae fieri vix possunt: at Cicero, cum dixerit iam,  
peto id, quod maxime cupio, quod cupere debeo, quod mihi tanti est, vt  
in eo omnia mea posita esse decreuerim, subiungit, posse te intelligo id,  
quod tantopere cupio. Auget etiam commendationem, cum de consensu,  
studioque honorum adiungimus. ideo dixit illa: habemus haec omnia:  
bonorum studium, et quae sequuntur. Postremo loco neque nos imme-  
mores, neque eum, cui petimus, aut ingratum fore promittimus, adiun-  
cta eius laude, vt non solum velle amicorum caussa, sed etiam posse vi-  
deatur: quod vtrumque attingit Cicero. nam de se ipso cum dixisset: si  
me memorem, si gratum, deinde posuit: de ipso T. Annio. Quod si  
res non amico tantum, sed nobis etiam dignitatem, aut commodum affe-  
rat; plus omnino habet ponderis commendatio. dixit igitur: mihi vero  
tantum decoris, tantum dignitatis adiunxeris. Conclusio optima, id  
nobis fore gratissimum, et id eum, a quo petimus, praestare posse. Quae  
qui*

qui omnia diligenter attendet, profecto artem sibi aliquam ad commendandum componet: quando haec, si non omnia, pleraque certe, mutatione leuissima, ad varios usus transferri facile possunt. Eodem anno.

## EXPLANATIO.

*Nondum erat auditum]* Primis epistolae verbis et rei magnitudo, et studium petentis declaratur.

*Aduentare]* *Aduentat* is, qui quotidianis itineribus accedit, et appropinquat.

*Villium]* Romanae gentis plebeiae nomen. lib. 8. epist. 8.

*Ex Asia]* In qua fuerat cum potestate: quod epistola proxima demonstrauit.

*Magis a te ipso praedicari]* Modestia beneuolentiam aucupatur; cum et sua in Curionem officia minuit, et Curionis auget.

*Contenderem]* *Contendere*, est, studiose petere: quasi neruos animi, ingeniique contendamus.

*Pudenti]* Modesto, quem ab omni turpitudine remouet pudor.

*Nota omnibus]* Quia multa, et maxima.

*Ipsa nouitate meorum temporum]* In exulii calamitate. magni enim refert, quo quidque tempore agatur: cum possit eandem actionem ratio temporis vel obscurare, vel illustrare.

*Estque animi ingenui]* Liberalitas quaedam, et quasi nobilitas animi ostenditur in eo, cum obligari nos, atque obstringi maioribus meritis non recusamus. recusat autem, qui referri a se gratiam posse non confidit.

*Maximeque necessarium]* Multa enim maxima sunt, nec tamen necessaria, aut, si necessaria, non tamen maxime necessaria. Huic loco respondet illud, in quo omnia mea

posita esse decreui. Et illud, huic meae laudi, vel (ut verius dicam) prope saluti tuum studium dices.

*Neque enim sum veritus]* Ne videatur negationibus implicata sententia, scribendum est, non sum veritus, ne non possem, idem esse, quod, non sum veritus, ut possem: quod valet, speraui futurum, ut possem; speraui me posse. nam, ne non, cum gemina negatio sit, affirmat, et accipitur pro, ut. quod si dixisset Cicero, veritus sum, ut possem, hoc significaret; timui ne non possem; non plane credidi futurum, ut possem. cum vero dixerit, non sum veritus, ne non possem; quo modo item locutus est epist. 1. et, ne non, pro ut accipiat: nimirum hoc significat; non timui, ne non possem: credidi futurum, ut possem. nam, cum timemus, ne, contra quam volumus, accidat; tunc locum habet, vereor ut: itaque lib. 14. epist. 14. vereor, inquit, ut Dolabella ipse satis vobis prodesse possit: cum hoc dicat, cuperem, ut Dolabella prodesse vobis posset: id tamen nequaquam spero. Cum vero, quod nolumus accidere, id ne accidat, timemus; tunc dicimus, vereor ne, ut, vereor ne pecces: quod est, peccare te nollem; fore tamen suspicor, ut pecces. vide epist. 1.

*Capere]* Non ita angusto animo sum, ut vel amplissimam gratiam capere non possim. capitur autem animo gratia, cum nullam eius partem effluere ac perire patimur, sed

sed totam complectimur, vt aliquando, quantum accepimus, tantundem referamus.

*Remunerando, cumulandoque*] Hoc intulit, quia non, quicumque animus gratiam capit, idem remunerat. meus autem, inquit, animus is est, qui non modo capere quamvis gratiam, sed remunerare etiam, atque adeo maiore gratia cumulare possit.

*Illustrare*] Obscura saepe beneficia sunt, quia nulla consequitur remuneratio. patent, et illustrantur ea, quae grato animo compensantur, praesertim si, quod acceptum est, pleniore etiam mensura reddatur. quod, *cumulare gratiam*, Cicero dixit.

*In Milonis consulatu*] Quem petiit omissa praetura. aedilis enim fuit L. Domitio Ap. Claudio cos. quod ex lib. 3. ad Q. Fr. epist. 9. intelligitur. consulatum autem petiit anno sequenti, id est, Caluino et Mesalla cos. quod Pedianus in argumento orationis pro eo demonstrat. nemo autem, patefacta iam satis rerum Romanarum notitia, nescit aedilitati praeturam succedere, et quidem biennio interposito: quod ad Furnium Cicero scripsit lib. 10. epist. 25. Hoc anno Clodium Milo, cum Lanuvium iret, in itinere obuium, commissa ab utriusque seruis rixa, interfecit: quo facto non modo consulatum, quem cum Hypsaeco, et Scipione, Pompeii socero, petebat, sed patriam quoque, iudicio damnatus, amisit.

*Fixi*] Non posui, sed fixi: quod studii haud paullo plus indicat. eodem modo Philip. 7. c. 2. *Nisi talis consul esset, ut omnes vigilias, curas, cogitationes in reipublicae*

*salute desigere.* Et Philip. 14. c. 5. *Qui omnes suas curas in reipublicae salute desigunt.*

*Et locani*] Plus est, quam, *posui*. non enim diceret *fixi*, et *posui*, sed *posui*, et *fixi*. vt in orat. pro Flacco c. 1. *Spem reliquorum in vestra potestate, in vestris sententiis, in hoc vno iudicio positam esse et defixam putetis.* Recte igitur, *fixi*, et *locani*: vt priore verbo vim quandam suae voluntatis, posteriore consilium ostenderet.

*Non officii solum fructum*] Non id solum quaerere me decet, vt officio satisfaciam, et, quod debeo, praestem: non hoc, inquit, vno delector, in quo officii fructus est: sed pietatis laudem expeto: quia tanta est Milonis erga me meritum magnitudo, vt non tamquam in amicum, sed tamquam in parentem pius esse debeam. Pietatem quoque nominat in extrema epistola: sic in epistola ad Caesarem lib. 9. ad Attic. epist. 11. *Aliquid impertias temporis huic quoque cogitationi, ut tuo beneficio bonus vir, gratus, pius denique esse, in maximi beneficii memoria, possim.* Et lib. 1. epist. 1. *Ego omni officio, ac potius pietate erga te.* Quo loco, *pietas* vbi proprium domicilium habeat, et ad quos pertineat, satis superque demonstratum est.

*Salutem ac fortunas suas*] *Fortunae* pro re familiari vsurpantur: vt lib. 4. epist. 7. *Impetum praedonum in tuas fortunas fieri nolo.* coniunguntur cum salute: quia nec omnino salus in fortunis posita est; et cum salute fortunae desiderantur, quod vtrumque tamen nemini tantae umquam curae fuisse Cicero existimat, quantae sibi sit Milonis honor.

honor. In quo est animaduertendum, magnum esse pondus in hac sententia, non solum, quia, quod ad ipsum non pertinet, (agitur enim de Milonis consulatu) pluris facit, quam quisquam fecerit salutem, ac fortunas suas; sed etiam, quod honor salutis, ac fortunis antepositur; cum tamen plerique, etsi de honore multum, plus tamen aliquanto de salute, fortunisque suis laborare soleant. comparat igitur primum, atque etiam praefert aliena propriis, deinde honorem salutis, atque fortunis.

*Omnia mea*] Honores, fortunas, salutem.

*Te unum*] Ideo tam diligenter a te peto.

*Tribunatu*] Quem gessit Lentulo Spinthera, et Metello Nepote coli.

*Propter nostram causam*] Quia causam meam suscepit, meque ab exilio reuocandum praeter ceteros curauit.

*Vt spero te intelligere*] Bonis enim gratissimum fuisse reditum meum non ignoras.

*Munerum*] Quae populo dederat in aedilitate curuli, de quibus sic lib. 3. ad Q. Fr. epist. 8. *Ludos apparat magnificentissimos: sic, inquam, ut nemo sumptuosiores: stultae bis, terque, non postulatus: vel quia munus magnificum dederat, vel quia facultates non erant, vel quia magister, vel quia potuerat magistrum se, non aedilem, putare.* Et in orat. pro ipso c. 35. *Plebem et infimam multitudinem, quae, P. Clodio duce, fortunis vestris imminabat, eam, quo turior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed*

*etiam tribus suis patrimoniis deliniver.* Et Pedianus in argumento eius orationis, hoc modo: *Cum Milo quamprimum comitia confici vellet, conficeretque cum bonorum studiis, quod obsistebat Clodio, tum etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum, ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse Cicero significat.*

*In suffragiis studia*] Ausus sum delere, studia, ut glossena, cum proxime dixerit, *studium*; a quo reguntur haec inferiora, *vulgi, ac multitudinis, iuuentutis, et gratiorum in suffragiis.*

*In eo genere*] In suffragiis. saepe ita loquitur Cicero, cum nominatam proxime rem intelligit. ut epist. 1. et 4.

*Gratiam*] Qui enim gratia valet, reliquos etiam, qui gratiosi sunt, sui studiosos habet: cum intelligant officiis officia compensari posse.

*Diligentiam*] Excellit diligentia, cum prestandum est, et concilianda populi voluntas.

*Si minus potentem*] Satis erat Cicero graciosus in suffragiis; sed, modestiae causa, dissimulat.

*Probatam*] Quod erga virum optimum.

*Iustam*] Quia Miloni consulatus quasi recte factorum praemium debetur.

*Debitam*] Eius in me meritis.

*Dux*] Quem sequantur ii, quos proxime nominaui.

*Auctor*] Quo auctore Miloni consulatum deferant.

*Opus est*] Coniungitur et cum nominandi, et cum auferendi etiam casu, nec desunt exempla.

EORUM

*Eorum ventorum*] Ventis comparat bonos, plebem, gratiosos in suffragiis, quos iam nominauit. nam, etsi Miloni fauent, duce tamen, et rectore ita indigent, cum secundi sint, reguntur tamen arte quadam, ab eo, qui nauem gubernat.

*Qui si ex omnibus vnus optandus esset*] A quo petimus, is quantum possit in eo, quod petimus, ostendere debemus. id iam Cicero praestitit iis verbis: *huic te vnum tanto adiumento esse*. Nec eo contentus iterat. quod valet etiam ad conciliandam beneuolentiam: est enim cum laude Curionis. Idem fecit Asinius in prooemio orationis, quam nominat Quinctilianus lib. 9. c. vlt. *Si, Caesar, ex omnibus mortalibus, qui sunt ut fuerint, posset huic causae disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit*.

*Quamobrem, si me memorem*] Hactenus exposuit, quid cupiat, et quam valde cupiat, et quid sperandum sit, et quid Curio possit: nunc ad petitionem ingreditur: et primum de se ipso, quo magis Curio moueatur, tum de ipso Milone omnia pollicetur: cum euenire posset, ut Curioni pariter vtriusque gratia, et auctoritas utilis esse posset.

*Si gratum*] Memores animo, grati re ipsa sumus: nec satis est, acceptum beneficium memoria conferuare, nisi et studium remunerandi, et ipsa accedat remuneratio.

*Si bonum virum*] Libenter in memores, et gratos homines beneficia conferuntur; libentius, si iidem boni viri sint.

*Vel ex hoc ipso*] Magnum enim bonitatis argumentum, cupiditas

gratiae referendae. lib. 8. ad Attic. epist. 4. *Nihil cognoui ingratus: in quo vitio nihil mali non inest*.

*Si dignum denique*] Ne colligam singula, quibus hoc a te beneficium impetrare debeo; ita mihi hoc tribue, si dignum, cui tribuas, existimas.

*Meae laudi*] Laudabor enim, ut pius, erga eum, cuius praecipue studio salutem recuperavi. Paulo ante, *statuique in eo me non officii solum fructum, sed etiam pietatis laudem debere quaerere*.

*Prope saluti*] Quia, licet vere non agatur mea salus in Milonis honore, ego tamen ita laboro, ut in eo propemodum salutem meam positam esse decreuerim.

*Dices*] Ut ea, quae diis immortalibus consecrantur; quae deinde non licet amouere constantiamigitur, et perpetuitatem simul cum studio erga Milonem a Curione petit. epistola ad Caesarem, apud Nonium: *Balbus quanti faciam, quamque ei me totum dicauerim, ex ipso scies*.

*T. Annio*] Ex Papia gente Milo fuit, ut ait Pedianus: sed ab T. Annio, a quo suo materno, adoptatus, praenomen, et nomen inde sumpsit.

*Maiores animi*] Animi magnitudine Milonem excelluisse, dixit etiam in orat. pro Sextio, et in aliis. Pedianus autem, *saepe*, inquit, *Milo, et Clodius inter se cum suis factionibus depugnauerant: et erat uterque audacia par: sed Milo pro melioribus partibus stabat*.

*Gravitate*] Quoniam ubi quid defendendum suscepit, non facile sententiam mutat.

Cnn-

*Constantiae*] *Constantia* non est idem, quod *grauitas*: illa enim ad animi sententiam, haec ad actionem refertur: ut sit *grauis*, qui semper idem sentit, ac vult; *constans*, qui semper idem facit.

*Benevolentiae*] Ne plura numeret, vno benevolentiae nomine omnia complectitur: quasi dicat: ita te Milo diliget, ut ab eo expectare omnia possis.

*Complecti hominem*] Tua in eum studia conferre. sic epist. 8. *Da te homini. complectetur, mihi crede.*

*Mihi vero*] Dixit antea, neminem unquam de sua salute, suisque fortunis tam valde laborasse, quam ipsum de Milonis honore: nunc etiam suam agi rem significat: at, quam rem? eam, quae praestantibus viris non minimae curae solet esse, decus, et dignitatem. quae potest enim esse maior laus, quam praestare bene meritis pietatem, ac benevolentiam?

*In laude mea*] Quam ex pietatis opinione consequar.

*In salute*] Cum tibi quoque, restitutus ab exilio, acceptam referam salutem meam.

*Ego, ni te videre scirem*] Est hic tamquam epilogus epistolae, quo superiora paene omnia breui oratione colliguntur.

*Quantum officii sustinerem*] Quantum Miloni deberem. Sustinet enim officii plurimum, in quem beneficia magna collata sunt.

*Contentione*] Extra vitae periculum, cum ciuilitate contenditur.

*Dimicatione*] Vitae periculo, cum armis res agitur.

*Omnem rem, atque causam*] Latius patet res, quam causa: quod ostendimus lib. 1. epist. 1. *Omnem rem*, dixit, id est, vniuersam Milonis petitionem: *causam*, hoc ipsum, in quo Milo contendit omnes nervos, ut consulatum adipiscatur. epist. 7. *De sacerdotio tuo quantum curam adhibuerim, quamque difficili in re atque causa.*

*Meque totum*] Me ipsum in Milonis causa tibi commendo: nam in eius consulatu mea omnia posita esse decreui.

*Atque trado*] Auget commendationem. nam, *tradere*, est alicuius potestati committere, ut agat in re tradita quidquid velit. lib. 7. epist. 5. *Totum denique hominem tibi trado.* Et lib. 16. epist. 5. *Ei te totum trade.* Et lib. 2. ad Q. Fr. epist. 3. *Domum ad eum statim venimus: eique nos totos tradidimus.*

*Praecipue*] Praecipue Cicero nem adiuerunt P. Lentulus consul, Pompeius Magnus priuatus, Milo, et P. Sextius tribuni plebis, quos omnes nominat in duabus post reditu orationibus, et alibi.

*Pietas*] Non solum officium, sed pietas etiam. quo nomine, quantum Miloni debeat, ostendit, ut lib. 1. epist. 1. *Ego omni officio, ac potius pietate erga te.*

*Assequi*] Assequar studio tuo, ut pius in Milonem sim.

## EPISTOLAE VII.

## ARGVMENTVM.

Cum esset Cicero proconsul in Cilicia, ex M. Coeli, aliorumque literis, tribunum plebis designatum esse Curionem, cognouit, eique hac epistola, tribunatum plebis iam ingresso, gratulatus est. post gratulationem sequitur cohortatio, tum reipublicae, tum etiam amicitiae debita: timebat enim Cicero, quod euenit, ne Curio, mutata sententia, ab optimatibus deficeret. proponit igitur ei temporum vim, rerum varietatem, incertos exitus, flexibiles hominum voluntates: suadet, ne cuius consilium sequatur, se ipsum audiat, sibi obtemperet. Postremo rogat, ne quid sibi temporis prorogari in provinciae administratione patiatur. Scr. Sulpicio M. Marcello coss.

## EXPLANATIO.

*Vt sempiternae laudi*] Quibus gratulamur, iisdem proximo loco bene precari solemus: vt lib. 15. epist. 7. *eumque honorem tibi deos fortunare volo.* item epist. 11. eiusd. lib. *tibi velim hi sint exitus, quos mereris, et quos fore confido.*

*Ne te auferant aliorum consilia*] Quod accidit.

*Labere*] Errabis. lib. 1. de Fin. c. 6. *Epicurus, in quibus sequitur Democritum, non fere labitur.* Interdum coniungitur. nam, *labi per errorem*, dixit lib. 3. ad Q. Fr. epist. 9. *labi imprudentia*, in orat. pro Rabirio Post. c. 1.

*Animum*] Nihil igitur timide facies.

*Consilium*] Non laberis imprudentia. Sequentibus verbis explicantur superiora: *non vereor, ne quid timide, ne quid stulte facias.*

*Non vereor, ne quid timide, ne quid stulte facias*] Dicit: nihil te timide, nihil stulte facturum confido. Sic locutus lib. 5. epist. 12. et lib. 11. epist. 1. et Matus lib. 11. epist. 23.

*In id reipublicae tempus*] Tale tempus, quale cernis.

*Iudicio tuo*] Poterat enim Curio tribunatum differre ad alia tempora, cum urbanae res meliore loco, ac tranquilliore statu viderentur.

*Profecto*] Iudicasti enim tibi hoc tempore gerendum esse tribunatum, vt opem ferres afflictæ reipublicae, ex quo sequitur, vt optime intelligas, ac videas, quanta vis in republica temporum sit, quanta varietas rerum etc.

*Quanta vis in republica temporum*] Commemorat vitia ciuitatis, sed ex persona Curionis; ne videatur ignarum, et rudem admonere: quo si omnes offenduntur, multo magis, qui magistratum gerit. ideo dixit, *profecto vides.* Sunt autem propositiones duae. vna, cum iudicio, non casu, in ipsum rerum discrimen contuleris tribunatum tuum; profecto vides, quibus vitis respublica laboret: altera, cum videas, quam corrupta respublica sit, profecto cogitas, quid agendum tibi sit. haec tota com-

com-

commemoratio videtur esse cum aliqua laude Curionis. laudatur enim et voluntas erga rempublicam et prudentia; voluntas in eo, quod sua sponte, suoque iudicio, non casu aut temeritate contulerit tribunatum suum in aduersa reipublicae tempora; prudentia, quia videat, quanta vis in republica temporum sit, quam incerti rerum exitus, et quae sequuntur. captat igitur beneuolentiam Curionis hac laude: et sibi satisfacit, quod in laude latet admonitio. Vis autem temporum saepe tantum valet, ut hominum voluntates, et consilia superet, leges, et instituta peruertat, et omnino prudentem ciuem adducat, ut, tamquam peritus gubernator, obsequatur tempestati, ita mutato cursu, ut eodem tamen semper spectet. nec enim in administratione reipublicae perpetua quaedam actio, ad summam legitimi iuris normam directa, sapientibus probatur: sed assentiendum saepe temporibus; quidque publica postulet utilitas, animaduertendum. quod Curioni Cicero proponit.

*Quanta varietas rerum*] Quo magis excitanda tibi est prudentia tua. nam eadem, aut similes res minore negotio, quam varie geruntur.

*Incerti exitus*] Nihil igitur noui cogitandum, exitu rerum incerto. Timet Curionis multiplex ingenium; ne quid in republica noui moliretur, spe alicuius boni proposita: quod et facere solebant tribuni plebis, et fecit ipse Curio: cuius turbulentus in primis, ac seditionosus tribunatus fuit.

*Flexibiles hominum voluntates*] Quae si flectuntur, tua flecti non debet, sed eadem esse erga repu-

blicam in isto magistratu, qualis adhuc fuit.

*Quid insidiarum*] *Multae insidiae sunt bonis*, dictum a vetere poeta, cuius testimonium recitatur in orationibus pro Sextio c. 48. pro Plancio c. 24. has tu vitabis, si consilium capies a te ipso. Paulo ante: *numquam labere, si te audies*. Infra: *tecum loquere: te adhibe in consilium: te audi: tibi obtempera*.

*Quid vanitatis*] Quid inconstantiae. nam lib. 2. de Nat. Deor. c. 21. *vanitati opponitur constantia*, hoc exemplo: *Nulla in caelo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest: contraque omnis ordo, veritas, ratio, constantia*. Ductum ex communi rerum natura. ut enim, ubi soliditas, ibi grauitas; et ubi grauitas, ibi constantia: sic, ubi vanitas, ibidem et leuitas, et inconstantia. Quid igitur vanitatis in vita, cum optime noueris; cognitum tibi vitium facile vitabis; nec te deprauati aliorum mores a tua consuetudine deducunt.

*Nihil noui*] Rerum nouitates in republica periculosae. itaque Platoni placuit, mutatis etiam musicorum cantibus, mutari simul ciuitatum status. Nouitates autem, quibus respublica ab optimo statu ad pessimum traducta libertatem amittit, omnes fere tribunorum plebis legibus, aut intercessionibus, exortae.

*Te audi: tibi obtempera*] Sequuntur haec ad ea, quae proxime antecedunt. Loquere, inquit, tecum, et te audi: te adhibe in consilium, et tibi obtempera. quadripartita sententia est: sed duae pos-

L

sterio-

steriores partes prioribus annectuntur. Hortamur autem, quos valere consilio arbitramur, ut se ipsos audiant, secum loquantur: quos vero contra opinionem falli, et aliorum egere consilio credimus, iis, ut amicos audiant, cum iis loquantur, suadere consueuimus. propterea orat. 10. in Antonium c. 3. hortatur Cicero Calenum, Antonio potius, quam M. Bruto faventem, his verbis: *Collige te: audi viros bonos: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, sapientius, quam ipse tecum.*

*Tibi vero ipse*] Ne videatur assentando falsa dicere, quod neminem, praeter se ipsum, a Curione velit in consilium adhiberi; subiungit haec: ideo te hortor, nemini ut aures praebeas, te vnum audias; non quod omnino omnium consilia negligam, teque cunctis vnum, praesertim adolescentem, anteponomam; sed quia, ut alteri melius, quam tu, possit aliquis consilium dare; qui tamen non facile inveniri potest; tibi certe ipsi nemo melius dabit. Ita et assentandi suspensionem Cicero vitat; et, quod ei propositum est, ut Curio se ipsum dumtaxat in consilium adhibeat, id hac ratione probat, quia consiliarius in republica gerenda ipse sibi optimus, ac sapientissimus futurus sit: quandoquidem neque quisquam ab ullo magis, quam a se ipso, diligitur; nec alteri magis, quam ipse sibi, notus est.

*Dii immortales*] Inuocatione deorum, verbis fides additur. quasi hoc dicatur: testes mihi sint dii immortales, quam adesse cupiam spectator laudum tuarum. lib. 2. de Fin. c. 28. *Quos ille, dii immor-*

*tales! cum omnes artus ardere viderentur, cruciatus perfererat?* Et Terentius in Eun. Act. 2. sc. 2. v. 1.

*Di immortales! homini homo quid praestat!*

*Spectator laudum*] Optimus post hortationem laudandi locus: ne monuisse videatur, quia Curionis prudentiae, aut constantiae diffidat.

*Vel particeps, vel socius, vel minister*] *Particeps*, quod vtereris consiliis meis: *socius*, quod, si consiliis meis non egeres, me tamen in tuis socium haberes: *minister*, quod opera studioque meo exsequeretur consilia tua.

*Hoc*] Quod posterius posui, ut adsum vel particeps, vel socius, vel minister consiliorum tuorum.

*Minime tibi desit*] Cum in te ipso, quae ad tuas laudes pertinet, omnia sint: vel, quod amici, quorum opera, aut etiam, si velis, consilio vti possis, tibi non desint.

*Sed tamen*] Grata correctio, ex amoris commemoratione sumpta.

*Magnitudo, et vis*] Auet posteriore verbo: vel quia vis ex magnitudine proficiscitur; vel quia non in omni magnitudine vis inest. vis autem amoris efficit interdum, ut maiora praestemus, quam expectantur.

*Vt possem*] Quod fortasse non possem, si te tam valde non amarem. me ipsum, inquit, vincerem, amore adiuuante.

*Rem gessimus*] In Amano monte, ut epist. 10. Capto etiam Pindenisso, ut lib. 15. epist. 4. et lib. 5. ad Attic. epist. 20.

*Totius aetatis*] Pindenissum tamen non aetate, sed Saturnalibus, id est, XIV. Kal. Jan. in suam potestatem redegit: quod Attico scripsit lib.

lib. 5. epist. 20. verum res aestate gestas appellat, quod *aestiva* vocarentur, quaecumque aestate coepta essent, licet ante hiemem non perfecta. sic lib. 3. epist. 9. *aestiva* confecta, non nisi Pindenisso capto, significat: cum tamen deditio Pindenissi Decembri mense facta sit.

*Ad senatum*] Eae litterae non exstant. nam quae leguntur lib. 15. res gestas non exponunt. ad senatum autem scripsisse videtur Ianuarii mensis initio, ad nonos consul: quod ex lib. 5. ad Attic. epist. 20. licet intelligere. quod cum ita sit; potuit hanc epistolam scribere mense Decembri. nam, cum Pindenissum XIV. Kal. Ian. captum ostenderim; et hic rem feliciter esse gestam, scribatur; necesse est, Curionem iam tribunatum plebis iniisse: nam tribuni plebis primus magistratus dies fuit, non Kalendae Ian. vt aliis magistratibus, sed quarto idus Dec. vt Lilius, Dionysiusque docuerunt.

*De sacerdotio tuo*] De pontificatu, quem petiit, et obtinuit, patre mortuo, vt in eius locum surrogaretur. de patre mentio fit in orat. de harusp. respons. c. 6. de filio apud Dionem lib. 40.

*Quantam curam adhibuerim*] Litteris ad amicos Romam scriptis. ex quo suspicor, Curionem petiisse pontificatum multis mensibus post reditum in urbem. rediit enim Calvino et Messalla coll. vt epist. 6. demonstratum est. sequenti anno consulatum tertium Pompeius gefit: post eum Ser. Sulpicius et M. Marcellus: quo anno in prouinciam Cicero profectus est: et ex prouincia Romam scripsit de sacerdotio Curionis. suspicor autem,

nondum Curionem fuisse pontificem, cum has litteras Cicero misit. quod haec omnino verba significant.

*Re atque causa*] Dixi iam, quid inter rem et causam interfit. *res* est totum negotium; *causa* negotii pars, de qua maxime laboratur. *Res* hic est, surrogatio pontificis; *causa*, vt Curio ipse surrogetur.

*Thrasoni*] Seruile nomen, quod in liberto remansit.

*Liberto tuo*] Ergo vocabatur C. Scribonius Thraso. nam liberti patronorum praenomine, et nomine utebantur.

*Ne patiare*] Poterat enim tribunus plebis intercedere, si quis annuam prouinciarum administrationem prorogare vellet.

*Molestiam*] Quam significat in omnibus fere epistolis. lib. 11. 12. et lib. 3. epist. 8.

*Non putarem*] Et sane comitiis tribuniciis non videtur Curio petiisse: sed, designatis omnibus tribuni plebis, cum Seruius, tribunus designatus, condemnatus esset, eius locum Curio, subita voluntate commotus, petiit, et obtinuit. de quo Coelius lib. 8. epist. 4. hoc modo: *Illud te non arbitror miratum, Seruium, designatum tribunum plebis, condemnatum: cuius locum C. Curio petiit.* huius autem voluntatis initium, et causa est, quod eum non mediocriter Caesar, qui solet infimorum hominum amicitias sibi, qualibet impensa, adiungere, contempsit.

*A Curione tribuno*] Pondus est in nomine Curionis: quasi potestatem tribuniciam augeret animi, ingenique praestantia. tale illud epist. 18. *Et quaestor est, et quaestor tuus.*

tuus. Et lib. 5. ad Attic. epist. 2. *Cum Hortensius veniret, et infirmus, et tam longe, et Hortensius.* Et lib. 1. ad Q. Fr. epist. 2. *Rempublicam funditus amisimus: adeo, ut Cato, adolescens nullius consilii, sed tamen ciuis Romanus, et Cato, vix viuus effugeret.*

*Senatus consultum et leges*] Quibus erat annua prouincia. Et ad M. Marcellum consulem, his verbis, lib. 15. epist. 9. *Ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi et senatus consulto et lege finisti.* Legem curiatam significat, quam ferebat consul, ut is, qui profecturus erat in prouinciam, annum imperium haberet a populo. alioqui rem militarem attingere non licebat: quod satis demonstrat orat. 2. in Rullum c. 10. seqq. Sed hic *leges*, non *legem*, Cicero appellat: quod non vna lege curiata consularium prouinciarum administratio

esset annua, sed, ut opinor, etiam Cornelia, et Sempronia: quae nominatur lib. 1. epist. 7. et 9. et lib. 3. epist. 6. et 10. et in orat. pro domo c. 9.

*Defendas*] Intercedas, si quis prouinciarum tempus prorogare voluerit. Lib. 5. ad Attic. epist. 21. *Ne quid mihi prorogetur, quod ne intercessor quidem sustinere possit, horreo.* Et lib. 6. ad Attic. epist. 2. *Magna in spe sum, mihi nihil temporis prorogatum iri. Habebam acta urbana usque ad nonas Martias; e quibus intelligebam, Curionis nostri constantia omnia potius actum iri, quam de prouinciis.*

*Conditio*] Ne plus anno prouinciae praeesset.

*Etiā atque etiā*] Vsurpatur et solum, ut saepe apud Cicero-nem, et adiunctum, ut hic. ubique augeat.

## EPISTOLAE VIII.

## ARGVMENTVM.

*Acceptis Coelii litteris, quae lib. 8. primae leguntur, et cum litteris commentario rerum urbanarum, in quem omnia, sine detrimento, operarius nescio qui, a Coelio conductus, retulerat, ineptam Cicero sedulitatem reprehendit in colligendis leuissimis rebus. Tum de sermonibus cum Pompeio habitis, quod Coelius quaesierat, cum Pompeii laude respondet; atque, ut ei se det, hortatur. Addit de suo in prouinciam itinere. Clausula commendatio est rerum suarum; in quibus hoc praecipue laborat, ne sibi annum prouinciae tempus prorogetur, sed ea conditio maneat, qua profectus est.*

## EXPLANATIO.

*Compositiones*] Quis cum aliquo pugnasset, inde per gladiatorum dicebatur, cum duo comparabantur, et componebantur ad certamen. recitat Lucilii versus Cicero in li-

bro de optimo genere oratorum c. 6. quos subscribam. *A me, inquit, (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines,*

3am.

*tamquam Aeserninus, ut ait Lucilius,*

*non spurcus homo, sed doctus, et acer,*

*Cum Pacidiano hic componitur, optimus longe*

*Post homines natos.*

Et Virgilius ecl. 1. v. 24.

— *Sic parvis componere magna solebam.*

Et Quintilianus lib. 2. c. 17. *Saepe gladiatores sub eodem magistro eruditi inter se componuntur.*

*Vadimonium dilata*] *Differre vadimonium*, est prorogare diem, de quo inter litigantes conuenerat, ut in iudicio adessent. nam *vadari*, est diem iudicio ex compacto constituiere.

*Chrestii compilationem*] Res a Chresto compilatas, furto sublatas. Chrestus, cognomen est; cuius gentis, ignoratur: nisi si Maniliae: nam Manilii Chrestii librum de hymnis deorum nominat Fulgentius in libro de prisco sermone.

*Πολιτικώτερον*] Peritiorem administrandae reipublicae.

*Rumor*] Incerta fama, sine capite, sine auctore, rumore nuncio: ubi quid eiusmodi est, ut non exstet auctor, qui audierit. Sic enim ipse definiuit in orat. pro Plancio c. 23. et lib. 12. epist. 10.

*Longe in posterum prospiciente*] Quod sine summo ingenio, ac diuturno rerum usu consequitur nemo.

*Ex tuis litteris, cum formam reipublicae viderim*] Translatio ab architectis, qui futurum aedificium ex forma ostendunt. Formam, et statum, inquit, reipublicae scribi a te velim: deinde, quid ex ea forma, eoque statu futurum prospicias, indicari. Duo enim Cicero postulat, formam primum reipubli-

cae; deinde Coelii coniecturam, ex ipsa forma captam, de futuro reipublicae statu. non enim ipse vult ex forma reipublicae a Coelio missa coniecturam de futuro aedificio facere: cum dixerit, *abs te, ut ab homine longe in posterum prospiciente, futura expecto*. alioqui, missa tantum forma, nihil de futuris rebus Coelius significaret: contra quam Cicero postulat. *Forma* pluribus modis accipitur. Aut enim est aedificii, ut hic, et lib. 2. ad Q. Fr. epist. 2. *De forma Minuciana*: aut cuiusque hominis et cuiusque rei; quae sine interitu subiectae rei amoueri non potest: aut est ipsa formositas et pulchritudo, unde *formosa mulier*, et per similitudinem *formosus annus* apud Virgilium ecl. 3. v. 57. aut aquae ductus, ut in antiquis inscriptionibus: *purgato fonte restituta forma*: et *aquas Curtiam et Caeruleam noua forma reducendas*. Et Sidonius Appollinaris lib. 1. epist. 5. Codex Theodosianus tit. de aquae ductu: Cassiodorus Variarum lib. 3. 72. lib. 4. 85. lib. 8. 128.

*In primisque ego*] Qui cum Pompeio de republica locutus, futura magis quam tu, aut certe non minus quam tu, prouidere potui. Quiuis nostrum, inquit, in primisque ego, qui cum Pompeio complures dies nullis in aliis, nisi de republica, sermonibus versatus sum, acque ac tu, futura prouidere potui.

*Complures dies*] Triduum. nam lib. 5. ad Attic. epist. 7. *cum triduum, inquit, cum Pompeio, et apud Pompeium fuisset, proficiscbar Brundisium a. d. XIV. Kal. Iunias.*

*Versatus sum*] Tarenti; ut lib. 5. ad eundem epist. 6. Quod si quaeratur aliquis: quid agebat eo

tempore Pompeius Tarenti? crediderim, eo se contulisse valetudinis causa post grauem illum morbum, quo cum prope urbem Neapolim laborasse, Plutarchus, et Cicero Tusc. 1. c. 35. demonstrat. aegrotauit enim post tertium consulatum; eoque tempore Cicero in prouinciam iuit.

*Quae nec possunt scribi, nec scribenda sunt*] Scripserat enim Coelius lib. 8. epist. 1. *Si Pompeium offendisti: qui tibi visus sit, et quam orationem habuerit tecum, quamque offenderit voluntatem, fac mihi perscribas.* Quae, dixit, cum ea significaret, quae in illis de republica sermonibus egerat cum Pompeio.

*Animo, et consilio paratum*] Cum neque timeat quidquam, nec ad cavendum egeat consilio. Eodem modo illum laudat lib. 5. ad Attic. epist. 7. *Ciue illum egregium relinquebam, et ad haec, quae timebantur, propulsanda paratissimum.*

*Date homini*] Accommoda te ad illius voluntatem. sic enim Donatus illud Terentii in Adelph. Act. 5. Sc. 3. v. 52. explanat, *Da te hodie mihi.* Nepos in Attici vita c. 9. *Qui aduersariis eius se dabant.*

*Iam*] Non ut antea. nam proximo superiore anno Pompeius tertium consul operam dederat, ut decem tribuni plebis legem ferrent, qua liceret absenti Caesari, et prouinciam exercitumque retinenti, consulatum petere. lib. 6. epist. 6. et lib. 7. ad Attic. epist. 1. lib. 8. epist. 3.

*Nobis*] Mihi et tibi. nam ante professionem Ciceronis in prouinciam recte Coelius de republica sensit: postea, vel Curionis amore, vel Ap. Claudii odio, ab optinati-

bus ad Caesarem defecit: quod ipse lib. 8. epist. 17. confessus est, idque confirmant in libro de clar. orat. c. 79. haec verba Ciceronis: *Hic cum summa voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari coepit, quos ipse peruerterat.*

*Ipsos*] Neque plures, neque pauciores, plane decem. Lib. 3. ad Attic. epist. 21. *Triginta dies erant ipsi, cum has dabam litteras, per quos nullas a vobis acceperam.* Et in Bruto c. 15. *Hunc Cethegum consecutus est aetate Cato — mortuus est annis LXXXIII. ipsis ante me consulem.*

*Gallus Caninius*] Quem reum defenderat, Pompeii rogatu, iterum consulis. lib. 7. epist. 1. vide quae Valerius lib. 4. c. 2. de hoc, ut arbitror, Caninio scripsit. Alii, contra veteres omnes libros, etiam illum Mediceum, quem plurimi faciunt, legunt, C. Caninius, et lib. 7. epist. 1. offensi fortasse Caninii cognomine ante nomen gentis posito: cum tamen huius generis exempla non desint. dixit enim Cicero lib. 8. ad Attic. epist. 12. et lib. 13. epist. 49. et lib. 8. epist. 15. *Gallo Fabio, Balbi Corneli:* et lib. 2. ad Q. Fr. epist. 4. *Macer Lisinius.* Et in Laelio c. 11. *Papum Aemilium.* Et Liuius lib. 45. c. 4. *Paulus Aemilius consul.* cum tamen Gallus, Papus, Paullus, cognomina fuerint, non praenomina. ut omitam, quod lib. 6. epist. 8. veteres libri habent, *T. Furfano Postumio,* non *T. Furfano Postumo.* nec desunt huius generis alia.

*Prorogatur*] Quod metuebat, emergente iam inter Caesarem, et Pompe-

Pompeium discordia. orta enim de successione Galliarum controuersia, reliquarum prouinciarum impedita successio est. lib. 8. epist. 5.

*In eo mihi sunt omnia*] Sic loquebantur iis de rebus, quas maxime sua interesse arbitrabantur.

## EPISTOLAE IX.

## ARGVMENTVM.

*Gratulatur de parta aedilitate, Hirro deiecto: in quem facere iocatur. suam in Coelium beneuolentiam, eius in se merita demonstrat. Moralis epistola. Eodem anno.*

## EXPLANATIO.

**A**EDILI CURVLI DESIGNATO] Designatum summa bonorum voluntate, ait Cicero in Bruto c. 79. cum ad eam diem optime animatus erga rempublicam fuisset.

*Primum*] Primum gratulatur, deinde gratias agit. sed hic, *primum*, posuit; nec intulit, *deinde*: sententiam tamen absoluit in eo; et cum gratulor, tum vero quibus verbis tibi gratias agam, non reperio. Eodem modo lib. 7. epist. 23. cum dixisset, *primum*, ipsas ego Musas numquam tanti putassem: *deinde*, praetermisit; nec tamen imperfectam sententiam reliquit. de quo suo loco. Et lib. 8. ad Attic. epist. 11. et lib. 12. ad eundem epist. 18. et in Lucullo c. 17. *Primum interest*. Et apud Terentium in Andr. Act. 1. Sc. 3. v. 6.

— *Primum iam de amore hoc comperit.*

Quam consuetudinem, Graece dictam *ἐναγανόδοτον*, qui ignorant, plurimum, pro *primum*, hic reponunt: contra veteres libros, eos quidem, quorum ego ope in hoc explanandi et corrigendi munere nunc utor. nec ab his discrepat Mediceus: cuius auctoritatem in re

bona ab iis esse neglectam, qui eiusdem libri mendas etiam interdum, cuiusdam constantiae causa, sibi describendas putauerunt, valde miror.

*Cum praesenti, tum etiam sperata tua dignitate*] Tum aedilitate, tum etiam reliquis honoribus, qui aedilitatem consequuntur, praetura enim biennio post aedilitatem dabatur, consulatus biennio post praeturam. Vbi sunt, qui pro honore dignitatem negant usurpari? non et hic Cicero de aedilitate gratulatur, et aedilitas honor est? neutrum negabitur. At alibi, recta existimatio, honoribus parta praecclare gestis, dignitas est. quis negat? quasi hoc ipso non excellat Latina lingua, quod et variis eandem rem verbis, et eodem saepe verbo varia significet. quod si dignitas, ut falso quidam sentiunt, ea semper esset, quae vel magistratus, vel res cum laude administratas consequitur: cur hic Cicero de dignitate potius, quam de honore ipso, unde manat dignitas, gratularetur? cui probabitur, Ciceronem, cognita Coelii aedilitate, non honorem ipsum, sed eam, quam honor parit, dignitatem gratulari? cum praesertim nondum Coelius

L 4

magi-

magistratum iniuisset, sed adhuc designatus esset; vt gratulatio, quod ad honorem attinet, satis opportuna, dignitati autem, cum nihil dum in magistratu Coelius gessisset, immatura videretur. Tritum, inquit, vsu non est, vt in honoris locum dignitas succedat. Concedo: nec tamen, quo eam in loco Cicero constituit, ego eam inde audebo extrudere: nec mihi, si quid rarum est, propterea rectum non esse, quisquam persuaferit, alioqui nimis imminuetur vsus Latinae linguae, in qua multa non modo rara, sed etiam singularia cognouimus. quin etiam librum Carisius appellat de singularibus apud Ciceronem. quamquam si hoc ideo non placet, quod singulare videatur: scrupulum eximamus, allato eiusdem satis propinquo exemplo, nisi fallor, in eadem sententia. nam cum C. Coelius, ei se obtigisse quaestorem, significasset; rescripsit epist. 19. his verbis: *Tuae litterae, de tua praesertim dignitate, et de nostra coniunctione, maximi sunt apud me ponderis.* Dignitatem Coelii vocat honorem illum, quem sortis beneficio consecutus erat; cum ita contigisset, vt in Cilicia, consulari prouincia, quaesturae tempus traduceret. Et Philippicarum lib. 13. c. 16. *Neminem Pompeianum, qui viuat, tenere lege Hirtia dignitates?* Quare numquam me, auctore Cicerone, dignitatem vsurpasse pro honore poenitebit; nisi si Latinae linguae proprietatem in ipso etiam Cicerone requirimus, quem vere vnum, aut vnum certe praeter ceteros, absolutum artificem in eloquentia, omnisque verborum copiae, omnis parentem elegantiae possumus appellare.

*Ignoracione ERN. Ignorantia]* Cur hoc verbum reiciam, cum et sit in veteribus nouem libris, et in Cicerone alibi reperiatur? dixit enim pro Flacco c. 20. *Vbi nihil possent discere, nisi ignorantiam litterarum.* Lucretius etiam lib. 6. v. 53.

*Ignorantia causarum conferre dorum*

*Cogit ad imperium res.*

*Ignoracione,* legitur in quibusdam impressis: recte, quod ad sententiam: sed aliter antiqui libri.

*Longinquitatem]* *Longinquitas* et de locis dicitur, vt hic, et de tempore, vt lib. 2. de Fin. c. 27. *Qui autem voluptate vitam effeibeam putabit, qui sibi is conueniet, si negabit, voluptatem crescere longinquitate?* Et Tusc. 5. c. 40. *Sin forte longinquitate producti, vehementius tamen torquent, quam vt causa sit, cur ferantur: quid est tandem, dii boni, quod laboremus?* Additur interdum, temporis, vt in epistola Sulpicii lib. 4. 5. *Nullus dolor est, quem non longinquitatis temporis minuat ac molliat.* Et Caesar lib. 1. de bell. ciu. c. 29. *Tamen eius rei moram, temporisque longinquitatem timebat.*

*Cum gratulor, tum vero]* Solebant veteres interdum ob recte facta, post gratulationem gratias agere: vt lib. 9. epist. 14. *Dolabellae tuo et gratulor, et gratias ago.* Interdum contra, gratias actis, gratulationem subiungere. lib. 16. epist. 16. *Tuis et illius litteris perlectis, exsilii gaudio, et tibi et ago gratias et gratulor.*

*Factus sis]* Aedilis. nam lib. 8. epist. 3. Coelius ita scripserat: *De Hirro, vt, quem optas, quamprimum*

*num nuncium accipias, tua medius fidius magis, quam mea causa cupio. Nam mea, si fio, forsitan cum locupletiore referam. sed hoc usque eo suave est, quod si acciderit, tota vita risus nobis deesse non possit.*

*Audiui]* Te aedilem designatum, Hirrum deiectionum.

*Ille ipse]* Hirrus.

*Factus sum]* Suscepi personam Hirri: quia, quae tu mihi de illo scripsisti, omnia cogitavi.

*Egi]* Repraesentavi, cogitatione ipsa mihi ante oculos posui.

*Iactitar]* Iactare solitus est: quod fecit, aedilitatem petens: cum diceret, se gratiosorum in suffragiis adolescentum opera aedilem futurum. epist. 6. iuventutem ostendit in suffragiis plurimum posse. proprie enim adolescentum gratia est, virorum auctoritas.

*Difficile est loqui]* Quae de illo cogitavi, exponere non facile possum.

*Te autem contemplans absentem]* Hoc totum usque ad illud, quod, quia, videtur a vetere poeta sumptum. ideo, *contemplans*, non est, quo referatur: deest enim verbum poetae: cum Cicero locum non expleverit, ut interdum solet.

*Praeter opinionem]* Ut is, cui studerent adolescentes illi, repulsam tamen tulisset.

*Referebam me ad illud]* Eiusdem poetae.

*Obiicitur]* Mihi se offert, atque in mentem venit.

*Repente vero]* Et hoc eiusdem poetae est, quem opinor esse Caecilium Trabeam comicum, de quo lib. 2. de Fin. c. 4.

*Incessi]* Commotus sum, exilui. laetitia enim non solum gestimus, sed etiam incedimus.

*Omnibus laetitiis]* Eundem locum Cicero significat lib. 2. de Fin. c. 4. cum ait: *Ille Caecilianus, qui omnibus laetitiis laetum esse se narrat.*

*Desiperem]* Adimit enim voluptas mentem non minus, quam molestia: quod his verbis egregie, ut omnia, Plato demonstrat lib. 3. de rep. Ἡ ἡδονὴ ἐκ ἡπταν, ἢ λύπη, ἐκφρο-νυ ποιεῖ.

*Ego voluptatem animi nimiam]* Egregie restituit hunc locum Victorius ex Tusc. 4. c. 15. et lib. 2. de Fin. c. 4. nam in veteribus libris mendose legitur, *homini*, vel, *hominum*, vel *omnium*. verba sunt comici poetae Trabeae, Tusc. 4. *Ut ille, qui voluptatem animi nimiam, summum esse errorem arbitratur.*

*Quid quaeris?]* Vbi satis verborum effluxit, nec tamen omnino videmur, quod volumus explicasse, ad hanc interrogationem confugimus, *quid quaeris?* et ad exitum statim sententia perducitur.

*Ille]* Stultus, ut ille.

*Inimicorum]* Clodianorum. id ostendit ipse Coelius lib. 8. epist. 12. *A te peto, ut meas iniurias proinde doleas, ut me existimas et dolere et ulcisci tuas solere.* Maxime autem ex voluntate Ciceronis, Pompeio tertium consule, post interfectum Clodium, gessit Coelius tribunatum plebis. testem habeo Ciceronem ipsum, cuius haec sunt verba in Bruto c. 79. *M. Coelius, quam diu auctoritati meae paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum populum turbulentamque dementia a senatu,*

senatu, et a bonorum caussa, steterit constantius. Et Asconius in argumento orationis pro Milone.

*Inuidorum*] Hirrus praecipue describitur, qui competitor Ciceronis fuerat in auguratu. lib. 8. epist. 3. et 4. Et lib. 5. ad Attic. epist. 19.

*Partim scelerum suorum, partim etiam ineptiarum*] Sceleratus in vexando Cicrone, et in omni vita Clodius: ineptus Hirrus, qui cum Cicrone consulari, nondum aedilicius, de auguratu certare ausus sit.

## EPISTOLAE X.

## ARGVMENTVM.

*Queri videtur de tabellariis, litteras non perferentibus: re vera Coelium negligentiae leuiter accusat: deinde res a se in Amano monte gestas, et Pindenissi oppugnationem exponit: rogat, ne quid sibi temporis ad prouinciale munus prorogetur. de republica tum praesentia, tum futura etiam expectare se dicit. Eodem anno.*

## EXPLANATIO.

*Tu vide, quam ad me*] Non pauci veteres, *quam timide ad me*: quem enim hic timiditas locum habet? mendi originem puto fuisse, *tu vide*: quod proxime antecessit: vt primo factum sit, *timide*, deinde, perturbato ordine, et prima corruptione alteram generante, *tu vide, quam timide ad me*. Ego licet, *quam ad me*, non improbem; cum praefertim ita sit in Mediceo libro, et in altero, quem vir excellentis doctrinae, poeta summus, Petrus Angelius Bargacus, mihi commodauit; magis tamen aliquanto probarent, *quare ad me*: vt sit: tibi videndum est, quid causae sit, cur ad me litterae non perferantur. Cum haec scripserim, Albertus Ferrus, sororis Philippi Tertii, oratoris eximii, viri integerrimi, filius, familiaris meus, optimaque indolis adolescens, veterem librum, ex auunculi bibliotheca sumptum, ad me attulit, in quo minime dubiis litteris

ita scriptum vidi: *tu vide, quam obrem ad me*. quod nostram opinionem confirmat.

*Tanta res*] Non solum quia tu aedilis factus sis, sed etiam, quia repulsam Hirrus tulerit.

*Tantae gratulationis*] Cum res esset tanta gratulatione digna, ideoque litteris omnino significanda, vt possem tibi gratulari. Alii legunt, *gratulationes*; qua sententia, non video. ego praeter sententiam, testes auctoresque habeo opinionis meae tres antiquos libros, vnum Sigonii, duos meos.

*De te quia, quod sperabam; de Hillo, balbus enim sum, quod non putaram*] In lib. 8. epist. 4. Coelius, de Hirro competitore suo loquens, ita scripserat: *Spero, te celeriter, et de nobis quod sperasti, et de illo, quod vix sperare ausus es, auditurum*. Quibus verbis Cicero respondens, eadem paene repetit. et quia scripserat Coelius, *de illo*;

*illo*; facete et falsę adspirationem Cicero addidit, ut Hirri nomen, more balborum, qui, *r*, litteram exprimere non possunt, enunciaret. itaque subiunxit, *balbus enim sum*. in sequentibus autem, cum, *r*, litteram expedite proferat, *balbi*, inquit, *non sumus*. Hic tamen faciam, quod susceptum a me munus postulat, ut hunc locum ex ingenio mutatum significem. nam veteres libri omnes in mendo consentiunt, cum *nihilo*, pro, *Hillo*, habeant. Sed non dubito, quin hæc recte intelligentibus coniectura, e Coelii loco ducta, cui manifeste Cicero respondet, etiam atque etiam probetur. Res, inquit, magnæ gratulationis erat, quia de te, id, quod sperabam, acciderat: de Hirro autem, quod non putaueram, id est, ut tam turpiter aedilitatis repulsam ferret. Atque hoc eiusdem Coelii locus alius lib. 8. epist. 9. significat: inquit enim, *sic tu, inquis, Hirrum tractasti? Immo, si scias, quam facile, quam ne contentionis quidem minimæ fuerit, pudeat te, ausum illum umquam esse incedere tamquam tuum competitorem*.

*Comitia ista*] Aedilicia.

*Laetitia extulerunt*] Cum ea mihi non tuis, sed aliorum litteris cognita essent.

*Iucundius*] Dixi iam, *iucundus* et *carus* coniungi. epist. 2. et 3. Cicero, *iucundus*, deducit a iuvando. quod si ita est, *iocundus* a quibusdam perperam scribitur.

*Ais*] Lib. 8. epist. 5. in qua scripsit hæc: *Si, quantum gloriæ, triumphoque opus esset, assequeremur; nihil tam esset optandum*.

*Ad laureolam*] Ut triumphum assequi possemus. Lauro enim

triumphantes coronabantur. quasi per iocum, *laureolam*, potius, quam *lauream*, dixit: ut optata res ostenderetur. Sic lib. 5. ad Attic. epist. 20. *Bibulus in eodem Amano laureolam coepit in mustaceo quærere*.

*Parthos times*] Copiis superiores. lib. 8. epist. 5. Parthorum gens nota satis est: origo, et nominis causa fortasse obscura: itaque Iustini verba ex lib. 41. c. 1. recitabo: *Parthi, penes quos, velut diuisione orbis cum Romanis facta, nunc orientis imperium est, Scytharum exsules fuerunt*. Hoc etiam ipsorum vocabulo manifestatur: nam Scythico sermone *Parthi exsules dicuntur, etc.* Idem c. 6. *Mithridates imperium Parthorum a monte Caucaso, multis populis in ditionem reductis, usque ad flumen Euphratem protulit. Atque ita aduersa valetudine correptus, non minor Arsace proauo, gloriosa senectute decedit*.

*Auxiliis*] Sociorum populorum, id est, Galatarum, Pisidarum, Lyciorum, quos nominat lib. 6. ad Attic. epist. 5. nam Deiotarum cum omnibus suis copiis ad eum venientem, certiores Cicero fecit, non videri esse causam, cur abesset a regno. quod ad Catonem lib. 15. epist. 4. scripsit.

*Hicne est ille*] Simile illud lib. 9. epist. 26. *In eo igitur, inquis, conuiuio Cicero ille? quem adspiciabant, cuius ob os Graii ora obvertebant sua*. Et Pacuvius Duloreste, apud Nonium: *Hicne is est, quem famæ gratia ante omnes nobilitat viros?*

*Qui urbem*] Seruauit ab insidiis Catilinae, ipso egredi ex urbe iussu.

iuffo. quod factum gloriatur in orat. 2. contra eum, et in ea in Pisonem c. 2. *Ego L. Catilinam, eadem senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe iussi.*

*Quem senatus*] Decreto laudavit honorificentissimo, supplicatione decreta ob res ab eo gestas: quem honorem antea togatus nemo consecutus erat. lib. 15. epist. 4. orat. in Pisonem c. 3. alibi.

*Nosti cetera*] Quae in nos, ob res in consulatu praeclare gestas, conferri solent.

*Communis est*] Cum eius pars ad Syriam, Bibuli prouinciam, altera ad Ciliciam, cui Cicero praeerat, pertineret. Strabo, et alii.

*Diuisus aquarum diuortii*] Vt ad Syriam ab vna parte, ad Ciliciam ab altera pertineret, defluentibus aquis distributus. cum enim aquae diuiduntur, diuortium earum fit. Sic lib. 5. ad Attic. epist. 20. *Ad Amanum contendit, qui Syriam a Cilicia ima aquarum diuortio diuidit.* Et lib. 3. de Orat. c. 19. *Vt ex Apennino, fluminum, sic ex communi sapientium iugo, sunt doctinarum facta diuortia.* Curtius autem lib. 5. c. 1. *Ipsi amnes (Tigris et Euphrates) ex Armeniae montibus profluunt, ac magno deinde aquarum diuortio iter, quod coeperunt, percurrunt.* Et Liuius lib. 38. c. 45. *Prope ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse, id est, ad eum locum, vnde aquae pluviae, duas in partes diuisae, incipiunt defluere.* Flaccus etiam Siculus in libro de limitibus, *diuergia aquarum* dixit, eadem significatione: quod in diuersas partes vergant, et vertantur aquae: vnde *diuergium*, et *diuortium*.

*Cassius noster*] C. Cassius, qui postea Caesarem occidit. is M. Crassi quaestor in Syria fuerat: quo interfecto reliquias copiarum Antiochiam reduxit.

*Hostem reiecerat*] Lib. 5. ad Attic. epist. 20. *Rumore aduentus nostri, et Cassio, qui Antiochia tenebatur, animus accessit, et Parthis timor iniectus est. itaque eos, cedentes ab opido, Cassius infecutus rem bene gessit. qua in fuga, magna auctoritate Osaces, dux Parthorum, vulnus accepit, eoque interijt paucis post diebus.* De hac victoria loquitur etiam lib. 15. epist. 4. plenissime autem Dio lib. 40. et Iustinus lib. 42. c. 4.

*Prouinciam acceperat*] A victoria Cassio, qui, post obitum Crassi, cum nondum in Syriam proconsul Bibulus venisset, prouinciam a Parthorum impetu defenderat. Phil. 2. c. 11.

*Vexauit Amanienfes*] Vide lib. 15. epist. 4. et lib. 5. ad Attic. epist. 20.

*Castella munita*] *Castellum* a castro, vt *rastellum* a rastro, ducitur.

*Victoria iusta*] Certum hostium numerum esse oportuit, quo caeso imperatoris nomen consequerentur: sed, ea consuetudine paulatim deprauata, multi, paucis hostium caesis, imperatores tamen appellabantur. quod etiam Philip. 14. c. 5. docet his verbis: *Si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille, aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quae increbuit, imperatorem appellaret senatus.* Et Dio lib. 37. C. Antonius, caeso Catilina, eius victoriae causa imperator est appellatus.

*pellatus: quamquam caesorum in acie numerus legitimo numero minor esset. Iusta igitur dixit, quia multi non iusta victoria, quidam etiam nulla supplicationis honorem adepti erant: quod ex eadem Philippica cognoscitur. Victoriā tamen eius non satis iustam Coelius significat lib. 8. epist. 11. cum ait: Hirrus, cum de hostibus ageretur, et posset rem impedire, si, ut numeraretur, postularet, tacuit.*

*Issum] Quae Alexandri arae vocabantur. lib. 15. epist. 4. et lib. 5. ad Attic. epist. 20. et Strabo lib. 14. Curtius autem sic lib. 3. c. 12. Tribus aris in ripa Pyrami amnis Ioui, Herculi, Minervae sacratis, Syriam petit. Mela quoque lib. 1. c. 12. 13. Tum mons Amanus, et ab eo statim Myriandros et Cilices. At in recessu intimo locus est, magni aliquando discriminis, fusorum ab Alexandro Persarum, fugientisque Darii spectator ac testis: nunc ne minima quidem, tunc ingenti urbe celebris Issos fuit. Ammianus lib. 26. c. 8. sinum Issicum vocat. Superatus, ait, in sinu Issico, qui est in Cilicia, ubi Darium Alexander fudit.*

*Clitarchus] Historicus, Alexandri comes in Persica expeditione, ut ait Plinius lib. 6. c. 31. Dionis filius, teste Plinio lib. 10. c. 49. nominatur a Curtio lib. 9. c. 5. a Cicerone lib. 1. de Leg. c. 2. haud magna cum laude, ab Athenaeo lib. 4. Eius probatum esse ingenium, fidem vituperatam, ostendit Quintilianus lib. 10. c. 1.*

*Narrauit] Argute: pro, legisti apud Clitarchum. sic in Bruto c. 43. Nisi in eo magistratu cenauisset apud praconem Granium, id, ut*

*nobis bis narrauisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse.*

*Infestissimam] Latrocinii. vide lib. 15. epist. 4. et lib. 5. ad Attic. epist. 20.*

*Vineis] Instrumentum bellicum fuit, quo tecti milites audacius ad moenia subibant.*

*Pindenissum] Incognitum Romae nomen opidi: quod ex lib. 5. ad Attic. epist. 20. perspicitur.*

*Opibus] Alii legunt, operibus: sed opera Cicero supra nominauit. Opum autem nomine, summa vis et summa contentio significatur. unde Virgilius lib. 12. Aen. v. 552.*

*— Summa nituntur opum vi.*

*Alibi diuitiarum copia, alibi totum id quo valemus, opum nomine demonstratur.*

*Negotio] Labore.*

*Nomen opidi] Ignobile et obscuro. lib. 5. ad Attic. epist. 20. Qui (malum) isti Pindenissae? qui sunt? inquit: nomen audini numquam. quid ego faciam? non potui Ciliciam, Aetoliam, Macedoniam reddere.*

*Cepero] Cepit die 57. postquam oppugnare coeperat. lib. 15. epist. 4. et lib. 5. ad Attic. epist. 20.*

*Tum vero] Nam, Amano direpto ac vastato, litteras tamen ad senatum non misit. de quo sic lib. 3. epist. 9. Id a me recte factum puto, quod non statim, ut imperator appellatus sum, sed aliis rebus additis, aestiuisque confectis, litteras miserim.*

*In praesenti] Hoc tempore. Livius lib. 34. c. 35. Daret talenta centum argenti in praesenti. In praesentia, etiam dicebant.*

*Quod*

*Quod optasses]* Vt negotii tantum haberem, quod esset ad triumphum satis. lib. 8. epist. 5.

*Vt scribis]* Lib. 8. epist. 5. *Multum ac diu ludetur, atque ita diu, vt plus biennium in his tricis morctur.*

*Spissius]* Serius: vt in Bruto c. 36. *Spisse, atque vix ad Antonium, Crassumque peruenimus.* Et lib. 2. de Orat. c. 53. *Principia tarda sunt, et exitus tamen spissi,*

*et producti esse debent.* Et, quoniam spissis liquida opponuntur; factum est, vt *liquido* pro *facile* videretur vsurpauerint. lib. 10. epist. 10. *Tuis litteris lectis, liquidius de toto sensu tuo iudicauit.* Et lib. 11. epist. 27. *Alia sunt, quae liquido negare soleam; vt de isto ipso suffragio.*

*Praesentia]* Nec praesentia tamen, nec praeterita, sed futura se dixit a Coelio expectare. epist. 8.

## EPISTOLAE XI.

## ARGVMENTVM.

*Ita sollicitus est, quidnam de successione prouinciarum Romae decernatur, vt omnino sibi deesse verba confirmet. miro enim urbis desiderio tenetur. Pantheras ludorum causa promittit. De statu reipublicae diligentissimas a Coelio litteras postulat. L. Paulla C. Marcello coss.*

## EXPLANATIO.

**A**EDILI CVRVL] Superiores epistolas inscripsit, AEDILI CVR. DES. nunc aedilitatem Coelius inierat. nam epistola Megalensibus est scripta: quo die ludos ante templum Magnae matris Deum aediles curules dabant.

*Putaresne unquam accidere posse, vt mihi verba deessent]* Similiter lib. 13. epist. 63. *Non putavi fieri posse, vt mihi verba deessent: sed tamen in C. Laenio commendando desunt.*

*Vestra oratoria]* Locatur: quia Coelius quoque locum inter oratores obtinebat. epist. 14. *Noui ego vos magnos patronos.*

*Nostraria]* Quibus vulgo utimur.

*De prouinciis]* Timebat, ne quid de prorogando prouinciarum tempore senatus decerneret.

*Famam]* Ob iustitiam, et abstinentiam.

*Fortuna]* Quae potest aliquo casu de fama detrahere. fortunam nominat, quia de sua culpa non timet.

*Metuenda]* Lib. 5. ad Attic. epist. 17. *Hanc gloriam iustitiae, et abstinentiae fore illustriorem spero, si cito decesserimus.*

*Belli]* Parthici. dixit enim in proxima epistola: *Sed, vt redeam ad Parthos, haec aestas habuit hunc exitum satis felicem. Ea, quae sequitur, magno est in timore.* lib. 5. ad Attic. epist. 21. et lib. 6. ad eundem epist. 1.

*Ad constitutam diem]* Pridie Kal. Sext. quo die in prouinciam venit. lib. 3. epist. 6. et lib. 5. ad Attic. epist. 15. nam duos menses, Iunium et Quinctilem, sperabat fore, vt

vt Bibulus sustineret: quod ad Atticum scripsit lib. 6. epist. 1.

*De pantheris*] Quas Coelius petierat, vt ludis suis, id est Romanis, daret. lib. 8. epist. 2. 4. 6. 7. 9. quaedam animalia, tam mares, quam feminae, muliebri tantum genere significantur, vt *panthera*, *merula*: non enim dicimus, *pantherus*, *merulus*: quaedam virili, vt *coruus*, *turdus*: non enim dicitur, *corua*, *turda*. Varro lib. 8. de ling. Lat.

*Insidiarum*] Per iocum sublata a se latrocinia significat.

*In Carian*] Hoc totum inter Ciceronis ridicula Plutarchus memorat.

*Patisco*] Venatore. lib. 8. epist. 6. fortasse is est, de quo lib. 12. epist. 15. et Hirtius de bell. Alex. c. 34.

*Quidquid erit, tibi erit*] Hoc genus ornamentis, similiter designans Latini, *ὁμοιοτέλευτον* Graeci vocant. quo de genere scripsit egregie Demetrius. neque ego colligendis Graccorum exemplis operam consumam: Latinis, et vno maxime Cicerone contenti sumus. epist. 18. *Sin quid offenderit: sibi totum, nihil tibi offenderit*. Philip. 1. c. 15. *Huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis, reiue publicae accesserit*.

*Mehercule*] In oratore c. 47. *Pomeridianas*, inquit, *quadrigas*, quam *Postmeridianas*, libentius dixerim; et *Mehercule*, quam *Mehercules*. bis tamen in Verrem, *Mehercules*, dixit, et in orat. 1. in Catilinam c. 7. et pro Plancio c. 26. pro Amerino autem c. 18. et in Bruto c. 16. *Hercules*.

*Aedilitas tua*] Cuius causa pantheras petisti.

*Ipse dies me admonerebat*] Adspicere, vel cogitatione rei praesentis, in memoriam saepe, aut voluntatem, opinionemue deducimur absentis. lib. 7. epist. 19. *Vt primum Velia nauigare coepi, institui Topica Aristotelea conscribere, ab ipsa vrbe commonitus, amantissima tui*. lib. 1. ad Attic. epist. 10. *Signa nostra, et Hermeracras, vt scribis, cum commodissime poteris, velim imponas, et si quod aliud olivae eius loci, quem non ignoras, reperies, et maxime quae tibi palaestrae gymnasiique videbuntur esse. etenim ibi sedens haec scribebam; vt me locus ipse admoneret*. lib. 1. de Orat. c. 7. *Cur non imitatur Socratem illum, qui est in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit*. Ibidem lib. 3. c. 55. *His de rebus sal me ille admonuit, vt breuior essem, qui ipse iam praecipitans, me quoque haec praecipitem paene euolvere coegit*. In epist. ad C. Caesarem, apud Nonium: *Quae monumenti ratio sit, nomine ipso admoner. ad memoriam magis spectare debet posteritatis, quam ad praesentis temporis gloriam*. Varro lib. 1. de re rust. c. 1. *Annus octogesimus admonet me, vt sarcinas colligam ante, quam profisciscar e vita*.

*Ipsis Megalensibus*] Et Megalentes et Romani ludi ad aediles curules pertinebant: vt in Dione legimus lib. 39. dies igitur Megalensium, qui dabantur Aprili mense, Ciceronem admonere ludorum Romanorum, quos Coelius Septembris mense daturus erat. Atque hinc licet conicere, cum vtrique ludi ab aedilibus curarentur, maiore tamen sumptu atque apparatu Romanos dari solitos; de quorum specta-

spectaculo Coelium, pantheras petentem, non de Megalensibus, video laborasse. Ludos Megalesia per sex dies, a pridie Non. April. ad v. Id. fuisse, fasti dierum antiqui demonstrant. nam, etsi deam perlatam esse pridie Id. Apr. in aedem Victoriae Palatinae, eumque diem festum fuisse, cum lectisternio, et ludis, qui Megalesia vocati sunt, Liuius lib. 29. c. 14. dicat: postea tamen eos ludos in pridie Non. reiectos esse, crediderim, accedente praesertim Spartiani testimonio in Caracalla c. 6. qui cum VIII. Id. Apr. ipsis Megalensibus interemptum Caracallam narret, satis indicat, Megalensium primum diem pridie Id. Apr. non fuisse. nisi si quis mendosum esse Liuii locum, et pro *pridie Id.* legendum, *pridie Non* arbitretur: ne, dissidentibus antiquis, opinione dubia

fluctuemus. Dicta Megalesia a Graecis, ut auctor est Varro lib. 5. de L. L. quod ex libris Sibyllinis accersita ab Attalo rege Pergami prope murum Megalesion, ubi templum eius deae: unde aduecta Romam. Quo tempore, et quam ob causam sint accersita, vel quia patet ex Liuius, vel quod breuitatem sequimur, omitemus. Vnum addendum videtur: labi turpiter eos, qui ludos Megalenses et Romanos eosdem esse crediderunt: cum Romani a rege Prisco, Megalenses in republica post multos annos instituti sint: et Romani mense Septembris, Megalenses Aprili darentur: Romani in honorem Iovis, Iunonis, Mineruae; Megalenses Matris magnae Deum: Romani primum Circenses, deinde etiam Scenici fuerint, Megalenses tantum Scenici.

## EPISTOLAE XII.

## ARGVMENTVM.

*Sollicitudinem suam demonstrat ob res urbanas. Litteras a Coelio petit de omni statu reipublicae. addit de Diogenis et Philonis itinere. hortatur, ne prouinciales honores urbanis magistratibus praeferat. suam indicat ad urbem redeundi cupiditatem. Eodem anno.*

## EXPLANATIO.

**Conciones]** Tribunorum plebis maximeque Curionis, qui valebat in primis eloquentia, et Caesaris causam acerrime tuebatur. eius enim conciones contra consulum actiones de prouinciis, id est de successione Galliarum, quis dubitet significari lib. 6. ad Attic. epist. 2 in eo loco? *Magna in spe sum, mihi nihil temporis prorogatum iri. Habebam acta urbana usque ad Nonas Martias; ex quibus intelligebam, Curionis nostri constantia*

*omnia potius actum iri, quam de prouinciis.* Varro, *contio*, non, *concio*, scribendum significat, quasi *coactio*. Festus *concio*, quasi *conuocatio*, a *ciendo*. veterum librorum scriptura Varronis opinionem probat. Mediceus quoque semper, *contio*.

**Quinquatrus]** Dictum fortasse nominandi potius, quam, ut alii putarunt, generandi casu. malle tamen, *Quinquatribus*: ut intelligatur dies, quo gestae sunt res, non quo

quo allatae: cum inferat, *citeriora nondum audiebamus*. nam in veteri libro Hieronymi Ferrarii legitur, *Quinquat.* ut etiam pro *gladiatoribus*, *gladiat.* antiquis in libris quandoque scriptum vidimus. *Quinquatrus* autem quinque dies festi fuerunt, Mineruae dicati. Ovidius lib. 3. Fast. v. 809.

*Vna dies media est, et sunt sacra Mineruae,*

*Nominaque a iunctis quinque diebus habent.*

Varro lib. 5. de L. L. *Quinquatrum diem* ait appellatum, quod erat post diem quintum Id. Mart. id est, XIV. Kal. Apr. et quamquam ex Ouidio constat, *quinquatrus* fuisse quinque dies: tamen, cum Cicero *quinquatrus* nominat, non semper eos omnes dies, sed interdum primum dumtaxat eorum significat, ut lib. 12. epist. 25. *Quinquatribus frequenti senatu causam tuam egi, non inuita Minerva. Etenim eo ipso die senatus decreuit, ut Minerva nostra, custos urbis, quam turbo deiecerat, restitueretur.* Et lib. 9. ad Attic. epist. 11. *Venit ad me Marius quinquatribus.* et alibi.

*Ridere tecum*] Ob dementias quorundam, quas ex amicorum litteris cognouerat.

*Annuum murus*] Annuam provinciae administrationem: cuius cum primus dies fuerit pridie Kal. Sext. postremus III. Kal. esse debuit. epist. 5. et lib. 9. ad Attic. epist. 15. 19. et lib. 6. epist. 2.

*Diogenes tuus, cum Philone*] Diogenes Graecus, amicus Coelii, non libertus: Philo autem libertus. lib. 8. epist. 7.

*Pessimunte*] Pessinus opidum Phrygiae, clarum templo Matris

magnae Deum, cuius ad urbem Romam translata statua est. ad Ciceronis provinciam pertinuit; qui duas in maiore Phrygia διοικήσεις habuit, vnam ultra Maeandrum flumen, alteram citra, Ciceroni extra ordinem attributam. qua de re alio loco plenius olim diximus.

*Iter habebant ad Deiotarum* ERN. *Iatorem*] Non satis mihi posse videor pro eius merito laudare Iacobum Taurellum Fanensem, virum optimum, exquisitae doctrinae, praestantis ingenii: qui, deleta macula, quae iam inueteraverat in peruulgatis omnibus libris, huic loco suam, ut ego quidem arbitror, integritatem restituit. cum enim in nullo vetere libro reperitur, *ad Deiotarum regem*, ut est in impressis ad hanc diem omnibus; in plerisque autem, *ad Iatorem*; quae in Mediceo quoque scriptura est: acutè Taurellus vidit, mutatione minima legi posse, *ad Adiatarum*: quem Comanorum regem hoc tempore fuisse, Strabo docet lib. 12.

*Ab adolescentia iudicavi*] Iudicavit eo tempore, cum e quaestura Siciliensi Romam reuertit. nam in Campania viro nobili obuiam factus, cum eum rogasset, quid de ipso ciuitas, ob res in Sicilia gestas, existimaret; respondit ille, ubi nam fuisti? ex quo intellexit, quod hic Coelio scribit, obscuram esse peregrinationem omnem, nec ab urbe discedendum. Hoc Plutarchus. *Adolescentiam* igitur vocat quaesturae tempus. qua de re in epist. I. h. l.

*Obscura et sordida*] Quia dixerat, *in ista luce viue*. tribus enim verbis metaphoram perficit, *luce*, *obscura*

M

obscura

*obscura, illustris.* quod genus attente considerandum iis, qui eloquentiae se studio dederunt. Ad-didit autem, *sordidam*, vt hoc dicat: vel obscurum est, nec cernitur, quod in prouincia geritur; vel, si cernitur, prae vrbis actionibus sordidum videtur.

*Integritatis*] Abstinenciae: quia ne teruncio quidem prouinciae sumptui fuit: quod ipse, non sine quadam inani gloria, vere tamen ad Atticum scripsit lib. 5. epist. 16. 17. 20. 21. et hic lib. 15. epist. 1. 3. 4. 5.

*Contemnenda*] Si hoc prouincia-le munus recusassem. qui enim prouinciam contemnit, quam multi spe rapinarum appetebant; is lau-

dem consequitur integritatis. Hoc modo locutus est Philip. 14. c. 8. *Supplicatione decernenda, hostes eos, de quibus decernitis, indicetis necesse est*, pro, si decreueritis.

*Spem triumphi?* *inquis*] Nisi in prouinciam iuisses; quae tibi, in-quietes, triumphi spes esset? respon-det: ego mihi praeclarum in con-spectu, et consuetudine meorum, quibus molestissime tamdiu careo, triumphum ducere.

*In desiderio*] Lib. 5. ad Attic. epist. 17. *Dici non potest, quam inuitus a vobis absum, etc.*

*Te dignas*] Scriptas diligentissi-me de omni statu reipublicae, ne, cum venero, rudis plane sim.

## EPISTOLAE XIII.

## ARGVMENTVM.

*De litterarum infrequentia quasi molli brachio Coelium reprehendit: eundem excusat, culpa in tabellarios translata: laudat etiam ob earum, quas proxime accepit, prudentiam, et humanitatem. Amicitiam cum Ap. Claudio, et amicitiae causas commemorat. Quod Caesarem Curio, qui cum optimatibus antea sentire videbatur, coepit defendere, exitum agnoscit coniecturae suae. Decedere e prouincia, expleto anno, sibi ait esse constitutum; miroque se teneri desiderio vrbis, suorum, Coelii potissimum; quem aedilem videre cupiebat. Negotialis fere tota est epistola: morale principium, et quod concludit. nam quae narrat de Appii erga se, suaeque in illum benivolentia, propter occasionem inducta sunt Appii a Dolabella accusati: de quo vide lib. 8. epist. 6. cui Cicero respondet. Eodem anno.*

## EXPLANATIO.

*Fortasse enim non perferuntur*] Obtinuisse consuetudinem, vt fortasse, potius quam fortassis, dice-retur; quia scilicet fortassis abur-dum auribus videbatur; auctor est Carisius. cuius testimonio permo-tus, legendum arbitror, fortasse, non fortassis, lib. 1. ad Q. Fr. epist.

3. cum praesertim in meo quoque vetere libro scriptum videam, for-tasse.

*Vel quas proxime acceperam*] Vel, hic non distinguit, vt alibi: sed praecipuum quiddam notat; vt lib. 7. epist. 24. *Amoris tui, quo me verti, vestigia: vel pro-*

*xime*

*xime de Tigellio.* Et Terentius in Hec. Act. I. Sc. I. v. 3.

*Vel hic Pamphilus iurabat quoties Bacchidi.*

*Et officii et consilii]* Officii, quia retulerat ad Ciceronem de Tullia Dolabellae collocanda: *consilii*, quia scripserat Coelius his verbis: *Vnum illud monere te possum: si res tibi non displicebit, tamen hoc tempore nihil de tua voluntate ostendas, et expectes, quem admodum exeat ex hac causa: ne qua inuidiosum tibi sit, si emanarit.* lib. 8. epist. 6.

*Prudentibus]* Eadem sententia lib. 6. epist. II. *Quae facimus, inquit, ea prudentissimo cuique maxime probata esse volumus.*

*Valde diligo: meque ab eo diligi sensi]* Eadem sententia in epistolae fragmento ad Pansam, apud Nonium: *De Antiocho fecisti humaniter: quem quidem ego semper dilexi, meque ab eo diligi sensi.*

*Simultatem]* Susceptam ex eo, quod frater eius P. Clodius capitali odio a Cicerone dissideret.

*Deposuius]* Auctore Pompeio, cuius filio Appii filia nupserat. id ex Quintilianii lectione cognouimus, qui lib. 9. c. 3. recitat haec verba Ciceronis ex libro epistolarum incerto ad M. Brutum: *Ego cum in gratiam redierim cum Ap. Claudio, et redierim per Cneum Pompeium.*

*Consul]* Consulatum gessit cum L. Domitio Ahenobarbo.

*Studiorum]* Optime se animatum ostendit erga studia mea.

*Quoniam]* Coniungit hic potius, quam causam exponit: quo item officio, nam, interdum fungitur.

*Korinths uxor occidit ERN. accidit Phania]* Libertus Appii Phania, praeter ceteros, mea in Appium officia cognouit, ut comicus testis ea, quibus in comoedia lites discordiaeque tolluntur. *Accidit* autem, quia casu quodam in comoediis fieri videtur, ut aliquis, praeter expectationem, adueniens, inuolutam rerum notitiam explicet, patefactaque veritate sedet omnes turbas. De hoc liberto lib. 6. epist. I.

*Iam]* Praeterea, ut alibi saepissime.

*Pompei]* Qui Appii filiae focer fuit. lib. 3. epist. 4. et 10.

*Honoribus]* Consulatum gesserat, Ciliciae praefuerat, augur erat.

*Liberis]* Tres filias habuit, ut lib. 3. epist. 4. §. 10. licet coniectare. mares, ut puto, non genuit, sed adoptauit C. Clodii fratris sui filios duos: qui ambo Appii Claudii, maior, et minor, appellabantur. minor nominatur lib. 8. epist. 8. quo loco vide quae diximus.

*Propinquis]* Cognatos significari, manifestum est; cum sequatur, *affinibus*; ut in orat. pro Plancio c. II. *Cum illis maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis coniunctus.* Et Caesar lib. 2. de bell. Gall. c. 4. *Propinquitatibus affinitatibusque coniuncti.* Quibus ex locis, differre affinitatem a propinquitate, constat. Rursus affinitatem video propinquitatis nomine interdum appellari, ut in orat. pro Quintio c. 6. Si pietate propinquitatis colitur; qui affinem prodit, impius sit, necesse est. Et alibi.

*Affinibus]* Qui nuptiarum iure coniunguntur. Significat tres Appii generos, Cornelium Lentulum, M. 2 M. Lu.

M. Iunium Brutum, Cn. Pompeii filium, de quibus lib. 3. epist. 4. 8. 10.

*Collegam*] In augurato. lib. 3. epist. 4. 10.

*Collegii laude*] Cum scripsit Appius de iure augurali: quos libros ad Ciceronem misit. itaque hic subiungit, *studiosum mei*. vide lib. 3. epist. 9. et 11.

*Quod mihi significabant*] Contemnendum non putavi meorum omnium librorum consensum; et quod antea pro *nihilo*, nonnihil legebatur, commenticium duxi; cum praesertim Mediceus quoque liber, non ille quidem hoc in loco plane sit emendatus, sed ita prope tamen ad veritatem accedat, ut emendari vel minimo negotio possit. habet enim, *quod nihil significabant*: in quo mei omnes planissime: *quod mihi significabant*. Miror autem eos, qui Florentiae hos epistolarum libros nuper ediderunt, non modo Medicei libri, cui se tantum tribuere profitentur, auctoritatem neglexisse, (nam in illo, ut dixi, est, *quod nihil significabant*) verum etiam, contra veteres omnes libros, imprimi voluisse, *non nihil*, nulla in Scholiis mentione facta. certe enim aliqua ratione probari oportuit, quod ab antiquis libris, vel saltem (omitto alios, quos ipsi contemnunt) quod a Mediceo discreparet; cum praesertim, si verbum, *subdubitare*, perpenderent, intelligere potuerint, *non nihil*, otiosum esse minimeque necessarium: nam adiuncta verbo particula, *sub*, non nihil ostendit.

*Subdubitare*] Videlib. 8. epist. 9.

*Institutorum*] In administranda prouincia, cui anno proximo prae fuerat Appius.

*Dissimilitudinem*] Hac de re sic ad Appium ipsum scribit lib. 3. epist. 8. *Si quem mea instituta in prouincia non delectant, et quadam dissimilitudine institutorum meorum ac tuorum laedi se putat, cum uterque nostrum recte fecerit, sed non idem uterque secutus sit: hunc ego amicum habere non curo. Liberalitas tua, ut hominis nobilissimi, latius in prouincia patuit. Nostra si angustior, (et si de tua prolixa, beneficaque natura limauit aliquid posterior annus, propter quandam tristitiam temporum,) non debent mirari homines, cum et natura semper ad largiendum ex alieno fuerim restrictior, et temporibus, quibus alii mouentur, iisdem ego mouear: ne esse acerbum sibi, ut sim dulcis mihi.* Ad Atticum autem lib. 6. epist. 1. *Nihil a me fit cum vlla Appii contumelia. tantummodo dissimilitudo meae rationis offendit hominem. quid enim potest esse tam dissimile, quam, illo imperante, exhaustam esse sumptibus et iacturis prouinciam: nobis eam obtinentibus, nummum nullum esse erogatum nec priuatim, nec publice? Quid dicam de illius praefectis? comitibus? legatis? etiam de rapinis? de libidinibus? de contumeliis? etc.*

*Post hoc negotium*] An hoc dicit? excepta prouinciae administratione, in qua non sequor illius instituta, excepta etiam, de qua ad me scripsisti, accusatione Dolabellae, in qua nullam animi mei alterutram in partem significationem fieri volo, ceteris in rebus pro Appii periculo deprecabor. Haec mihi non placet interpretatio. nam cum dicat, *deprecatorem me pro illius periculo*

periculo praebeo, non de futuro, sed de praesenti loquitur Appii periculo. quod cum ita sit; alia requiritur explanatio, haec scilicet: antea nihil umquam feci, nihil dixi contra Appii existimationem: postquam autem eo temeritatis progressus est Dolabella noster, ut ei negotium facessat, deprecatorum me pro illius periculo praebeo. non enim tam impium, aut sceleratum Ciceronem fuisse credibile est, ut deesse Appio in tanto periculo voluerit, cum ad ipsum Appium lib. 3. epist. 10. ita scripserit: *Contestans omnes deos, promitto, atque confrimo, me pro tua dignitate (malo enim dicere, quam pro salute) in hac provincia, cui tu praefuisti, rogando, deprecatoris, laborando, propinqui, auctoritate, cari hominis, ut spero, apud ciuitates, grauitate, imperatoris susceptum unum officia atque partes. Omnia volo a me et postules, et expectes: vincam meis officiis cogitationes tuas.*

*Nostri*] Nondum generi, sed amici: cuius salutem duobus capitulis periculis Cicero defenderat: quod scripsit ad Appium lib. 3. epist. 10. et lib. 6. epist. 11.

*Veternus ciuitatis*] Scripserat Coelius lib. 8. epist. 6. hoc modo: *Nisi ego cum aquariis et tabernariis pugnarem, veternus ciuitatem occupasset.*

*Gaudebam*] Quieto reipublicae statu; de quo timueram, creato tribuno plebis Curione, cuius ingenium noueram.

*Congelasse*] Coelii verba sunt lib. 8. epist. 6. *Curioni nostro tribunatus congelat.*

*Nostrum amicum*] Curionem; qui ne nimium caleret, extimueram.

*Extrema pagella*] Vnica igitur pagina totam Coelii epistolam, quae lib. 8. sexta legitur, comprehendebat. ex quo patet, longiores, aut breuiiores paginas fuisse. nam illa Coelii epistola satis longa est: brevis autem, quam scripsit Cicero lib. 11. 25. hoc initio, *Exspectanti mihi.* quae tamen vna pagina non continebatur: cum in extrema scripserit Cicero: *altera iam pagella procedit.*

*Pupugit me*] Commouit me. sic lib. 2. ad Attic. epist. 16. *Ita me pupugit, ut somnum mihi ademerit.*

*Chirographo*] Cum in reliqua epistola amanuensis opera usus esset.

*Praeter me*] Qui de Curione, et ob leuitatem, et ob aes alienum hoc facile putauit.

*Risum nostrum*] Ridebat Cicero cum familiaribus hominum stultitias. epist. 12.

*Iurisdictionem*] Forum egerat Laodiceae ex idibus Febr. ad Kal. Mai. omnium dioecesium, praeter Ciliciae; postquam in Ciliciam profectus est, infra, et lib. 6. ad Attic. epist. 2. et 4.

*Locupletaram*] Qua ratione ciuitates locupletauerit, ostendit his verbis lib. 6. ad Attic. epist. 2. *Mira erant in ciuitatibus ipsorum furta Graecorum, quae magistratus sui fecerant. quae sui ipse de iis, qui annis decem proximis magistratum gesserant, aperte fatebantur. itaque, sine ulla ignominia, suis humeris pecunias populis retulerunt.*

*Superioris lustris*] Prouinciales homines vestigalia publicanis debebant

bebant superioris etiam lustrī: quae vt libenter soluerent, Cicero- nis opera et auctoritate factum est. qua de re sic in eadem ad Attic. epistola: *Populi, nullo gemitu, pu- blicanis, quibus hoc ipso lustro ni- hil soluerant, etiam superioris lu- stri reddiderunt. itaque publica- nis in oculis sumus. vectigalia vero quinto quoque anno, quod lu- strum vocabatur, persolui solita, demonstrant Varro et Festus. Mi- rum, quam hic libri antiqui omnes, nullo prorsus excepto, in mendo consentiant: habent enim pro, confe- feceram, conferam: pro, locuple- taram, locupletarū pro: superio- ris, superioribus: pro, conferua- ram, conseruata in.*

*Sine ulla querela]* Nullo ge- mitu, scripsit ad Attic.

*Priuatis, summis, infimis]* Ne quis putet hominum tria genera significari: nam priuati sunt infimi, et summi. medios omisit Cicero, quia summis et infimis includun- tur. non omisit autem in Philip. 1. c. 15. in qua dixit: *Cum a sum- mis, mediis, infimis, cum denique ab vniuersis hoc idem fit.* Et in 13. c. 20. *Omnes te dii, homines, summi, medii, infimi, oderunt.*

*In Ciliciam]* Vt ibi reliquam iurisdictionem absolueret.

*Militaremque rem collocassem]* Erat enim praesidium relinquen- dum, si quid Parthi conarentur. Mediceus liber, et mei quattuor, *militaremque collocarem:* corru- pte. duo mei, *militaremque rem collocassem:* sincere. vnus, *milita- remque cum collocassem:* minus mendose, nec tamen recte.

*Ex senatus consulto]* Decreue- rat enim senatus, vt, anno confe- cto, decederet. lib. 6. ad Attic. epist. 5. *Esse officium meum putavi, exercitum habere quam proxime hostem, quoad mihi praesse pro- uinciae per senatus consultum lice- ret.* Nec dubito, quin senatus id decreuerit, M. Marcello consule re- ferente; ad quem haec scripsit lib. 15. epist. 9. *Ne quid accedat tem- poris ad id, quod tu mihi et sena- tus consulto et lege finisti.*

*Te aedilem videre]* Vt praesens honore tuo fruar.

*Miro desiderio me urbs afficit]* Mirum me desiderium tenet vr- bis, epist. 11. *Si non essem tamdiu in desiderio rerum mihi carissima- rum,* epist. 12.

#### EPISTOLAE XIV.

#### ARGVMENTVM.

*Commendat Fabium a quinque rebus, probitate, doctrina, ingenio, modestia, amicitia sua. De rebus Romanis litteras exspectat. Eodem anno.*

#### EXPLANATIO.

*Viro optimo, et homine doctissimo]* Coniungit bonitatem, et do- ctrinam: quia nec imperita boni- tas, nec improba doctrina laudatur. *Vos magnos patronos]* locatur

cum laude Coelii, vt epist. 11. cum dixit: *Ista vestra oratoria.*

*Vestra opera]* Solent enim ma- gni patroni graues, tantum causas recipere.

*Res*

*Res Romanas*] Ἐμφρασις est in verbo, *Romanas*. sic lib. 4. ad Attic. epist. 16. *Ad quid laboramus res Romanas?* Et lib. 6. epist. 8. *Velim dispicias res Romanas.* Et alio loco: *Iam exclames necesse est, res Romanas diutius stare non posse.*

## EPISTOLAE XV.

## ARGVMENTVM.

*Si quis Coelii tres epistolas legerit, quibus Cicero respondet, lib. 8. n. 13. 17. is magnopere nostram interpretationem non desiderabit. Epistolae capita sunt haec, de supplicationibus suis, de filiae et Dolabellae nuptiis, de sua sollicitudine ob ciuiles discordias, de rationibus, quibus adductus C. Coelius, quaestorem suum, prouinciae praeposuerit; de Ser. Ocella in adulteriis deprehenso, de rebus ab aedili Coelio gestis, de suo ad urbem reditu. Tota negotialis epistola: respondet enim ad ea, quae Coelii litterae significauerant. nam rationes de quaestore prouinciae praeposito, quis non videt ad negotiale genus pertinere?*

## EXPLANATIO.

*Prudentius*] Quia scripserat Coelius lib. 8. epist. 11. *ad pacem nem descendimus.* quod optimum in re difficili Curionis et Coelii consilium fuit.

*De supplicatione*] Mihi confecta, quinque dierum, ut opinor. nam ordinaria, quae consularibus decernebatur, longior non fuit. quod ex Liuii loco docemur. is enim lib. 45. c. 2. de supplicatione Paulo Aemilio ob Macedonicam victoriam decreta, sic inquit: *Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante diem v. Id. Ost. cum eo die in quinque dies.* Extra ordinem Pompeio duplicata est, confecto Mithridatico bello, ut esset decem dierum, quae quinque fuerat. quamquam in orat. de prouinciis c. 11. modo decem, modo duodecim legitur. ego tamen decem probō: ut consularis duplicetur supplicatio: quam quinque dierum fuisse, exemplo Pauli, proxime re-

citato, cognoscitur. nam C. Mario supplicationem decretam plurium dierum, quam Paulo, id est, sex fortasse, aut septem, pauciorum quam Cn. Pompeio, cui duplicata est supplicatio consularis, quod ante contigerat nemini, declarat eandem oratio, et apte quadrat, ut, quemadmodum Pompeio quinque dies amplius, quam ceteris, item Caesari quinque amplius, quam Pompeio, extra ordinem tribuantur, ut essent quindecim omnino: quod, praeter eandem orationem, ostendit ipse Caesar lib. 2. de bell. Gall. c. 35. posteaque aliis rebus gestis, eandem quinque dierum accessionem esse factam, decretamque sibi viginti dierum supplicationem, idem scripsit lib. 4. c. 38. ibidem. *Supplicatio* autem dicebatur, cum populus vniuersus ad omnia deorum templa, caesis victimis, de victoria parta gratulabatur. quibus diebus nihil agere cum populo licebat:

ebat: vt lib. 2. ad Q. Fr. epist. 5. Cicero docet his verbis: *Consulest egregius Lentulus: dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latinae instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. sic legibus perniciosissimis obsistitur.* De gratulatione autem in supplicationibus ad omnium deorum aras facta, cum alibi, tum lib. 11. epist. 18. et lib. 15. epist. 5. et Philip. vlt. c. 3. sic: *Gratae vero nostrae diis immortalibus gratulationes erunt, gratae victimae, cum interfecta sit ciuium multitudo.* Et in eadem, c. 14. *Praetor urbanus supplicationes per dies quinquaginta ad omnia puluina constituat.* Atque hic honor adeptis victoriam ciuibus, simul cum imperatoris nomine, a senatu decernebatur; vt ex eadem Philip. c. 4. et Coelii lib. 8. epist. 21. et aliis praeterea locis plane cognoscitur. A principio, vno tantum die supplicatum existimo; postea numerum ambitione auctum. ante Camilli victoriam de Veiiis nemini quattuor dierum supplicatio decreta: vt ait Liuius lib. 5. c. 23. aliquot post annis Papirio et Caruilio coss. quia Samnites vicissent, item quattridui supplicatione publicum gaudium celebratum esse, idem lib. 10. c. 45. narrat. Senatus augendi, aut minuenti dierum numeri potestatem habuit: video enim, multis post annis Neroni et Salinatori, in maiore, quam Camilli, aut Papirii, Caruiliique victoria, nempe ob Hasdrubalem, Hannibalis fratrem, cum exercitu caesum, trium dumtaxat dierum supplicationem decretam. quod ab eodem lib. 27. c. 51. proditum obseruauit.

Is] Hirrus.

*Iratus]* Quia superatus a Cicerone in petitione auguratus.

*Ei]* M. Catoni.

*Diuinis laudibus]* Non decreverat Cato supplicationem, locutus tamen erat honorifice de rebus ab eo gestis. vide epistolam ipsius Catonis, et eam, qua Cicero respondet, lib. 15.

*Quae sequuntur]* Triumphum significat: qui plerisque post supplicationem dabatur.

*Dolabellum]* De cuius affinitate gratulatus erat Coelius lib. 8. epist. 12.

*Ea]* Vitia quaedam Dolabellae, quibus illum sibi antea parum utilem fuisse, et emendatum iri pudore Tulliae, scripserat Coelius.

*Cui tuae epistolae respondeant]* Cum qua congruant epistolae tuae. congruunt enim cum ea, qua reum a Dolabella factum esse Appium significaueras. hoc igitur videris dicere, moderatiorem in posterum fore. *Respondere* valet hic, consentire, conuenire. similitudinem enim significat. Epist. 5. *Non, quo verear, ne tua virtus opinioni hominum non respondeat.* De Vniuersitate: *Dextra dextris respondent.* Lib. 3. de Fin. c. 22. *Quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori?* In oratore c. 43. *Forensibus nostris rebus etiam domesticae litterae respondebunt.* Virgilius lib. 1. Aen. v. 585.

— *Dislis respondent cetera matris.*

Quae significatio cum et his, et aliis exemplis notissima sit, fugit eos tamen, qui legendum putant, *respondeam*: errore puerili: quo enim referetur, ea? quod ad, *respondeant*,

ant, spectare, nisi qui prorsus in literis caeci sint, omnes vident. est autem ordo: scio, cui tuae epistolae respondeant ea, quae scribis Tulliae meae prudentia temperari posse. ut dandi casu, *tuae epistolae*, dictum sit, non nominandi, ut acceperunt ii, qui elegantissimum loquendi genus non agnouerunt: unde temeritas, mutandique libido nata est.

*Ex tuis litteris*] In quibus Dolaellae sermonem perscripserat, de Tulliae nuptiis et Ciceronis affinitate gloriantis. de quo sic lib. 3. epist. 10. *Cuius sermo stultus et puerilis, erit iam antea ad me a M. Coelio, familiari nostro, perscriptus.* Hae Coelii litterae non exstant.

*Misi ad Appium*] Significat lib. 3. epist. 10.

*Sic vivitur*] Sic vitae consuetudo postulat.

*Quod actum est, dii approbent*] Lib. 3. epist. 12. Ego vero velim mihi, Tulliaeque meae, sicut tu amicissime et suavissime optas, prospere evenire ea, quae, me insciente, facta sunt a meis.

*Tua humanitas*] Quae tua est humanitas, bonum et iucundum generum mihi praestabis.

*Respublica*] Perturbata contentionibus civium: cum ex Gallia revocari Caesarem optimates cuperent, contra quam lege Trebonia concessum fuerat; tribuni vero plebis, maximeque Curio nihil contra Caesaris existimationem decerni pareretur. lib. 8. epist. 11. et 12.

*Faveo Curioni*] Quem a puero dilexerat. epist. 1.

*Caesarem*] Cuius in Gallia lega-

tus fuerat Q. Cicero: et summam erga se, fratremque suum liberalitatem extollit Cicero lib. 1. epist. 9.

*Honestum esse*] Ne honor eius imminuatur. imminuitur autem, si, ante datum lege tempus, ex provincia reuocatur.

*Emori possum*] Cuius in primis opera sum ab exilio restitutus. sic lib. 8. ad Attic. epist. 2. *Pro Pompeio lubenter emori possum. facio pluris omnium hominum neminem.*

*Non valde te iactas*] Nondum Coelius ad Caesaris causam propendebat.

*Bonus civis*] Fauces enim optimatibus, et senatui; quia Caesarianos homines diligis, maximeque C. Curionem, et M. Antonium. Scripserat enim Coelius lib. 8. epist. 14. *Mearum rerum quid consilii capiam, non reperio. Nam mihi cum hominibus his et gratia et necessitudo est; tum causam illam, non homines odi.*

*Coelium*] C. Coelium, ad quem scribit epistolam ultimam huius libri.

*Praeposui*] Ut, praeter quaestoriam potestatem, auctoritate atque imperio proconsulis vteretur. quo modo enim sine imperio, si res ferret, bellum gerere potuisset? ideo P. Sextius proconsul vocatur lib. 5. epist. 6. qui tamen quaestor in provinciam profectus erat. Nec aduersatur illud lib. 7. ad Attic. epist. 7. *Senatum bonum putas, per quem sine imperio provinciae sunt?* Nam significat eos, quos senatus, populusque cum imperio mittere consuevit. praecerant enim quac-

quaestores, aut legati, a decedentibus proconsulibus relictī.

*Puerum*] Sic lib. 6. ad Attic. epist. 6. Nos provinciae praefecimus Coelium: puerum, inquires, et fortasse fatuum, et non grauem, et non continentem. assentior: fieri non potuit aliter. Nam, praeter fratrem, nemo erat, quem sine contumelia quaestori, nobili praesertim, anteferrem.

*Nobilem*] Non sua, sed maiorum virtute. adhuc enim erat adolescens. *nobiles* autem non patricii tantum, sed plebei etiam homines appellabantur. honoribus enim, qui aliqua virtute excelleret, Romae nemo excludebatur.

*Omnium fere exemplo*] Plerique enim, de provincia decedentes, praeponebant quaestorem solebant. epist. 18. Legebatur olim in vulgatis omnibus libris, *exemplum*. nos ex antiquis, et more Latini sermonis, et ex ipsa quoque sententia, primi reposuimus, *exemplo*.

*Pontinus* ERN. *Pontinius*] Qui legatus fuerat Ciceronis, et Coelium honore superabat, non quod legatus, sed quod praeturam gesserat, atque etiam de Allobrogibus triumphauerat. praeturam Cicero, Sallustius, Epitome Liuiana, triumphum Dio nominat.

*A Q. fratre*] Legato, qui et ipse praetorius erat, Asiamque per triennium rexerat. Quattuor legatos habuit Cicero in provincia, fratrem, Cn. Pontinium, M. Anneium, L. Tullium: quos nominat lib. 15. epist. 4.

*Vt senatus voluisset*] Facto senatus consulto, de quo epist. 7. et 13. huius libri, et 6. lib. 15. et lib. 6. ad Attic. epist. 6. *Videbam*

*sermones: hui! fratrem reliquit? num est hoc, non plus annum obtinere provinciam? quid, quod senatus eos voluit praeesse provinciis, qui non praefuissent? at hic triennium.*

*Quoniam alterum me reliquissim*] Nonius: Fratrum proprietatem Nigidius acutissime dixit: *Frater est, inquit, dictus, quasi fere alter.*

*Senatum eos voluisse provinciis praeesse*] Senatus hoc decreuerat eo senatus consulto, quod Coelius ad Ciceronem misit cum epist. 8. lib. 8.

*Duorum*] Pompeii, et Caesaris: de quibus lib. 6. ad Attic. epist. 6. Pompeius, eo robore vir, iis radicibus, Q. Cassium sine sorte delegit, Caesar Antonium: ego sorte datum offenderem? aut etiam inquirerem in eum, quem reliquissim? Hoc melius: et huius rei plura exempla.

*Omnes Cassios Antoniosque complexi sunt*] Eius enim honoris causa, quem Pompeius in Q. Cassium, Caesar in M. Antonium contulit, ab vniuersa gente Callia gratiam inierunt.

*Nobilem* ERN. *Hominem adolescentem*] Pro, adolescentem, vt lib. 1. de Orat. c. 25. Neque haec in eam sententiam disputo, vt homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi studio deterream.

*Alienare nolui*] Effet enim ignominia, si quem ei anteferrem. epist. 18.

*De Ocella*] De Ser. Ocella, tri-duo bis in adulteriis deprehenso. Ocellas, ab oculorum paruitate nomina-

mina-

minatos, Plinius significabat lib. II. c. 37.

*Parum plane*] Quia Coelius, ubi deprehensus esset Ocella, significare noluerat. vide lib. 8. epist. 10.

*In actis*] Quibus urbanae res singulorum dierum scribebantur. Tacitus lib. 3. Annal. c. 3. *Matrem Antoniam, non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura reperio, ullo insigni officio functam.*

*Trans montem Taurum*] Vbi erat Cicero, cum de Matrinio cognouit.

*De Matrinio*] Matrinium, scribam aedilicium, nominat in orat. pro Cluentio c. 45. Videtur Coelius aedilis curulis aliquid aduersus eum, vel etiam pro eo, reipublicae aut amicitiae causa fecisse.

*Sit auditum*] Non igitur Coelius id scripserat.

*Etesiae*] Venti a Septemtrione ad Occidentem, inde in Orientem flantes, vt lib. 2. Met. docet Aristoteles: itaque cursum Ciceronis impediabant, in Italiam ex Graecia nauigantis. Flare incipiunt VI. id. Iul. diebus octo ante caniculae ortum, vt ait Columella, nec desinunt nisi post dies XL. auctore Plinio. Gignuntur, vt eodem libro docet Aristoteles, humorem dissolvente Sole in Septemtrionis regione collectum. lib. 12. epist. 25. et lib. 15. epist. 11. et lib. 6. ad Attic. epist. 7. et 8.

*Celeriter*] Iam enim de prouincia decesserat: quod paullo ante dixit.

## EPISTOLAE XVI.

## ARGUMENTVM.

Tribus annis epistolae Ciceronis ad Coelium datae sunt: prima, secunda, tertia, M. Marcello, Ser. Sulpicio coss. quarta, quinta, sexta, septima, octaua, L. Paullo, C. Marcello coss. nona L. Lentulo, C. Marcello coss. Haec ultima respondet iis litteris, quibus eum Coelius obscurauerat, ne se cum Pompeio coniungeret, sed in opidum aliquod bello vacuum recederet, donec armis ciuili contentio diiudicaretur. earum litterarum initium est: exanimatus sum tuis litteris, lib. 8. epist. 16. Magnum, inquit Cicero, dolorem ex litteris tuis accepissem, nisi diuturna mihi rerum desperatio paene omnem iam doloris sensum ademisset. Nec vero consilium meum hoc fuit, vt pro Pompeio contra Caesarem pugnarem, sed vt in aliquas fortasse solitudines discederem. nihil enim ciuilibus armis odiosus. Caesaris ira non me mouet, cum eadem omnibus calamitas impendere videatur. Filius meus, cuius causa vis me mihi carum esse, ac de mea calamitate laborare, si erit aliqua respublica, sustentabitur memoria nominis mei; si nulla, cum reliquis ciuibus concidet. De genero meo Dolabella, noli dubitare, quin eam, quam debeo, curam suslineam. Hispaniensis belli exitum non expecto: quorsum enim? aut mihi, incolumi ciuitate, locus erit: aut, perditam, quod reliquum est vitae, in solitudine traducere deliberatum est. Verum haec fortasse meliorem exitum habebunt. Tu tamen, ubicumque

que ero, me liberosque meos, ut nostra postulat amicitia, diliges, ac tuebere. Negotialis est epistola, quia de itione ad Pompeium disserit, quod Coelius dissuaserat. C. Marcello L. Lentulo coff.

## EXPLANATIO.

*Magno dolore*] Quia tota Coelii epist. 16. scripta est miserabiliter, praesertim in eo loco: Si tibi tu, si filius unicus, si domus, si spes tuae reliquae tibi carae sunt: si aliquid apud te nos, si vir optimus gener tuus valet etc. Et lib. 10. ad Attic. epist. 9. M. Coelii epistolam, scriptam miserabiliter, cum hoc idem obsecraret, ut expectarem, ne fortunas meas, ne unicam filiam, ne meos omnes tam temere proderem, non sine magno fletu legerunt pueri nostri.

*Ratio ipsa*] Quae nihil dolendum ostendit, quod absit a culpa.

*Desperatione rerum*] Cum iam pridem de republica desperauerim.

*Obduruisset*] Sic, ut nouum dolorem non sentiat. lib. 4. epist. 5. Qui non in illis rebus exercitatus animus callere iam debet? lib. 9. epist. 2. Consuetudo diuturna calidum iam obduxit stomacho. lib. 2. ad Attic. epist. 18. De Statio manumisso, et nonnullis aliis rebus, angor quidem, sed iam prorsus occallui. lib. 13. ad eundem epist. 2. Sed iam ad ista obduruimus, et humanitatem omnem exuimus.

*Ex meis superioribus litteris*] Hae litterae non exstant.

*Querelam temporum*] Accusabam tempora: nihil tamen me triste cogitare, quod tu scribis, ostendebam.

*Sollicitum haberet ERN. haberens*] Sollicitarent; ut lib. 7. epist. 3. Sollicitum te habebat cogitatio tum

officii, tum etiam periculi mei. Eodem modo lib. 9. ad Attic. epist. 19. et lib. 16. epist. 1. mare infestum habere, pro infestare. quo modo etiam locutus est lib. 3. de repub. apud Nonium. et Varro ia libris Rerum humanarum, multa, inquit, loca, infesta habuerunt singulari latrocinio. Sollicitabant autem Ciceronem tempora, quia belli ciuilis, id est, publicae calamitatis, initia videbat.

*Ab excitata fortuna ad inclinam*] Excitata Caesaris, inclinatum Pompeii: cum Caesar Italiam, eiecit Pompeio, teneret. translata sunt, excitata, inclinam, iacentem.

*Collectam gratiam effunderem*] Alia translatio, nec obscura sententia.

*Florentissimi hominis*] Caesaris, cuius ita prospera fortuna erat, ut nihil ei deesse videretur.

*A meque ipse deficerem*] Qui semper id egi, ne ciuili bello interessem.

*Initio*] Belli ciuilis.

*Meum triste consilium*] Quod ostenderat in litteris ad Coelium.

*Vt discederem fortasse*] Non ut irem ad Pompeium; quod tu suspicatus es; sed ut discederem fortasse in aliquas solitudines; non modo ut abessem a bello, sed etiam, ne quosdam homines viderem, quorum indignitatem fastidiunt oculi mei. Notat quorundam Caesarianorum insolentiam, qui, Caesare urbis potito, nimis arroganter se iactarent, bonosque viros, id est opti-

optimates, quorum in numero Cicero erat, contemnerent.

*Quondam*] Significat illud tempus, quo Coelius contra ciues improbos pro republica senferat. nam, vt Cicero scripsit in Bruto c. 79. talis tribunus plebis fuerat, vt nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamque dementiam a senatu, et a bonorum causa steterit constantius.

*Oculorum*] Nec stomachus, inquit, meus, nec oculi quosdam homines ferre possunt. itaque solitudinem fortasse cogitavi.

*Indignitate*] Quod ab iis, contra quam deceat, multa fiant. scripserat Coelius epist. 16. Si nonnullorum hominum insolentiam et iactationem ferre non potes: eligas, censes, aliquod opidum, vacuum a bello. lib. 9. epist. 2. Putaret, me idcirco discedere, quod quosdam homines oculi mei ferre non possent.

*Pompa liſtorum*] Liſtores habebant, quicumque erant cum imperio. Cicero autem e prouincia reuerſus, nondum in urbem introierat, spe triumphi: quod urbem ingredientibus deponendum erat imperium, nisi si triumphantes introirent: quo die tantum lex imperium in urbe dabat. habebat igitur secum liſtores, eosque cum fascibus laureatis, et imperator vocabatur. quo fiebat, vt in solitudinem, et in latebras abdere se non posset. *Pompam* vocat, quia liſtores cum laureatis fascibus praefati praebant.

*Onere*] Quidam libri, honore placet, onere: vt ad illud respondeat, molesta haec pompa; et cum stomacho dictum sit: quod, qui

specie sit honor, ei vere tali tempore sit onus.

*In voculas*] Qui praeferrī vident laureatos fascēs, aliquid in nos contumeliose dicunt: quasi stulte cogitemus de triumpho, pulso iam Italia Pompeio, quem secuti sumus.

*De profectione*] Ad Pompeium, in Graeciam. iam enim mare transierat.

*Vobis*] Te, et meis.

*Mea praediola*] Propinqua mari: de quibus vide lib. 14. epist. 14. et 18.

*Neceſſe eſt*] Non quia navigationem cogitem, sed ne amicis molestus hospitio ſim. sic lib. 7. epist. 23. Libentius enicrim diuerſorium Terracinae, ne ſemper hoſpiti moleſtus ſim.

*In maritimis*] In villis et opidis, ad mare ſitis.

*In maritimis facillime ſum*] Pro, libenter ſum: vt lib. 12. ad Attic epist. 34. Ego hic vel ſine Sica (Tironi enim melius eſt) facillime poſſem eſſe, vt in malis. Et lib. 2. de Offic. c. 19. Diſerti igitur hominis, et facile laborantis, quodque in patriis eſt moribus, multorum cauſas, et non grauante, et gratuito deſcendentis, beneficia, et patrocinia late patent.

*Navigare*] Ad Pompeium.

*Qui conuenit*] Mihi, qui ſe nper pacis auctor fui. lib. 7. epist. 23. Martis ſignum quo mihi, pacis auctori?

*Contra eum*] Caefarem.

*Satiſſeciſſe*] Quod adhuc me cum Pompeio non coniunxerim, nec intereſſe bello voluerim.

*Nullomodo*] Licet ad Pompeium nauigem, non tamen ei plane ſatiſfaciam: quia ſerius ad eum, quam

quam voluerat, iuerim. Respondet ad eam Coelii sententiam epist.

16. Denique illud cogita: quod offensae fuerit in ista cunctatione, te prius subisse. nunc te contra victorem facere, quem dubiis rebus laedere noluisti, et ad eos fugatos accedere, quos resistentes sequi nolueris, summae stultitiae est.

*Mibi obuiam venisti.]* Ad urbem ex provincia reuertenti.

*Non te celauit sermonem T. Ampii: vidisti, quam abhorrerem ERN. Sed nonne tum prouidisti.]* Emendaui (sic enim arbitror) locum ex coniectura, adiuuante veterum librorum varietate: quorum habet vnus meus, et alter, qui Leonici fuit, *sed sermonem tuum prouidisti*: alius, *sed nomen tuum prouidisti*: Sigonii vnus, *sermonem tuum prouidisti*: alter eiusdem, *si nomen tuum prouidisti*: cum quo video consentire veterem item librum, quem praestans ingenio et doctrina vir, mihiq; carissimus Pax Scala, sumptum ab optimo, et in primis erudito Ottonello Discalcio, proximis diebus ad me attulit. Fuluii Ursini, doctissimi viri, vnus, *sermonem tam pium audisti*. Mediceus et ipse, vt arbitror, mendose, *sermonem Tampii vidisti*. cum quo videtur consensisse liber Petri Pagani, in quo nunc, derasa charta, legitur, *sermonem tam pium vidisti*.

*Ab urbe relinquenda.]* Quod Pompeii consilium Cicero numquam probauit. testes ad Atticum epistolae.

*Omnia potius.]* Rebus omnibus a Pompeio, et ab iis, qui, Pompeio duce freti, bellum ciuile cupierunt, pessime gestis.

*Nihil tam fugisse.]* Quod ostendit, sero admodum ad Pompeium

profectus, de quo sic ad Marcellum lib. 4. epist. 7. *Neque tu multum interfuisti rebus gerendis, et ego id semper egi, ne interessem.* Et ad Caecinam lib. 6. epist. 6. *Susceptum bellum est, quiescente me; depulsum ex Italia, manente me, quoad potui.*

*Q. Hortensium.]* Ciceronis aemulum in eloquentia.

*Bello ciuili.]* Sullanis temporibus gesto.

*Non arbitror.]* Ob ea, quae fortiter in consulatu gestimus. lib. 5. epist. 2. suam in consulatu fortitudinem nominat.

*Nec me ista terrent.]* Scripserat Coelius epist. 16. *Si existimas eandem rationem fore Caesari in dimittendis aduersariis, et conditionibus ferendis, erras. Nihil nisi atrox et saeuum cogitat, atque etiam loquitur.*

*Mones, vt caueam.]* Coelii verba sunt epist. 16. *Cogita, ne te tuosque omnes funditus euertas: ne te sciens prudensque eo denittas, vnde exitum vides nullum esse.*

*Redemissum.]* A republica in me ipsum transtulistem. redimit enim, qui aliquid in se recipit: et publicani, vectigalia suo periculo conducentes, *redimere* dicebantur.

*In memoria ERN. Memoriam nominis mei.]* Egregia sententia, egregieque dicta: memoria nominis mei, si erit vlla respublica, [satis amplum filio meo patrimonium futura est. In orat. pro domo c. 58. *Liberis nostris satis amplum patrimonium paterni nominis ac nostrae memoriae, relinquemus.* Et lib. 1. de Offic. c. 33. *Optima hereditas a patribus traditur liberis, omnique patrimonio praestantior,*

*tior, gloria virtutis, rerumque gestarum.* Sic et Hocrates ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τῆ βασιλεύειν. Περὶ πλείονος ποιεῖ, δόξαν καλὴν ἢ πλεον μέγαν τοῖς παισὶ καταλιπεῖν· ὁ μὲν γὰρ ζυητός, ἡ δὲ ἀθάνατος.

*Generum meum*] P. Cornelium Dolabellam.

*Adolescentem optimum*] Coelius virum optimum appellat lib. 8. epist. 13.

*Hæc tamen ERN. Haec tantum*] Nonnulli veteres libri, *tamen*: quod ideo magis placet, quia verbum, *oblectabar*, quod in communibus miseriis locum habere non videtur, excusat.

*Specula*] Vnde nata? e communibus miseriis, id est, e civili bello: quod aeris alieni molestia Dolabellam meum liberabit. quæ mihi in tantis malis, unica oblectatio est. *Speculam* vero potius, quam spem, vocat, non quia reuera exigua spes esset: (plane enim videbat, cum iam Cæsar vrbe Romæ, vniuersaque Italia potitus esset, fore neminem, qui Dolabellam, Cæsaris amicissimum, de creditis pecuniis auderet appellare: itaque, quod ad Dolabellam attinet, spes illa summa erat) sed quia, si cum publica calamitate conferretur, minimum quiddam esse videretur. Sic Philip. 10. c. 5. *Erat ei Specula in C. Antonio.* Et Plautus in Persa Act. 2. Sc. 5. v. 9.

*Ecquid, quod mandavi tibi? estne quid in te speculae?*

Aduertit Priscianus lib. 3. *In es producta desinentia, feminina tertiae declinationis vel quintae, abiecta s, assumere cula, et facere diminutiuum, et seruare e productam, ut dies, diecula, res, recula: et reliqua similia, exceptis duobus, mer-*

*ces, vnde mercedula, non meracula; et apes, vnde apicula, non apeacula.*

*Abiis molestiis*] Ab aere alieno: cuius causa, ut creari tribunus plebis posset, plebeius postea factus est, legemque de tabulis nouis promulgauit, de quo queritur Cicero lib. 11. ad Attic. epist. 23. his verbis: *O dii, generumne nostrum potissimum, ut hoc, vel tabulas novas?* Dio etiam hoc aperte narrat lib. 42.

*Libertate ERN. Liberalitate sua*] Immoderatos generi sumptus honesto nomine *liberalitatem* appellat. Miror hic nonnullis placere, *libertate*, referentibus ad Appii accusationem. quasi vero Dolabella de Appio, eiusque amicis, propinquis, amicis valde laboraret: aut illa propter Appium Cicero subiungere debuerit: *Velim quæras, quos ille dies, etc.* quis nescit, viros nobiles ab adolescentibus gloriæ cupidis accusari solitos esse, nec ideo tamen eorum inimicitias timori fuisse?

*Quam acerbos sibi*] Cum satisfacere creditoribus non posset.

*Hispaniensem casum*] Hispaniensis belli exitum. Coelii verba epist. 16. *Quod si totum tibi persuadere non possum: saltem, dum, quid de Hispaniis agamus, scitur, expecta; quas tibi nuncio aduentu Cæsaris fore nostras.*

*Ita esse, ut tu scribis*] Venturas esse in Cæsaris potestatem.

*Astute*] Astute agerem, si exitum Hispaniensis belli expectarem, ut ex eo vel manendi, vel discedendi consilium caperem; manendi, si Cæsar vinceret; discedendi, si durior fortuna idem vteretur.

*In*

*In easdem solitudines*] Simulare Ciceronem ne putemus, quod, cum hic se solitudines cogitare ostendat, ad Pompeium tamen paullo post nauigauerit. diu enim quid ageret, incertus consilii fuit; cum ad Pompeii societatem officium ac pudor impelleret; ad mansionem autem non modo preces amicorum, sed propinquorum etiam lacrumae hortarentur. Lib. 10. ad Attic. epist. 9. *Melitani, opinor, capeffanus, dami, quid in Hispania: quod quidem propemodum videor ex Caesaris litteris ipsius voluntate facere posse; qui negat, neque honestius, neque tutius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. Dices, ubi ergo ille tuus animus, quem proximis litteris? adest, et idem est. sed vinctam meo solum capite decernerem! lacrimae meorum me interdum molliunt, precantium, ut de Hispaniis expectemus.*

*Vaticinor*] Non, diuino, sed, alucinor, et insanio: ut in orat. pro Sextio c. 10. *Eos, qui dicerent, dignitari esse seruandum, reipublicae consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse duccendam, subeunda pro patria pericula; vulnera excipienda, mortem appetendam: vaticinari atque insanire dicebat.*

*Desperationes*] Contententibus de singulari potentia Sulla et Mario: quo tempore senes boni viri numquam fore sperabant, ut salutem ac dignitatem afflicta respública recuperaret.

*Aetatis vitio*] Friget enim, ac deficit in senectute sanguis, et cum sanguine animus. itaque non facile ad melioris fortunae spem erigitur. quod tamen euenit contra, Sulla mortuo.

*Sed tamen*] Potest omnino fieri, ut aetatis utar vitio, ut illi; qui desperem, cum desperandum fortasse non sit: verumtamen pessimo in statu rempublicam esse, ex eo cognoscitur, quod magistratus Oppio paratur, Caesaris amico, qui, respública salua, contemptus iaceret.

*Togam praetextam*] Quinque hominum genera praetextis togis utebantur, pueri, ad ineuntem aetatis annum 17. magistratus omnes, vel urbani, vel qui erant in coloniis et municipiis; magistri ludorum compitaliciorum; senatores, cum deorum festos celebrabant dies; sacerdotes, quorum e numero augures erant. Triumphantes quoque praetexta vsos esse, videtur indicare Valerius Max. lib. 7. c. 1. cum ait: *Consulatus decus, imperatoriam potestatem speciosissimi triumphi praetextam largita est.* Sed hoc praetextae genus ab illo superiore, quod in quinque hominum genera distribuimus, aliquo distinctum fuisse ornamenti genere, omnino crediderim. Cicero, Liuius, Pedianus, Macrobius, alii.

*Curtius*] Fortasse est Postumus Curtius: de quo lib. 9. ad Attic. epist. 2. *Currens ad illum Postumus Curtius venit, nihil nisi classem loquens, et exercitus: eripiebat Hispanias, etc.* Quibus ex verbis, amicum Caesaris fuisse, constat.

*Dibaphum*] Purpuram bis tinctam, praestantiorum ea, quae semel tangebatur: ut ostendit lib. 9. c. 39. Plinius. Auguratum arbitror significari. nam lib. 2. ad Attic. epist. 9. *Vatinii, ait, strumam sacerdotii*  
διβάφην

*dibaphum vestiant.* loquitur enim de auguratu Q. Metelli Celeris, paullo ante mortui, cuius in locum Vatinus surrogari cupiebat: quod ex oratione in ipsum facile cognoscitur.

*Insector moratur*] Vide, inquit, qui status reipublicae sit: audet Curtius dibaphum cogitare: sed, quod cogitat, non facile consequetur: vel quia Caesar differt: vel quod is est, qui nullo modo auguratum populi comitiis obtinere possit. vt, *insector*, vel de Caesare dicatur, vel de ipso populo, cuius suffragiis hoc tempore auguratus dabatur lege, quam tulerat T. Atius Labienus, tribunus plebis. qua de re pluribus verbis in libro nostro de Legibus.

*Tamen in stomacho*] Quamquam sim iratus. est enim in stomacho sedes iracundiae. hinc *stomachum facere*, pro, iracundiam commo-

vere, lib. I. epist. 9. et *stomachofae litterae*, iracundiae, lib. 3. epist. II. Stomachabatur autem, quod toga praetexta Oppio texeretur, quod Curtius dibaphum cogitaret: quae, si quæta respublica esset, sperare non auderent. *Ridere in stomacho*, leporem quendam habet e contrariorum societate: vt lib. I. epist. 9. *sed in molestia gaudeo*. Quo loco plura.

*Ridere*] Iocari. nam in eo iocus est, *eum insector moratur*. Iussisse enim videtur, *dibaphum insector*.

*Videas*] Curam suscipias, vt eius incommotis, si fieri potest, medeare.

*Quibuscumque erimus in terris*] Haec verba cogitare omnino de discessu Ciceronem significant: et si possunt etiam ad solitudinem referri.

*Tua fides*] Quae cum amicitiae nostrae, tum consuetudini quoque tuae debetur.

## EPISTOLAE XVII.

## ARGUMENTVM.

*Sallustius Bibulo proconsuli quaestor erat in Syria. eius binis litteris Cicero respondet, prioribus multa, eodem ordine, quo scripserat Sallustius, posterioribus causas exponit, cur eum Bibulo commendare non debeat: se tamen eius voluntati morem gessisse significat. L. Paullo et C. Marcello coss.*

## EXPLANATIO.

*Caninio Sallustio*] Moneo lector, in omnibus antiquis libris, quos quidem aut habeam nunc, aut umquam habuerim, *Caninio*, legi: quod si mendo vacat, legendum fortasse, *Caninio Sallustiano*, id est, e Sallustiis in Caninios adoptato. certe *Caninio Sallustio*, iunctis dua-

rum familiarum nominibus, emendatum esse non potest. Mediceus liber, *Caninio Sallusti*. in eiusdem tamen libri indice, *Sallustium*, omisso *Caninii* nomine. Sunt, qui ex ingenio legant, *C. Sallustio*.

*Proquaestori ERN. Procos.*] Secutus sum meos veteres libros: quibus

N

quibus

quibus in omnibus est, *Procos.* non *Proquaes.* etsi nouum omnino videtur, cum proconsul adhuc in prouincia sit, alterum eodem nomine appellari. nondum enim Bibulus de prouincia decesserat. fieri tamen potest, vt Caninius hic a Bibulo, breui discessuro, prouinciae praeponeretur, potestate in eum translata. et fortasse cognomen ei fuit Veientoni. nam Bibulus decessens prouinciae Veientonem praefecit. lib. 7. epist. 3. eodem modo *proconsul* appellatur P. Sextius lib. 5. epist. 6. qui tamen quaestor cum Antonio proconsule in Macedoniam profectus erat. quo item in loco mendum cum irrepsisset in recentiores libros; et *Proquaestori*, legeretur; nos e septem antiquis, *Proconsuli*, reposuimus.

*Litteras*] Binas: nam infra nominat eius alteram epistolam.

*Stator tuus*] Indicat hic locus, quaestores, item vt proconsules, statoribus vsos esse. lictoribus autem et viatoribus carebant, vt ex Varrone docet Gellius lib. 13. c. 12. itaque nec vocationem, nec prehensionem habebant.

*Tarsi*] Vrbs Ciliciae fuit, quo se Cicero contulerat Non. Iun. lib. 6. ad Attic. epist. 4.

*Nec quemquam fore arbitror*] Non fefellit eum coniectura. nemo enim successit, impedimento prouinciis omnibus obiecto, quia senatus consulto de prouinciis intercessum a tribunis plebis, ne successor Caesari mitteretur. vide lib. 8. epist. 5.

*Ad diem*] Venerat in prouinciam pride Kal. Sext. vt scripsit lib. 3. epist. 6. eodem die igitur decedendum erat, anno confecto III.

Kal. Sext. De quo sic lib. 6. ad Attic. epist. 2. *Annuae mihi operae a. d. III. Kal. Sext. emerentur.* Et ibidem, 3. *Mihi a. d. III. Kal. Sext. de prouincia decedendum est.*

*Ciceronum causa puerorum*] Lib. 6. ad Attic. epist. 7. *Rhodum volo puerorum causa: inde quantum Athenas.*

*Reipublicae*] Cuius turbulentum esse statum si cognouero, subsistam in itinere.

*Successor tuus*] Marius, quem nominat infra.

*In Asia*] In ea parte Asiae, quae ad Ciceronis prouinciam pertinebat: tres enim ei Asiae dioeceses attributae erant. lib. 13. epist. 67.

*De rationibus referendis*] Lex Iulia, quam C. Iulius Caesar consul tulerat, prouinciarum rationes referri iubebat. eam legem, quia contra auspicia lata esset, Bibulus, Caesaris inimicus, seruare volebat: quem Sallustius decreuerat imitari. lib. 5. epist. 20. et orat. in Pisonem c. 25.

*A Bibulo*] Syriae proconsule. Praefuerunt Syriae, vt a primo incipiam, consularis Pompeius Magnus, mox ab eo decedente praepositus, quaestor M. Aemilius Scaurus; praetorii, L. Marcius Philippus, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus; consulares A. Gabinius, M. Licinius Crassus, M. Calpurnius Bibulus, quaestor Caesaris, Sex. Iulius Caesar, Decidius Saxa. Haec ex Appiano, Dione, aliis.

*Certa quadam ratione*] Propter inimicitias et contentiones in consulatu: cum Bibulus, Caesare legem ferente, impediendi causa de

de caelo feruaret; Caesar autem, contemptis auspiciis, nihilo fecius legem perferret. Suetonius, Plutarchus, alii.

*Apamea*] Probo coniecturam eorum, qui *Epiphanes* legunt: quae erat urbs periculo Parthici belli multo propinquior, quam Apamea. De Apamea Strabo lib. 16. et ait esse conditam a Seleuco Nicatore, Apameamque ab eius uxoris nomine nuncupatam. eandem Phrygiarum urbium maximam, et commune Graecorum Italarumque hospitium fuisse, conditamque non a Seleuco; sed ab eius filio Antiocho, a se ipso dissentiens ait lib. 12.

*Deduci*] A me.

*Non oportuisse*] Obirruptiones Parthorum.

*Ceteros*] Malim, certos, ut est in duobus antiquis libris: ne sit communis omnium, sed quorundam tantum opinio de praesidio non deducendo. alioqui paucis verbis pugnantly loqueretur: cum subiungat: *Omnia praesidia, commotus hominum non dubio sermone, dimisi.*

*Minus commodos*] Cum aliqua contumelia, parum gratos. *Litterae commodae*, dixit lib. 3. ad Q. Fr. epist. 1.

*Transferint*] Euphratem, domum redeuntes. confirmatur infra, iis verbis, *commotus hominum non dubio sermone, dimisi.* Euphrates autem imperii Romani ad Orientem terminus fuit.

*Omnia praesidia*] Non Apameae tantum, sed locis pluribus collocata.

*Magna et firma*] Magna militum numero; *firma*, usu belli, et fortitudine.

*Mei quaestoris*] Non C. Coelii, sed Melcinii. quod ex lib. 5. epist. 20. et lib. 13. epist. 26. cognoscitur.

*Apameae*] De Apamea iam statuerat; nondum fortasse de Laodicea. quod ideo dico, quia lex Italia rationes deponi non apud unam, sed apud duas ciuitates iubebat, et earum exemplum ad urbem deferri, itaque deposuit eas Cicero Laodiceae, et Apameae. lib. 5. epist. 20.

*De praeda mea*] De tota praeda, me imperatore facta.

*Quaestores urbanos*] Ad quos, Romam reuersus, praedam in bello factam deferre cogitabat. hoc modo coniungendum: praeter quaestores urbanos, ne teruncium quidem tacturus est quisquam.

*Populum Romanum*] cuius pecunia curabatur a quaestoribus urbanis.

*Teruncium*] Argenteum nummum, a tribus uncis appellatum: respondebat aereo quadranti: ut esset quarta pars libellae: quae erat argenteus nummus, ita nominatus, quia valore assis aereo librali responderet. immutato postea assis pondere, libellae tamen vetus nomen mansit, habita ratione libralis assis, qui principio Romae percussus est.

*Laodiceae*] Hanc urbem numero inter Asiaticas tres *dionysias*, Ciceronis imperio attributas; cum in eorum imperio soleret esse, qui Asiae praeerant. vide lib. 13. epist. 67.

*Praedes*] Ut, quantum hic pecuniae depono, tantum mihi Romae ex permutatione numeretur.

*Et mihi et populo*] Eius enim pecuniae pars ad ipsum, reliqua ad populum Romanum pertinebat.

*Drachmis*] Drachmarum octo genera fuere, Attica, Euboica, Babylonica, Corinthiaca, Aegyptia, Aeginetica, Hebraica, Syriaca. Sed Atticam duplicem inuenio, priorem vsque ad Solonem obseruatam, posteriorem a Solone inductam, minore quidem pondere, sed eodem, vt arbitror, numero in mina. Solonis enim drachmae leuiiores antiquis erant quarta parte ipsarum antiquarum: vt nonaginta sex Solonis drachmae non plus ponderis haberent, quam septuaginta duae superiores. quod ex Plutarcho videtur posse conicere. ait enim, centum drachmarum a Solone minam esse factam, cum antea septuaginta trium fuisset. quibus verbis non id, opinor, significat, pauciores in mina drachmas ante Solonem fuisse: (nam mihi non fit verisimile, variatum esse in Attica mina drachmarum numerum: licet Fannius et Priscianus, inter se quoque dissidentes, ille septuaginta quinque, hic octuaginta drachmarum minam constituent) sed illud, centum drachmas, a Solone percussas, non plus habuisse ponderis, quam septuaginta quinque superiorum temporum. quod idem erat, si dixisset, e drachmarum septuaginta quinque veterum pondere nouas centum a Solone factas. In quo illud operae pretium est animaduerti; cum dicimus in mina drachmas centum fuisse, drachmas quidem centum numero significari, sed pondere tantum nonaginta sex; cum in eo pondere centum ferirentur, quattuor centesimas lucrante officina. ita septuaginta duae pondere, numero erunt septuaginta quinque; et quadraginta octo, quinque: et viginti quattuor, vi-

ginti quinque: cum drachmam vnam in viginti quinque officina lucretur: quae sunt duae in quinque, et tres in septuaginta quinque, et quattuor in centum: quas modo centesimas quattuor appellauimus. De hoc posteriore drachmarum genere, a Solone inducto, loquitur Liuius lib. 34. c. 52. cum ait, in tetradrachmo denarios fere tres inesse, ex quo fit, vt, cum in mina sint tetradrachma viginti quinque numero, pondere autem viginti quattuor, id est, drachmae centum numero, pondere autem nonaginta sex, in eadem mina sint denarii ter viginti quinque numero, pondere autem viginti quattuor, id est, septuaginta quinque numero, pondere septuaginta duo. Nec vero, quia Liuius addidit, *fire*, propterea quisquam dubitet. nam, cum monetae pondus paulum nonnumquam et apud Graecos, et apud Romanos imminui non ignoraret, ideo, veritus, ne quando tetradrachmum, et denarii tres officinarum fraude minae aequarentur, de incerta re sibi plane affirmandum iure non putauit. Cum igitur et denarius et antiqua drachma aequae superent Soloninam drachmam quarta vtriusque parte, tertia vero Soloninae; patet, eiusdem esse ponderis denarium et antiquam drachmam; et ex eo sequi, vt septem antiquae drachmae in vncia Romana feriantur, aequae ac denarii: in vncia vero Attica denarii octo, aequae ac drachmae. Sed, quoniam Solon, cum drachmae pondus minuit, id maxime secutus est, vt debitores onere leuantur aeris alieni; propterea drachmae pondus in moneta dumtaxat imminutum, in medicinis autem videtur idem remansisse,

manasse, ut a denarii pondere nihil differret. ideo scripsit Plinius lib. 21 c. vlt. *Drachma Attica denarii argentei habet pondus*. fere enim Attica observatione medici utuntur. Quod si ita est: mirari non satis possum, cur et Varro apud Plinium, et Festus, et Pollux de priore drachma, quasi adhuc in moneta etiam, non in medicina tantum, observaretur, ita loquantur, tamquam Solonina obsolevisset. aestimant enim talentum sex millibus denarium. qua aestimatione denarium drachmae respondere perspicuum est. quod refellit Livi locus supra recitatus. Huius explicandae quaestionis non equidem rationem ullam inuenio: neque me vel Budaei doctrina, vel Agricola diligentia, vel omnino cuiusquam libri iuvant. non enim affirmare ausim, quod interdum cogitavi, L. Sullam, captis Athenis, leges, et instituta, simulque drachmam a Solone inductam, immutasse: cum id neque Plutarchi, nec omnino cuiusquam antiqui scriptoris testimonio comprobetur quare scrupulum saltem, qui me angit, occultandum non putavi; ut haberent alii, quo ingenium intenderent; cum ipse, quantum res postulat, praestare non possem. De mina vero, siue illa antiqua, siue posteriore, a Solone inducta, hoc amplius dixerim, neutram librae Romanae aequalem pondere fuisse. antiqua enim grauior, posterior levior, quam libra, fuit. probemus utrumque. In Solonis mina denarios tantum fuisse septuaginta duos, cum de tetradrachmo ageremus, ostendimus. at in libra Romana denarios octuaginta quattuor Plinius et Celsus ponunt. sunt igitur in li-

bra Romana duodecim denarii plures, quam in mina Solonina. quod idem est, ac si dicas: libra superat pondere minam Soloninam septima sui parte, sexta Soloninae. In drachma vero antiqua si tantumdem est ponderis, quantum in denario; quod iam probatum est: sequitur, ut, quemadmodum drachmae sunt in mina nonaginta sex, item denarii totidem in libra sint. quod falsum est. fuere enim tantum octuaginta quattuor. ita fit, ut libra pondere superetur a mina antiqua septima sui parte, octava vero minae. Verisimile autem est, libram Romanam, quemadmodum ab Attica utraque mina differt, sic Euboicae respondere: quia maior Africanus, cum Antiocho regi tributum leges imponeret, talenta Euboica praescripsit; quasi nihil, aut certe parum Euboica mina differret a libra Romana. Concludimus igitur sic. Octo drachmae antiquae Atticae aequales pondere sunt octo denariis; octo Soloninae, sex denariis; octo Euboicae, septem denariis. Nunc, ut nihil omittatur, quod ad drachmarum cognitionem pertineat, omnes omnium gentium aestimabimus, apposita moneta Romana, primum vetere, deinde recentiore.

Drachma Attica, ante Solonem, eiusdem fuit cum denario ponderis, et valuit asses sedecim, id est, denarium unum. loquor enim de denario posteriore, ad sedecim asses aucto, bello Punico secundo. asses vero sedecim, baiocci Romani sunt duodecim, et sex septimae alterius baiocci.

Drachma Solonis asses duodecim: baiocci nouem, et fragmenta, eadem proportionem.  
 Euboica, Romanae vnciae octava pars, asses quattuordecim: baiocci vndecim, et fragmenta.  
 Babylonica, asses sedecim cum triente: baiocci tredecim, et fragmenta.  
 Corinthiaca, asses sedecim cum besse: baiocci tredècim, et fragmenta.  
 Aegyptia, asses decem et octo, cum besse: baiocci quindecim.  
 Aeginetia, et Hebraica ciuilis, asses viginti: baiocci sedecim, et fragmenta.  
 Hebraica sacra, asses quadraginta: baiocci triginta duo, et fragmenta.  
 Syriaca, asses quadraginta octo; baiocci triginta octo, et fragmenta.  
 CCCIDDD] Centum millibus: quae sunt quadraginta millia festeriorum: si modo drachmae Atticae sunt, non Syriacae: quod interdum dubitauim: cum hic Sallustius e Syria scripserit, in qua Bibuli quaestor fuit. haec porro summa duodecim scutatorum millia nostratis pecuniae conficiet. Harum notarum, numerum indicantium, quae fuerit olim origo, etsi ante multos annos exposui in Commentario epistolarum ad Atticum lib. I. epist. 6. tamen hic me locus admonet, ne silentio praetermittam. Numerorum notas primum quinto loco veteres variarunt, deinde decimo, mox quinquagesimo, tum centesimo, eodem in reliquis ordine conseruato, mutato numeri signo, quoties numerus a quinario ad duplum, et a duplo rursus ad quingarium peruenisset.

Prima nota fuit, I, vnus, vsque ad quattuor iterata.

Secunda nota, V, quinque, in quinario primum numero variata.

Tertia, X, decem, in duplo quinario, vt iam dixi, mutationem recipiens.

Quarta, L, quinquaginta, aucto post tertiam notam, id est, post, X, in quincuplum numero.

Quinta, C, centum, duplicato quinquagenario.

Sexta, ID, quingenta, et hic quincupli ratione seruata.

Septima, CID, mille, habita dupli ratione.

Octaua mutatio fuit, cum ad quinque millia peruenissent, nam, ne toties CID iterarent, his notis vsi sunt, IDDD.

Nona mutatio, a quincuplo in duplum, recepit has notas CCIDDD, decem millia.

Decima, a duplo in quincuplum, IDDD, quinquaginta millia.

Vndecima, et vltima, a quincuplo in duplum, CCCIDDD, centum millia.

Nec vltra notarum mutatio progressa est. non enim veteres, vt ait Plinius, vltra centum millia numerabant, quod si ducenta, [vel trecenta, aut quadringenta millia significari oporteret; has notas, CCCIDDD, bis, ter, quater, et, si opus esset, saepius iterabant. cuius exempla moris et in libris, et in antiquis lapidibus exstant. Sunt igitur notae omnino vndecim variae, demceps a nobis demonstratae, tamen iterandae.

I, vnus:

V, quinque:

X, de-

X, decem:

L, quinquaginta:

C, centum:

LD, quingenta:

CID, mille:

ICD, quinque millia:

CCICD, decem millia:

ICDD, quinquaginta millia:

CCCCID, centum millia.

Quam cognitionem legentibus non iniucundam fore, sum arbitratus.

Hoc etiam adiungam, a prima nota, I, ceteras omnes fluxisse. nam, V, duae primae notae sunt, infima parte coniunctae. item, X, est quinary numeri nota duplicata, cum duae, V, in acuto angulo coniungantur. at, L, quid est, nisi prima illa nota, I, recta, et altera prostrata, simul iunctae? quod si addideris in summa parte aliam primam notam, item prostratam: fiet **C**, centum. non enim priscis temporibus, pro centum, scribebant, C, quod ad aetatem nostram permansit, sed,

**C**: quae erant tres primae notae confociatae, vna recta, duae prostratae, cum recta coniunctae, vna in superiore parte, altera in inferiore. Quingenta vero fecerunt, addita ad tres notas, quas proxime nominaui, quarta recta, cum duabus prostratis coniuncta, hoc modo, **LD**. qua figura duplicata, fecerunt mille hoc modo, **ICD**: vnde postea, librarium arbitrio, variae notae, quae mille significarent, factae sunt, quarum nonnullas ostendemus. nam ex **ICD**, fieri coeptum est **ICD**, et **ICD**, et **CID**, et **CD**, vnde M deriuatum, quo pro mille hodie quoque utimur: cum olim nota fuerit, non littera.

*Praeda*] Vniuersa praeda, ex Amano monte direpto ac vastato. nam, Pindenisso capto, omnem praedam, equis exceptis, Cicero militibus concesserat. quod ipse scribit lib. 5. ad Attic. epist. 20.

*Omnis enim pecunia — a quaestore curetur*] *Praeda* vocatur id, quod ex hostibus partum, nondum neque diuisum est, neque vrbani quaestoribus traditum, ut ii mox in aerarium inferrent. post diuisionem *praeda* non dicitur. ideo *praedam* Cicero vocat eam pecuniae partem, quae, venditis mancipiis, bello captis, exacta, ad populum Romanum pertinebat: partem autem sibi attributam, non iam *praedam*, sed *pecuniam* appellat. Mancipia vero tantum nominaui, quia reliqua omnis praeda, equis exceptis, militibus concessa. qua de re sic lib. 5. ad Attic. epist. 20. *Militibus, equis exceptis, reliquam praedam concessimus. mancipia vacabant Saturnalibus tertiis. Cum haec scribebam, in tribunali res erat ad H-S CXX.* Quod ad praefectos, praedae custodes, attinet: ne lector communi vocabulo decipiatur, dicendum est, quot genera praefectorum in Ciceronis prouincia fuerint, et quinam hic significantur. Genera igitur fuere quattuor, vnum eorum, qui equestribus turmis praeerant: alterum, qui euocatis: tertium, qui, quibus in ciuitatibus proconsul assidue commorari non posset, in iis ipsi ius dicerent, et in extremo anno ad generales conuentus, a proconsule indictos, proficiscerentur, ut, si quid in ciuitatibus perperam iudicassent, querelas omnium proconsul audire, et rescindere praefectorum sententias posset. Quartum genus fuit praef-

praefecti fabrum, vel praefectus potius: nam vnum duntaxat habuisse Cicero videtur. De singulis, quantum res patietur, breuiter agemus, vt antiquitatis notitia, minimo studiosorum labore, minima molestia, propagetur. Cum singulis legionibus, vetere Romuli instituto, tercenj erant equites: qui dicebantur *alae*: quod iis pedites dextra sinistraque, tamquam alij, tegerentur. Gellius lib. 16. c. 4. et Seruius in lib. 4. Aen. v. 121. *Dum trepidant alae*. item Liuius lib. 40. c. 40. Diuidebantur in decem turmas; turmae singulae in tres decurias: singulis decuriis praecerant, qui *decuriones* vocabantur: sed horum vnus, reliquis duobus honoratior, non suae tantum decuriae, sed turmae etiam praecerat: itaque *praefectus*, non *decurio*, dicebatur: reliqui autem duo, *decuriones*. Erant igitur in decem turmis decem praefecti, praeterea viginti decuriones. omnibus autem decem turmis, id est, alae, vnus praecerat, nec tamen is erat summus equitum dux in exercitu. nam principem locum obtinebat is, qui non vni alae, id est, decem turmis, sed vtrique alae, vel etiam pluribus, cum essent plures in exercitu legiones, praeesset. quod probabitur exemplis. De praefecto turmae sic in orat. pro Marcello c. 2. *Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit*. Praefectum vero alae nouimus lib. 2. de Offic. c. 13. *Cum te Pompeius alae alteri praefecisset*. Porro, cum Plutarchus dicat, in exercitu Pompeii praefectum equitum Pharsalico proelio Labienum fuisse; quis eum putet, qui legatus Caesaris Gallico bello

per tot annos fuerat, resque gesserat non mediocri laude dignas, in castris Pompeii, ad quem, relicto Caesare, transit, vnus tantum legionis equitibus praefuisse? equidem nihil dubito, quin praefectura significetur omnium plane equitum, qui cum Pompeio militarent. idemque sentio de Caesarianorum equitum praefecto C. Voluseno: de quo scripsit haec Caesar lib. 3. de bell. ciu. c. 60. *Conati sunt praefectum equitum, C. Volusenum, interficere, vt cum munere aliquo profugisse ad Pompeium viderentur*. Nominat idem Caesar eodem libro c. 37. Q. Varum praefectum equitum C. Domitii Caluini, id est, duarum legionum, de quibus paullo ante mentionem fecit. De his igitur et alae vtriusque, (nam duas legiones Cicero habuit in prouincia) et turmarum quoque praefectis loquitur Cicero in hac epistola. nam praefectis fabrum, aut iuris dicundi, ac ne euocatorum quidem, praedae conseruandae curam commissam esse, non est vt credatur. de iisdem equitum praefectis lib. 3. epist. 8. et lib. 5. epist. 20. et lib. 5. ad Attic. epist. 17. mentionem Cicero facit: quo in vtroque loco cum tribunis militum eos nominat: itemque lib. 3. in Verrem c. 58. *Quaestores, inquit, legatos, praefectos suos, tribunos multi missos fecerunt, et de prouincia decedere iusserunt, quod eorum culpa se minus commode audire arbitrantur*. Et in orat. pro Cluentio c. 36. *Non recito testimonia hominum honestissimorum, quae in Stalenum sunt dicta ab iis, qui M. Aemilio, clarissimo viro, legati, et praefecti, et tribuni militares fuerunt*. Eisdem coniunxit Caesar lib. 1.

lib. 1. de bell. ciu. c. 21. *Tribunos militum et praefectos circummittit.* De praefecto autem euocatorum lib. 3. epist. 6. De iis, qui ius dicerent, lib. 5. ad Attic. epist. 4. 7. 11. 21. et lib. 6. ad eundem epist. 1. 2. 3. quibus Cicero amicorum rogatu, aut iudicio suo praefecturas detulit iuris dicundi in ciuitatibus, iis reiectis, qui negotiarentur, ne iustitiam lucri cupiditas perturbaret. Praefectus fabrum Ciceronis vnus tantum appellatur Q. Lepa lib. 3. epist. 7. nec plures vno fuisse crediderim: quamquam, vt dixi, duas legiones Cicero habuerit: quod ipse ad Atticum scripsit lib. 5. epist. 15. et Plutarchus in eius vita confirmat. nam, si, quot legiones in exercitu, totidem praefecti fabrum fuissent: haud valde esset honestatus a Caesare familiarissimus eius, Cornelius Balbus, cui praetor et consul praefecturam fabrum detulit: vt est in oratione pro ipso habita c. 28. nam, quod ait Caesar in epistola ad Oppium et Balbum, lib. 9. ad Attic. epist. 28. *Duo praefecti fabrum Pompeii in meam potestatem venerunt:* Q. Vibullium Rufum, Corfinii captum, et Cn. Magium, in itinere deprehensum, significat: quorum vtrumque in binis legionibus praefectum fabrum arbitror fuisse: vt duorum consulum exercitus, qui a Pompeio regerantur, duos omnino praefectos fabrum habuerint. duas enim legiones, dixi iam, consularem exercitum fuisse. sic igitur in consulari Ciceronis exercitu, id est, in duabus legionibus, praefectus fabrum vnus fuit Q. Lepa. quod eo magis arbitror, quia vnus etiam praefectus fabrum Ap. Claudii nominatur, lib. 3. epist. 8. Hos praefectos

omnes, exceptis ius dicentibus, opinor in proconsulis cohorte praetoria fuisse, eosque in prouinciam ab vrbe deductos. quos autem in tertio genere posuimus, id est ii, qui ius dicebant, non fuisse de cohorte praetoria, sed longe a proconsule diuersis ciuitatibus iurisdictionem habuisse. in hoc numero locum Scaptio petiit a Cicerone M. Brutus, vt lib. 5. ad Attic. epist. 21. et lib. 6. ad eundem epist. 1.

*Mibi attributa est]* Quae manubiae vocabantur: ex quibus publica monumenta plurimi fecerunt, Q. Catulus e Cimbricis manubiis porticum in palatio, quam P. Clodius, Ciceronis aedibus adiunctam, euertit, L. Metellus Dalmaticus aedem Castoris: alii alia.

*A quaestore]* Vtrum L. Mescinio Rufo, ad quem sunt epistolae tres vltimae lib. 5. quique nominatur lib. 13. epist. 26. et lib. 16. epist. 6. an C. Coelio Caldo, ad quem scribit epistolam vltimam huius libri, et quem epist. 15. nominat. Mescinium omnino significari puto, qui rationes prouinciae cum M. Minidio fratre, et cum scriba Ciceronis administravit. nam C. Coelius sero admodum in prouinciam venit, vt ex epist. vlt. cognoscitur.

*De legionibus]* Festus ait, C. Marium legionem primum conscripsisse sex millium, et ducentorum hominum, cum antea quattuor millium fuisset, vnde etiam *quadrata* appellabatur. sed Festum refellere videtur Lilius lib. 29. c. 24. cum ait, legiones ita suppletas esse, vt singulae sena millia, et ducentos pedites, trecenos haberent equites. et alibi saepe. Quod si ita est; non primus C. Marius legionem conscripsit

. N 3

scripsit

scripsit sex millium, et ducentorum hominum. Verum Festi opinionem Polybius probat lib. 6. et fortasse Liuius non de ordinaria legione, sed de aucto extra ordinem, cogente bello, militum legionariorum numero locutus est: nam, et sociorum numerum in castris Romanis, quos altero tanto plures, quam Romanos in castris ex formula foederis esse debuisse, Liuius lib. 3. et 8. Velleius lib. 2. ostendunt. non eundem semper fuisse, sed pro consulum arbitrio, ex eodem Liuius constat lib. 21. 47. 43. primum igitur ordinarium in legione sex millium et ducentorum militum numerum C. Marius fecit, cum antea ordinarius esset numerus quattuor millia, vt ait Festus, vel, vt Polybius, quattuor millia ducenti: (nam veteres non omnino subtiliter numerum semper definire soliti sunt) interdum autem, ne numerum legionum, quae binae singulis consulibus dabantur, augerent, milites addebant legionibus, sed extra ordinem.

*In Syriam*] Quae Syriac contra Parthos praesidio esset.

*Otium esse in Syria*] Sublato metu Parthico. *Otium* pro pace vsurpauit et lib. 1. de Offic. c. 22. *Nobis rempublicam gubernantibus, non rogae arma cessere? neque enim in republica periculum fuit grauius vnquam, nec maius otium.*

*Marium successorem*] Sallustii: nam Bibulo, quemadmodum Ciceroni, successor nemo fuit, ob discordias inter Caesarem et Pompeium exortas, quod Cicero futurum diuinans, dixit supra: *De successore meo nihil audiui, nec quemquam fore arbitror.* Et Coelius lib. 8.

epist. 5. *Successionem futuram, propter Galliarum controuersiam, non video.* Et paulo post: *De Galliis constituetur: erit, qui intercedat: dei de aliis exisset, qui, nisi libere liceat de omnibus prouinciis decernere senatui, reliquas impediat.* Cum igitur omnium prouinciarum successio impedita sit: malim credere, Sallustii potius, quam Bibuli, successorem hic significari. Victo Pompeio, Syriae praefuit, iussu Caesaris, vt ait Dio lib. 47. Sex. Iulius. Caesaris quaestor, ac propinquus: mox Decidius Saxa, ab Antonio praepositus, vt idem Dio scripsit lib. 48. ante Bibulum autem Syriae praefuerat Crassus, qui perijt in Parthis; ante Crassum Gabinius; ante Gabinium Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, ex praetura; ante Marcellinum L. Marcius Philippus, item praetorius; ante Philippum M. Aemilius Scaurus, quaestor Pompeii Magni, ab eo decedente praepositus; ante Scaurum Pompeius ipse, qui Mithridatem deuicit.

*Sine causa*] Immo grauem ob causam: cum Cicero Marcellino et Philippo cons. auctor senatui fuisset, vt Caesari ob res in Gallia prospere gestas quindecim dierum supplicatio decerneretur, item vt stipendium ac decem legati decernerentur. quae bilem omnibus Caesaris inimicis maximam commouerunt, praecipue Bibulo, qui consul cum Caesare collega acerrime de republica contenderat. Laeserat igitur Bibulum Cicero in ornando Caesare, de ipsius tamen existimatione nihil detraxerat, propterea ait, *sine causa.*

*Antiochiae*] Ex qua Parthos C. Cassius, quaestor M. Crassi, iam reie-

reie-  
epist.  
21.  
dicer  
O  
enim  
roru  
Lib.  
c. 19  
P  
bulu  
land  
fulat  
tic.  
conf  
Quin  
esse  
sue  
item  
ego,  
dum  
Asia  
na l  
tem  
pro  
ne  
prae  
quo  
bell  
tra,  
iuen  
voca  
et p  
Opp  
prae  
zore  
c. 2  
tum  
prae  
tum  
naci  
por  
I  
thie  
tic.

reiecerat. epist. 10. et lib. 15. epist. 4.

*Metus*] Cum aduentare Parthi dicerentur.

*Officio quaestorio*] Quaestoris enim et praetoris coniunctio liberorum necessitudini proxima fuit. Lib. 13. epist. 10. Et in *Diuinat.* c. 19.

*Praetore*] Praetor vocatur Bibulus, qui proconsul videtur appellandus fuisse: iuit enim post consulatum in Syriam. sic lib. 5. ad Attic. epist. 21. Quod praetori dare consueissent. Quo loco praetori, dictum est, pro omnibus, qui praesse Ciliciae, siue post praeturam, siue post consulatum, consueuissent. item lib. 1. de Orat. c. 17. Cum ego, inquit Scaeuola, praetor Rhodum venissem, qui proconsul in Asiam ibat: ut ex Epitome Liuiana lib. 70. cognoscitur. Mansit autem hoc nomen in omnibus, qui prouincias regerent, habita ratione illorum temporum, cum soli praetores in prouinciam ibant: quorum loco iure postea propter bella consules et proconsules. Contra, qui ex praetura in prouinciam iuerant, et proconsules interdum vocati, ut ostendimus lib. 1. epist. 1. et praetores, ut lib. 13. epist. 55. et Oppius Allienum, Siciliam post praeturam administrantem, praetorem vocat in lib. de bell. Afric. c. 2. Alconius quoque magistratum omnem, cui pareret exercitus, praetorem a veteribus ait appellatum: unde *cohors praetoria*, *tabernaculum praetorium*, et in castris *porta praetoria*. lib. 1. epist. 1.

*Reticere*] Cum tamen de Parthico bello scriberet. Lib. 6. ad Attic. epist. 5.

*Thermum*] Q. Minucium Thermum, Asiae propaetorem, ad quem scribit epistolam sequentem, et lib. 13. epist. 53. 54. 55. 56. 57.

*Litteram*] Ne litteram quidem scripsit, non modo epistolam. sic in orat. pro Archia c. 8. Quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quae tum egerentur, dicere ex tempore? Et lib. 1. de Orat. c. 19. De conformandis hominum moribus littera in eorum libris nulla inueniretur. Et in Pison. c. 19. Nullam sit ad senatum litteram mittere ausus. Haec de re sic lib. 6. ad Attic. epist. 5. Bibulus molestus mihi non erat; de omnibus rebus scribebat ad me potius.

*Periculum pertinere*] Quia Cilicia Syriam attingit. epist. 10.

*De auguratu*] Ut eius filius in locum alterius filii auguris, quem Alexandrini equites occiderant, surrogaretur.

*Misericordia*] Bibulo duobus filiis orbato. de quibus Valerius Max. lib. 4. c. 1. his verbis: M. Bibulus, cum in Syria moraretur prouincia, duos egregiae indolis filios suos a Gabinianis militibus Aegypti occisos cognouit. quorum interfectores ad eum victos regina Cleopatra misit, ut grauissimae cladis ultionem arbitrio suo exigeret. at ille, oblato beneficio, quo nullum maius tribui lugenti potuerat, dolorem moderationi cedere coegit; carnificesque sanguinis suae intactos e vestigio ad Cleopatram reduci iussit, dicendo, potestatem huius vindictae non suam, sed senatus esse debere. Et Caesar lib. 3.

de

de bell. ciu. c. 110. Erant praeterea equitum millia duo. Inuenerant hi omnes compluribus Alexandriae bellis; Ptolemaeum patrem in regnum reducerant; Bibuli filios duos interfecerant. Id etiam significatur lib. 6. ad Attic. epist. 5. Cum arderet Syria bello; et Bibulus in tanto moerore suo maximam curam belli sustineret.

*Bibulo*] Adolescenti, qui de tribus Bibuli filiis superfueraat vnus.

*Dedi operam*] Ipsius causa non debui, tamen operam dedi, misericordia coactus, et quod eius filium semper dilexi.

*Populi pecunia*] Quam ex ipsius provincia Syria, et ex mea Cilicia collectam, Romam ad quaestores urbanos deferendam simul curauimus.

*Permutaretur*] Permutari pecunia dicitur, cum alicubi numeratur, quae alibi soluitur, eius periculo, qui permutandam suscepit.

*Alariis*] Erant in exercitu duo genera equitum, legionarii, et auxiliares. *alarii* dicebantur auxiliares, quod iis, tamquam alis, pedes tegerentur. Cincius apud Gellium lib. 16. c. 4. *Alae dictae exercitus, equitum ordines; quod circum legiones dextra sinistraque, tamquam alae in animum corporibus, locabantur.* Et Seruius in illud Virgilii lib. 4. Aen. v. 121. *Dum trepidant alae:* subiunxit haec: *Alae, equites, ob hoc alae dicti, quia pedes tegunt alarum vice.* In alis autem auxiliares potius equites, quam legionarios, locari solitos, tum in hoc loco, (sequitur enim *auxiliariis*: qui iam dicti sunt *alarii*) tum in aliis obseruauimus. Caesar lib. 1. de bell. Gall.

c. 51. *Omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit: quo minus multitudine militum legionariorum, pro hostium numero, valebat, ut ad speciem alariis vteretur.* Liuius quoque lib. 31. c. 21. *Dextera ala (in alas diuisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duae Romanae legiones.* Et lib. 35. c. 5. *Sinistra sociorum equitum ala, et extraordinarii prima in acie pugnabant.* Subiungit: *Equites extra aciem in locum patientem Q. et P. Minucios tribunos mil. educere iussit: inde cum signum dedisset, impetum ex aperto facerent.* Et infra: *C. Liuium Salinaturem, qui praeerat alariis equitibus, quam concitatissimos equos immittere iubet, et legionarios equites in subsidis esse.* Et lib. 40. c. 40. *Alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipsi virtute eorum accensi, in perturbatos iam hostes equos immittunt.* Hos ipsos alarios Cicero significat, cum subiungit: *equitibus auxiliariis.* et Sallustius in Iugurtha c. 50. constitutos in utroque latere tamquam alas equites auxiliares demonstrat. Caesar lib. 1. de bell. ciu. c. 73. *Crebras stationes disponunt equitum, et cohortium alariarum; legionariasque intericiunt cohortes.* Liuius lib. 10. c. 40. *Sp. Nautius dux alariis cohortibus erat.*

*Transpadanis*] Trans Padum lectis, ut contra Parthos mitterentur.

*Auxiliariis*] Qui a populis amicitia coniunctis auxilio venerant, ut Romanas provincias a Parthis defenderent.

*Ieiuni*]

*Ieiuni]* Humilis animi et infirmi, ut qui debilitantur inedia. contra, *erectum excessumque animum* dicimus.

*Ariobarzanem]* Cappadociae regem. lib. 15. epist. 2 et orat. pro lege Manilia c. 2. Hunc postea C. Cassius, interfecto iam Caesare, au-

xilia sibi et M. Bruto negantem, occidit. Dio lib. 47.

*Per me]* Me consule referente.

*Ariobarzanis]* Quem a Mithridate Cappadocia pulsus Sulla restituit. Appianus in Mithridatico, Plutarchus in Sulla. Hunc per infidias interfectum Cicero significat lib. 15. epist. 2.

## EPISTOLAE XVIII.

## A R G V M E N T V M.

*Laetitia suam exponit, quod ei grata esse intelligat officia sua: laudat eius in administranda provincia clementiam et integritatem: suadet, ut decedens praeficiat provinciae quaestorem potius, quam legatos. L. Paullo C. Marcello cess.*

## E X P L A N A T I O.

**Q** *Thermo]* Q. Minucio Thermo, qui post praeturam Asiam administrabat. Vide lib. 13. epist. 53. 54. 55. 56. 57. et lib. 5. ad Attic. epist. 13, 20.

*Propraetori]* Potuit et praetor appellari. nam lib. 5. ad Attic. epist. 13. *Graeci*, inquit, *quasi Ephesio praetori, se alacres obtulerunt.* Et omnino qui provinciis praecessent, siue consulatu, siue praetura functi, praetores interdum vocabantur: ut epistola proxima, proconsul Bibulus cum esset, praetor dictus est.

*Homini gratissimo]* Ne videatur noua re gaudere, laudat eum ab ante acta vita: quasi dicat: etsi nihil a tua consuetudine alienum expectaui, tamen, grata tibi esse studia mea, vehementer gaudeo.

*Integritate et clementia]* Cum ex iis, qui provincias regerent, paucissimi auaritiae et crudelitatis crimine vacarent.

*Nihil addi posse]* Correctio prolixae sententiae; quia dixit: *mibi scito in dies maiori curae esse dignitatem tuam.* non indiget, inquit, aliena opera dignitas tua: tamen ea mihi curae est. Hac prudentiae laude Cicero excellit, ut in scribendo, quasi scopulum, vitet arrogantiam. quod indicare operae pretium existimo; ne, dum verborum elegantiam sequimur, peccemus in sententiis. laude enim in Thermum collata, excusauit non modo superiora, verum etiam ea, quae infra sequuntur.

*De rationibus tuis]* De eo, quod ad te pertinet. lib. 1. epist. 9. *Quaerantibus reipublicae putem conducere.* Et lib. 5. epist. 2. *Meae rationes ita tulerunt.* Et lib. 3. epist. 2. *Prospicias consulas rationibus meis.*

*Graues suscepturum]* Animaduertenda translatio: unde ductum, *inimicitias deponere.*

*Adolescens]* Quaestor.

*Ignomi.*

*Ignominia*] Si prouinciae non praepōnatur, cum decedes. nam quaestor legatos honoris gradu superabat. quod confirmatur epist. 15. in eo loco: *Noque erat superiore honore usus, quem praeficerem.*

*Superiorem*] Honore enim legati a quaestore superantur, itaque Philip. 10. c. 11. post quaestores nominantur in sententia Ciceronis: *Senatui placere, inquit, Q. Horzensium, proconsulem, cum quaestoribus, proue quaestoribus, et legatis suis prouinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex senatus consulto successum sit.* Quod si legati praetores antea fuerint, plus videtur eis proconsul tribuere debere, quam quaestoribus. vide epist. 15.

*Et quaestor tuus*] Amplificat sententiam iteratio verbi, vt epist. 7. *A tribuno plebis, et a Curione tribuno.*

*Promptos*] In agendo.

*Non indifertor*] In dicendo.

*Terrores*] Poterat enim audax tribunus plebis lege lata quem vellet eicere: quod ipse Cicero sentierat, pulsus a Clodio tribuno plebis.

*Praebuerit*] In administranda prouincia, cum tu decesseris. lib. 5. epist. 18. *Te colligas, virumque praebeas.* et lib. 8. ad Attic. epist. 4. *Superbum se praebuit in fortuna, quam putauit nostram fore.* et lib. 15. ad eundem epist. 16. *Me libenter praebeco credulum.*

*Ex aliqua parte*] Quandoquidem tu eum prouinciae praefeceris.

*Offenderit*] Peccauerit. vt lib. 9. epist. 2. *Quis est tam lynceus, qui tantis tenebris nihil offendet?* et ad Lentulum lib. 1. epist. 7. *Si cecidisset, vt volumus et optamus, omnes te et sapienter, et fortiter; sin aliquid esset offensum, eosdem*

*illos, et cupide, et temere fecisse, dicturos.* Vide quae diximus lib. 5. epist. 14.

*Sibi totum*] Tu enim alienam culpam praestare non debes.

*Nihil tibi offenderit*] Leporis ac venustatis aliquid est iterato verbo *offenderit*. quale illud epist. 11. *Quidquid erit, tibi erit.* Et lib. 6. epist. 6. *Quidquid valebo vel auctoritate, vel gratia, valebo tibi.*

*Quae mihi veniebant in mentem*] Hic quidem cum nominandi casu: vt etiam in Terentii Phorm. Act. 4. Sc. 3. v. 47.

— *Mihi veniebat in mentem eius incommodum.*

Cum generandi autem casu, lib. 7. epist. 3. *Solet in mentem venire illius temporis.* Et lib. 5. de Fin. c. 1. *Venit mihi Platonis in mentem.* Alibi, nullo casu adiuncto, cum appendice alterius verbi, tribus modis. Pro Roscio Amerino c. 27. *Simul tibi in mentem veniat, facito, quemadmodum vitam huiusce depinxeris.* In Diuin. c. 8. *In mentem tibi non venit, quid negotii sit, causam publicam sustinere?* Plautus in Mil. Act. 4. Sc. 8 v. 48.

*Cum venit in mentem, mores vt mihi mutandi sunt.*

Animaduertimus, et dandi casum quandoque omissum, vt apud Terentium in Eun. Act. 3. Sc. 2. v. 45.

*Et illud de Rhodio dictum cum in mentem venit.*

Et Virgilius lib. 4. Aen. v. 39.

*Cum venit in mentem, quorum confederis aruis?*

Et Plautus loco proxime recitato.

*In Ciliciam*] Erat igitur in Asia; cuius tres dioeceses prouinciae suae attributas esse, scribit lib. 13. epist.

epist. 67. erat autem Laodiceae, ubi mansit ad Idus Maii: quod significat lib. 5. ad Attic. epist. ult. et lib. 6. ad eundem epist. 2. ergo scripta est epistola non quibus consulibus Cicero iuit in prouinciam, Sulpicio et Marcello, sed quibus decessit Paullo et Marcello.

*Dii approbent*] Fortunent. quod enim dii approbant, prospere succedit.

*Posteritatis otio*] Posterius temporis otio. *Posteritas* enim non solum posteros, verum etiam poste-

rum tempus ostendit: ut orat. 1. in Catilinam c. 9. *Tametsi video, si mea voce perterritus ire in exsulum animum induxeris, quanta tempestas inuidiae nobis, si minus in praesens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat.* Et infra ibidem: *An inuidiam posteritatis times?* Caesar etiam lib. 1. de bell. ciu. c. 13. *Habeat rationem posteritatis, et periculi sui.*

*Consules*] *Prospicias consulas*, dixit lib. 3. epist. 2.

## EPISTOLAE XIX.

## ARGUMENTVM.

*Ostendit, aptiorem sibi quaestorem obtingere non potuisse: et hortatur, ut maturet in prouinciam venire, antequam ipse decedat: pollicetur autem quaecumque ad eum ornandum conferre poterit. Paullo et Marcello coff.*

## EXPLANATIO.

*Caldo*] Cognomen Coeliorum in antiquo nummo humanissimi et eruditissimi hominis Fuluii Vrsini. Duos quaestores habuit Cicero in Ciliciensi prouincia, L. Mescinium Rufum, de quo lib. 5. epist. 19. 20. 21. lib. 13. epist. 26. lib. 16. epist. 4. et Cn. Volusium, de quo lib. 5. ad Attic. epist. 11. in extremo autem anno, discedente Volusio, (sic enim est credendum) successit Coelius Calvus, quem prouinciae decedens Cicero praeposuit. epist. 15. et lib. 6. ad Attic. epist. 6.

*Te mihi quaestorem obtrigisse*] In plerasque prouincias cum proconsulibus aut propraetoribus singuli iuris dicundi gratia quaestores ibant, in nonnullas bini, ut in Si-

ciliam Lilybaetanus, et Syracusanus: quod scriptum est apud Asconium. duos et Cicero habuit in Ciliciensi prouincia, Cn. Volusium, de quo lib. 5. ad Attic. epist. 11. et L. Mescinium, de quo lib. 13. epist. 26. lib. 16. epist. 4. et lib. 6. ad Attic. epist. 4. 7. nec tamen aliis, qui eandem prouinciam rexerant, duos quaestores fuisse arbitror: sed Ciceroni, ut tres *διακρίσεις* Asiaticae extra ordinem, sic honoris causa duo quaestores dati, quorum alter in quattuor veteribus dioeceseibus, Cilicia, Pamphylia, Lycania, Phrygiae maioris parte ultra Maeandrum, quae ab ordinario Ciliciae proconsule, vel propraetore simul omnes regebantur, alter in tribus nouis, ademptis Asiae prouinciae,

vinciae, Laodicea, Cibra, Apamea ius diceret. Volusium suspicor ante finem annui imperii, auocatum fortasse negotiis, discessisse, et in eius locum forte Coelium venisse, extremo, vt opinor, mense administrationis annuae. nam lib. 6. ad Attic. epist. 5. *Annuum tempus, inquit, prope iam meritum habebamus: dies enim XXXIII. erant reliqui.* Et infra: *Mihi decessio- nis dies λεγέσθως obrepat: qui cum aduenerit, ἄλλο πρόβλημα, quem praeficiam; nisi Calvus quaestor venerit; de quo adhuc nihil certi habebamus.* Eum Cicero decedens prouinciae praeposuit: epist. 15. et lib. 6. ad Attic. epist. 6.

*Eam sortem*] Proconsules, et propraetores aut fortiebantur prouincias, aut comparabant inter se: quod lib. 1. epist. 9. ostendimus: quaestores autem non comparatione, quod equidem sciam, sed fortitione ibant in prouincias. lib. 1. ad Q. Fr. epist. 1. *Quaestorem habes non tuo iudicio delectum, sed eum, quem fors dedit.* Et pro Murena c. 8. *Quaestura vtriusque propemodum pari momento sortis fuit.* Interdum tamen petentibus proconsulibus dabatur, vt, quem vellent, quaestorem sine sorte delectum in prouincias ducerent. quod Caesar Pompeiusque impetrarunt. lib. 6. ad Attic. epist. 6. *Pompeius Q. Cassium sine sorte delegit, Caesar Antonium: ego sorte datum offenderem?* Nec tamen id sine senatus consulto aut sine lege factum. de senatus consulto Liuius lib. 30. c. 33. *Laelium, cuius ante legati, eo anno quaestoris extra sortem ex senatus consulto opera utebatur, cum Italico equitatu ab sinistro corum opposuit.* De lege Cicero

orat. 2. in Antonium c. 20. *Quaestor es factus. deinde continuo sine senatus consulto, sine sorte, sine lege ad Caesarem ecurristi.*

*Ad eam necessitudinem, quam nobis fors tribuisset*] Maximam scilicet, ac liberorum necessitudini proximam. quod enim forte eueniebat, id euenire deorum voluntate veteres arbitrabantur. propterea fors diuina vocatur. Philip. 3. c. 10. *Qui sunt, inquit, quos fors diuina delectet?* Et post: *Duarum credo prouinciarum sortes minus diuinis fuisse.* Et in Diuinatione c. 20. *Accusauimus eum, cui quaestor fueram, quicum me fors, consuetudoque maiorum, quicum me deorum hominumque iudicium coniunxerat.* Quod ad necessitudinem attinet, mos maiorum, inquit lib. 13. epist. 10. *hanc quaesturae coniunctionem liberorum necessitudini proximam voluit esse.* et epist. 26. eiusdem libri: *L. Mescinius ea mecum necessitudine coniunctus est, mihi quaestor fuit. Sed hanc causam, quam ego, vt à maioribus accepi, semper grauem duxi, fecit viriute et humanitate sua iustiores.* Et in Diuinatione c. 19. et orat. pro Plancio c. 11. *Necessitudo autem et necessitas idem sunt, et duobus modis accipiuntur, vel pro coniunctione sanguinis, aut amoris et officii. vt pro Sulla c. 1. Si nostram in accusatione sua necessitatem familiaritatemque violasset.* Et in oratione C. Caesaris, qua legem Plautiam suauit: *Equidem mihi videor pro nostra necessitate non labore, non opera, non industria de fuisse.* Vel pro eo, quod necesse est: vt saepe apud Ciceronem, Sallustium, et alios. vide Gellium lib. 13. c. 3.

Postea-

*Posteaquam ERN. Postea, cum*  
Sic olim emendavi contra veteres libros, secutus videlicet consuetudinem Latinae linguae: quod alii, ut video, postea probarunt. moneo tamen lectorem, in omnibus antiquis libris, et quos ante multos annos vidi, et quibus nunc utor, plane scriptum esse *postea quam*, mendi origine, ut opinor, inde ducta, quod veteres, *quom*, pro *cum*, scribere soliti sunt. libro etiam 11. ad Attic. epist. 12. idem mendum sustuli. item lib. 2. de Leg. c. 25. quis non videt ita legendum, *postea, cum sumptuosa fieri funera, et lamentabilia coepissent: non postea, quam*.

*Nihil neque a te ipso*] Idem scripsit lib. 6. ad Attic. epist. 4.

*In Cilicia*] Quo se iturum nominis Mali, dixit epist. 13.

*In castris*] Ut rem militarem ante decessionem suam collocaret. epist. 13.

*Officium*] Erga me: quia scripsisti humanissime.

*Ingenium*] Quia scripsisti elegantissime.

*Opportuno*] Ut ante, quam decedam, in provinciam venire possis.

*C. Virgilius*] Qui Siciliam praetor administraverat, ut in orat. pro Plancio c. 40. Mirum est, quam hic omnes in mendo consentiant veteres libri, cum habeant, *consul Virgilius*: qui numquam consul fuit. ex littera C. quam librarii pro *consul*, interpretati sunt, vitium fluxit.

*De tua praesertim dignitate*] *Dignitatem* hic pro honore potius, quam pro existimatione, quae res gestas consequitur, Cicero usurpat, ut epist. 9.

*Coniunctione*] Quaesitor enim ei, cui quaesitor obtigit, arctissimo necessitudinis vinculo coniungitur. lib. 13. epist. 10.

*Quaecumque*] Alibi ponitur pro, *omnia quae*, subsequenter duobus verbis, ut, *quaecumque facis, mihi grata sunt*: hic pro *omnia*, simpliciter, unico subiuncto verbo: quidquid garriat inepta Grammaticorum turba. ubi enim eorum auctoritate, qui Latini sermonis usu et scientia floruerunt, probari aliquid posse video; quicquillas contemno. Sic lib. 3. ad Attic. epist. 21. *Te oro, ut, si quid erit, quod perspicias, quaecumque in partem, quam planissime ad me scribas*. Et lib. 12. ad eundem epist. 21. Et orat. 2. in Catilinam c. 5. *Quae sanari poterunt, quaecumque ratione sanabo*. Et lib. 1. de Orat. c. 2. *Per multos excellentes in quocumque genere videbis*. Et Virgilius lib. 3. Aen.

*Ad te ERN. In te proficiscuntur*] Ad Appium lib. 3. epist. 1. *Intellico, omnia, quae a me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima*.

*Maxime tua*] Quia cogitabat eum decedens provinciae praeposere. epist. 15. et lib. 6. ad Attic. epist. 4. cum de quaesitore Mescinio bene non existimaret, ut ibidem ostendit, et epist. 3. eiusdem libri.